SIETUVOS

KELMĖS KRAŠTO KULTŪROS IR ISTORIJOS ŽURNALAS

2022 M. NR. 1(2)
ISSN 2783-6231

GLUDAS
upės vingio fragmentas

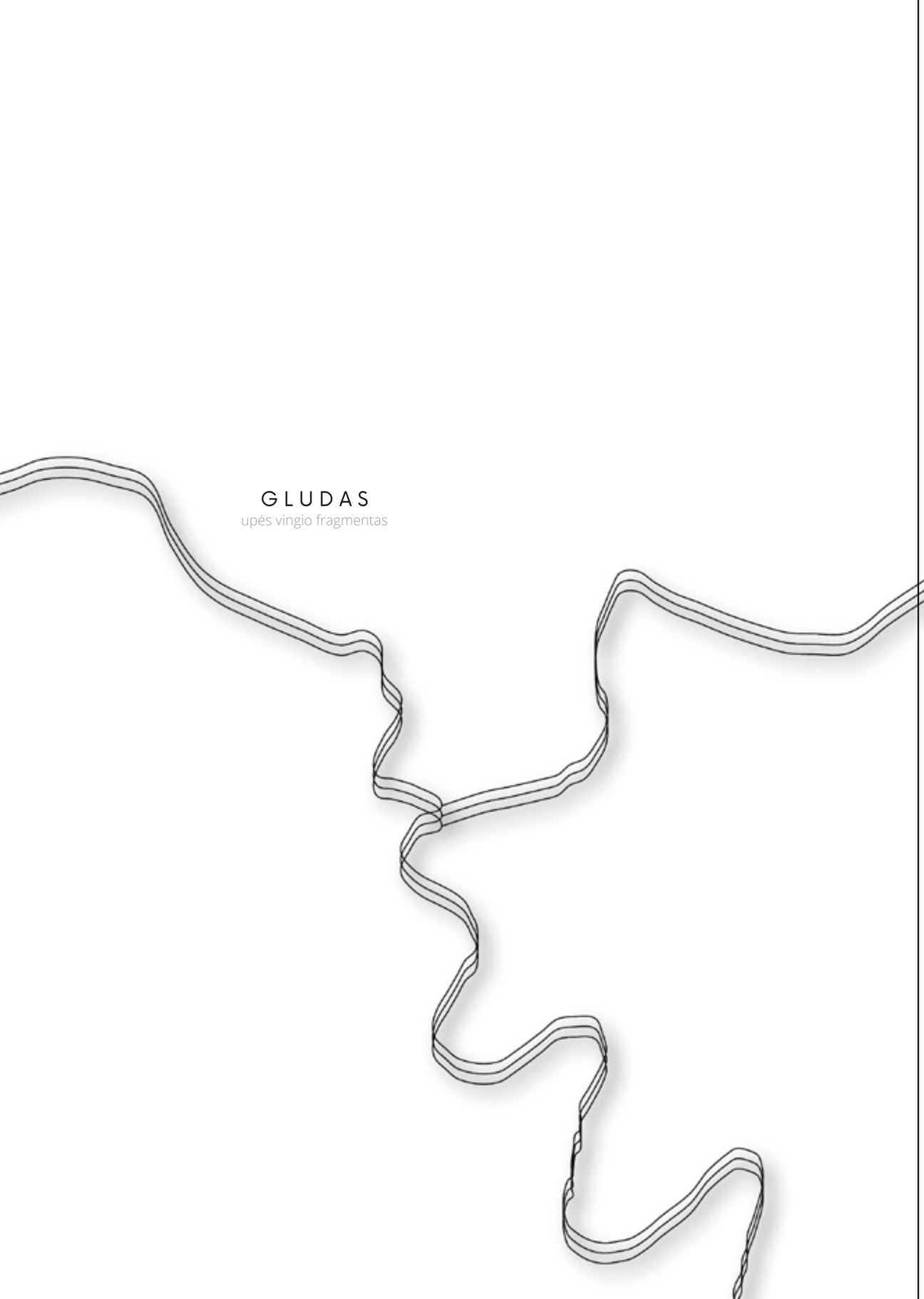

VENTA
upės vingio fragmentas

SIETUVOS
KELMĖS KRAŠTO KULTŪROS IR ISTORIJOS ŽURNALAS

ISSN 2783-6231

2022 m. Nr. 1(2), leidžiamas vieną kartą per metus

VISUOMENINĖ REDAKCINĖ KOLEGIJA
Egidijus Ūksas (pirmininkas)
Nomeda Bandzienė
Živilė Gerčienė
Rita Grišienė
Ona Jautakienė
Emilija Kvietkuvienė
Sonata Venckienė
Danutė Žalpienė

TIRAŽAS
400 egz.

LEIDĖJAS
Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka
Vytauto Didžiojo g. 73, 86136 Kelmė, tel. +370 427 61 034, e. p. direkcija@kelmeszemaitesvb.lt

SPAUSTUVĖ
UAB „Printėja“
Gedimino g. 16-1, 56128 Kaišiadorys

Žurnalo leidybą finansuoja
Kelmės rajono savivaldybė

Viršelyje – Pakražančio apylinkės, Virginijaus Mankaus nuotrauka

Norinčius prisidėti prie leidinio ar turinčius pastebėjimų, pasiūlymų maloniai kviečiame kreiptis e. p. inf@kelmeszemaitesvb.lt.
Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.
Už straipsniuose esančią informaciją atsako jų autoriai.

© Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka

TURINYS

ISTORIJOS VINGIUOSE

Laurynas Giedrimas, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Lietuvos istorijos institutas
KAS BUVO TIE, KURIE GYVENO PRIEŠ MUS? UŽVENČIO MIESTELIO ŽMONĖS ŠEŠIOLIKTAME–DEVYNIOLIKTAME ŠIMTMEČIUOSE 8

Virgilijus Lukošius
LABŪNAVOS PASLAPTYS IR MĮSLĖS 15

Laima Šimkutė, Kelmės krašto muziejus
JANINOS BUIVYDAITĖS-MEŠKAUSKIENĖS PRISIMINIMAI APIE KELMĖS DVARĄ IR NE TIK 24

Vygantas Mažonas, Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centras
KUNIGAS STANISLOVAS RIMKUS TIKĖJOSI GRĮŽTI Į KRAŽIUS 31

KULTŪROS DUBURYJE

Ona Jautakė kalbina Juozą Budraitį
APIE GYVENIMO KELIĄ IR ŠILTAS VIEŠKELIO DULKES 40

Dr. Vytautas Tumėnas
„UŽVENTIS MENE“ 2022: KALVYSTĖS, AKVARELĖS IR KERAMIKOS PLENERAS 45

Dr. Brigita Speičytė, Vilniaus universitetas
ATMINTIES FIGŪROS ŠATRIJOS RAGANOS *SENAME DVARE* 50

Nomeda Bandzienė, Kelmės kultūros centras
AKMENTAŠYSTĖS TRADICIJA KELMĖJE 55

Ričardas Jakutis
BOHEMIŠKOJI PARYŽIAUS MONMARTRO LAISVĖ ATKELIAVO IR Į KELMĘ 60

Nijolė Kančauskienė, Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka
TA PATI IR KINTANTI: KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖS ŽEMAITĖS VIEŠAJAI BIBLIOTEKAI – 85 63

Algimantas Armonas, Kelmės mažasis teatras
ĮKOPĘS Į KETVIRTĄ DEŠIMTĮ VEIKLOS METŲ – KELMĖS MAŽASIS TEATRAS 77

Zenta Mačiulaitienė, Kelmės rajono Tytuvėnų gimnazija
ŽMOGUS, KURIO NEPAVYKS PAMIRŠTI – VLADAS KALVAITIS 83

Rita Ščiglinskienė, Kelmės kultūros centras
ŠVENTĖ „KELMĖS RATAS“ TOLIAU RIEDA LAIKO TAKU 87

Rita Grišienė, Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka
ŽEMAITĖS LITERATŪRINĖ PREMIJA – RIMANTUI POVILUI VANAGUI 90

Rimantas P. Vanagas
IR DŽIUZEPĖ, IR... Ištrauka ir knygos „Skiedrų ganytojas“ 94

Dr. Marijus Šidlauskas, Klaipėdos universitetas
ŠATRIJOS RAGANA IR MES 96

ĮVYKIŲ TĖKMĖJE 100

Mielas skaitytojau,

išleistas antrasis žurnalo „Sietuvos“ numeris. Trečiąjį šio amžiaus dešimtmetį išgyvename lydimi sunkių ir sudėtingų išbandymų. 2021 metais pasaulis gyveno sukaustytas pandemijos, šie metai lydimi nežmoniško Rusijos karo prieš Ukrainą ir visą civilizuotą pasaulį. Istorijos gelmėse galima rasti daug pavyzdžių, kada sunkiais laikais kultūra, religija ir mokslas duodavo žmonijai naują viltį bei palaikydavo tikėjimą gėrio pergale prieš blogį. Tikiu, kad taip bus ir šį kartą. Gera buvo matyti, kad nuslopus pandemijai, Kelmės krašte į kultūros renginius gausiai sugrįžo žiūrovai, vėl dalinomės patirtomis emocijomis po koncerto, parodos ar renginio. Džiaugiamės, kad „Sietuvoms“ savo publikacijas ir darbus pateikė nauji autoriai. Pasiekė daug atsiliepimų, kad žurnalas skaitomas, juo dalijamasi. Esame dėkingi skaitytojams už pastabas, nuomones bei visiems prisidėjusiems prie žurnalo leidybos.

Egidijus Ūksas,
Kelmės rajono savivaldybės mero pavaduotojas,
žurnalo redakcinės kolegijos pirmininkas

Antrasis „Sietuvų“ numeris pasitinka skaitytoją metais, prasidėjusiais dideliais sukrėtimais. Dažnas buvome priverstas perkratyti savo mintis, vertybes, kuriomis rėmėmės, ant kurių stovėjo mūsų gyvenimo pamatai. Vienaip ar kitaip teko priimti didesnius ar mažesnius sprendimus, pasirinkti puses, gal net naujas tiesas. Kai kurie tai padarėme lengviau, taikiau, su dideliu supratimu ir atjauta, kiti – santūriau, o dar kiti – atvirkščiai, audringai ir piktai, kitaip tarant, taip natūraliai, kaip kas galėjome. Juk visi esame žmonės, be galo skirtingi, be galo saviti, be galo klystantys, tačiau ir be galo norintys taikos, harmonijos, elementaraus kasdienio džiugesio, atlaidžių ir supratingų artimųjų, kaimynų, bendradarbių.

Todėl tikimės, kad „Sietuvų“ skaitymas mūsų skaitytojams suteiks šiek tiek džiugesio ir harmonijos, kad kiekvienas čia ras sau bent vieną mielą herojų ar istoriją, sužinos vieną kitą naują faktą ar įvykį, juk visa tai – apie mūsų kraštą, čia nutikusias istorijas, gyvenusius, kūrusius, dirbusius žmones, vadinasi, ir apie mus.

Leidėjo vardu

Rita Grišienė,
Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės
viešosios bibliotekos direktorė

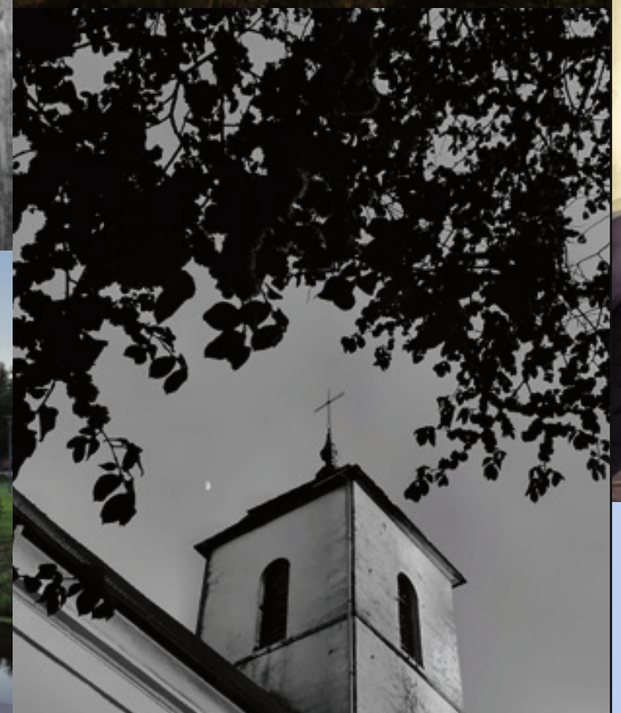

Ilonos Janušauskienės, Agnės Jokubauskaitės, Kamilės Raubaitės, Bronislavos Buchienės, Sonatos Starkutienės nuotraukos

ISTORIJOS VINGIUOSE

Kelmės dvaras ir jo aplinka. Virginijaus Mankaus nuotrauka.

Laurynas Giedrimas,
Šiaulių „Aušros“ muziejaus muziejininkas,
Lietuvos istorijos instituto doktorantas

KAS BUVO TIE,

KURIE GYVENO PRIEŠ MUS? UŽVENČIO MIESTELIO ŽMONĖS ŠEŠIOLIKTAME–DEVYNIOLIKTAME ŠIMTMEČIUOSE (SKIRIAMA UŽVENČIO 485 METŲ SUKAKČIAI)

Kas buvo tie, kurie gyveno prieš mus? Toks klausimas gali iškilti vaikštant po vaizdžias Užvenčio krašto apylinkes ar keliaujant Užvenčio miestelio gatvėmis. Neretas, istorija besidomintis žmogus žino, kad daugelis šiandien egzistuojančių gyvenviečių gyvuoja jau ne vieną šimtmetį, o gyvenvietės savo sukaktis ir jubiliejus mini nuo tos datos, kai pirmą kartą buvo paminėtos rašytinėje istorijoje. Istoriografijoje dažniausiai būna surašytos svarbiausios gyvenviečių istorijos datos ir istorijos faktai. Tačiau ar dažnai kuris susimąsto, kad istoriją ir vietos dvasią kuria ir kūrė tie, kurie toje vietoje gyveno ir gyvena dabar, bet daugelio tų paprastų žmonių vardai ir pavardės šiandien yra užmiršti, o nereto praeities žmogaus jau ir kapo šiandien nerastume. Tiesa, vaikščiodami po Užvenčio miestelį šiandien dar galime pamatyti vietas, kur ilsisi tie, kurie gyveno prieš mus, o kai kurių žmonių vardai yra išlikę archyvuose saugomuose dokumentuose. Tad šiandien, minėdami garbingą 485 metų Užvenčio miestelio sukaktį, prisiminkime tuos paprastus mūsų miestelio gyventojus, kurie gal ir nepasižymėjo didžiais darbais, tačiau gyveno savo paprastus gyvenimus mūsų miestelyje, kuriame mes dabar gyvename ir kuriame savo gyvenimo istorijas. Taip pat, prisimindami anksčiau gyvenusius, bent mintyse stabtelėkime prie jų amžinojo poilsio vietų ir nepamirškime tų vietų puoselėti ir prižiūrėti. Šiame straipsnyje XVI–XIX a. pasirinkti nagrinėti todėl, kad nuo XVI a. prasideda rašytinė Užvenčio miestelio istorija. Tuo tarpu XIX a. pabaiga šį rašinį nuspręsta užbaigti todėl, kad vėlesnių laikų žmonės šiandienos užventiškiams gali būti ir taip neblogai pažįstami, todėl dar yra dažnai prisimenami pačių užventiškių.

Kas žinoma apie XVI–XIX a. Užvenčio miestelį?

Prieš pradėdami pažintį su anksčiau gyvenusiais, turėtume apžvelgti svarbiausius XVI–XIX a. Užvenčio miestelio istorijos įvykius. Čia negalime apsieiti be garbaus Užvenčio kraštotyrininko Vaclovo Rimkaus darbų, kuris daugelį metų rinko ir sistemino informaciją apie Užvenčio miestelį ir Užvenčio kraštą. V. Rimkus knygoje „Kelmės kraštas“ trumpai aprašė Užvenčio miestelio istoriją nuo seniausių laikų iki sovietmečio pabaigos[1]. Užvenčio krašto istoriko teigimu, Užvenčio valsčius rašytinėje istorijoje yra žinomas jau nuo XIV a. pabaigos, bet pats miestelis yra minimas tik 1537 m. Toliau rašydamas apie XVI a. Užvenčio miestelį, V. Rimkus daugiausia rašė apie tai, kas valdė Užvenčio valsčių. Tuo tarpu XVII a. istorijai, matyt, dėl šaltinių trūkumo, skirtos vos kelios eilutės, kuriose paminėtas 1609 m. Užvenčio parapijos įkūrimas bei įvertinti 1655–1660 m. švedų tvano padariniai miesteliui. V. Rimkus XVIII a. Užvenčio istoriją aprašė jau plačiau ir nemažai dėmesio skyrė Šiaurės karo padariniams, kada 1701 m. buvo sudegintas Užvenčio miestelis, bei Užvenčio bažnyčios atstatymui 1703 m. Taip pat, rašydamas apie XVIII a. istorikas pateikia nemažai duomenų ir iš šiame straipsnyje nagrinėjamų dokumentų. XIX a. V. Rimkaus buvo nušviestas dar plačiau. Gana išsamiai aprašyti 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimai, pateikta nemažai duomenų apie patį miestelį[2]. Taigi, V. Rimkus yra vienas svarbiausių autorių Užvenčio miestelio ir krašto istorijai pažinti. Tačiau apie Užvenčio krašto istoriją galima sužinoti ne tik iš šio kraštotyrininko darbų. Istoriografijoje neretai galima aptikti minint vieną kitą Užvenčio istorijos akcentą, tačiau šiame straipsnyje labiausiai norėtųsi atkreipti dėmesį į Eugenijaus Saviščevo tyrimus. E. Saviščevas tyrinėjo Žemaitijos savivaldą ir valdžios elitą 1409–1566 m. ir nemažai dėmesio kreipė į Užvenčio valsčių. E. Saviščevo teigimu, Užvenčio valsčius XVII a. apėmė 147 km², o Užvenčio valsčių supo panašaus dydžio Patumšių, Karklėnų ir Pavandenės valsčiai[3]. Taip pat istorikas atkreipė dėmesį ir į 1537–1538 m. ir nurodo, jog tais metais surašant valdovui priklausiusius Žemaitijos valsčius buvo paminėta 10 miestelių, tarp kurių nuo-

1 Rimkus, Vaclovas. „Užventis“. *Kelmės kraštas.* Vilnius: Atkula, 1997, p. 306–317.

2 Ten pat.

3 Saviščevas, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 37.

1. Užvenčio kapinyno vaizdas nuo Užvenčio–Tryškių kelio. Autoriaus nuotrauka, 2019 m.

šalesniais laikyti Tryškiai, Rietavas, Žvingiai ir Užventis[4]. Vadinasi, E. Saviščevas XVI a. pradžios Užventį laikė nuošalesniu Žemaitijos miesteliu, įsikūrusiu nedideliame valsčiuje. Kaip matyti, iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog istorinių žinių apie Užventį turime ne tiek ir mažai, tačiau iš tiesų žinome labai nedaug, o turimi istoriniai faktai nėra labai iškalbingi. E. Saviščevas minėtoje knygoje pateiktus duomenis rinko tiek iš pirminių šaltinių, tiek iš istoriografijos. Tuo tarpu V. Rimkus daugiausiai kliovėsi kitų istorikų ir enciklopedistų darbais. V. Rimkaus istoriografijai derėtų skirti atskirą darbą, tačiau paminėtina, kad nors jis ir rėmėsi antriniais šaltiniais, tikėtina, jog antrinių šaltinių (istoriografijos) autoriai rėmėsi tais pirminiais šaltiniais, kurie šiame darbe plačiai naudojami.

Seniausieji užventiškių vardai, išlikę rašytinėje istorijoje

Neabejotina, kad Užventis, kaip miestelis, pirmą kartą buvo paminėtas 1537–1538 m. Antano Mackavičiaus vykdytame Žemaitijos valsčių surašyme, kuriame bene pirmą kartą į rašytinę istoriją pateko ir kai kurių užventiškių vardai. Užvenčio miestelyje 1537 m. gyveno vaitas Žadmis, Vaišnaras Demutaitis, Montvilas Mikutaitis, Barzdelis Kudekis, Kanteika Šlomus, Andrušelis Tvirbutaitis, Barzdelis Gailaitis, Gedminas Lupšaitis, Petrelis Bartkaitis, Jonas Mažutavičius ir Jurgelis Duda[5]. Tokie yra seniausi žinomi užventiškių vardai, kurie yra ganėtinai neįprasti mūsų ausiai ir labiau primena ne vardus, o pavardes. Visgi šie pirmieji užventiškiai pavardžių dar neturėjo. Pirmasis asmenvardis reiškia vardą, o antrasis – tėvavardį. Vadinasi, greičiausiai dokumente minimas Vaišnaras buvo Demuto sūnus, Montvilas buvo Mikuto sūnus ir t. t. Šių užventiškių vardai pavardes primena todėl, kad vėliau, formuojantis pavardėms ir įsigalint krikščioniškiems vardams, senieji vardai tapo pavardėmis, tad galbūt hipotetiškai galime teigti, kad Gedminų giminei pradžią davė Gedminas Lupšaitis, o Montvilų – Montvilas Mikutaitis. Tačiau ne vienam turbūt kils klausimas, kodėl daugelio senųjų užventiškių vardai buvo nekrikščioniški, jei Žemaitija krikščioniška tapo dar 1413 m. Visuomenės krikščionėjimas buvo labai ilgas procesas ir labai priklausė nuo to, kiek gyventojams buvo pasiekiama bažnyčia. Užventyje 1537 m. bažnyčios dar nebuvo. Artimiausios Užvenčiui bažnyčios buvo tik Kražiuose, Luokėje ir Šaukėnuose. Žinoma, negalima teigti, kad pirmieji žinomi užventiškiai nebuvo krikštyti, nors galėjo būti, kad iš tiesų nebuvo. Bet kokiu atveju tikėtina, jog krikščionybė jiems dar nebuvo kasdienio gyvenimo dalimi, todėl jie dar ir vadinosi pagoniškais vardais, t. y. asmenvardžiais, kuriuos mes esame paveldėję iš jų kaip savo pavardes. Nemaža tikimybė, kad šie žmonės buvo palaidoti Užvenčio kapinyne (1 pav.), kuris yra Užvenčio dvaro parko šiauriniame pakraštyje, į rytus nuo kelio Užventis–Tryškiai. Šis kapinynas yra bene seniausia žinoma užventiškių laidojimo vieta. Užvenčio kapinyno archeologinių tyrimų metu nustatyta, jog jame žmonės greičiausiai buvo pradėti laidoti dar XIV a., o vėliausieji palaidojimai siekia net XVIII a.[6]. Kapinyno įkūrimo vieta turėtų būti siejama su senaisiais, pagoniškais tikėjimais, pagal kuriuos gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius turėjo skirti vanduo. Taigi, vienoje Ventos pusėje kūrėsi Užvenčio miestelis, o kitoje Ventos pusėje buvo laidojami Užvenčio miestelio mirusieji. Kadangi miestelis buvo už Ventos, tai jis ir imtas vadinti Užvenčiu. Žinoma, dar yra tikimybė, kad seniausieji užventiškiai galėjo būti laidojami Markūniškės kapinyne, kuris datuojamas XV–XVI a.[7], tačiau šis kapinynas yra šiek tiek toliau negu Užvenčio kapinynas, tad gali būti, jog Markūniškės kapinyne buvo laidojami Markūniškės arba Kunigiškių bendruomenių gyventojai, jei tokios bendruomenės buvo. Tad labiausiai tikėtina, jog pirmieji rašytiniuose šaltiniuose paminėti užventiškiai yra atgulę Užvenčio kapinyne.

Užvenčio miestelio gyventojai 1691-aisiais

Deja, išlikę yra labai nedaug XVI–XVII a. rašytinių šaltinių, kuriuose būtų užfiksuotos paprastų Užvenčio miestelėnų pavardės, todėl aptarę XVI a. I pusės užventiškius iš karto turime persikelti į XVII a. pabaigą. Nemažai duomenų apie XVII a. pabaigoje gyvenusius Užvenčio miestelio ir Užvenčio dvaro gyventojus yra išlikę 1691 m. Užvenčio dvaro inventoriuje[8]. Šiame dokumente yra išlikę gerokai daugiau užventiškių vardų ir pavardžių, tačiau pats dokumentas yra labai prastos būklės, todėl nemaža dalis asmenvardžių yra tiesiog neperskaitomi. Visgi iš turimų duomenų galime nustatyti, jog 1691 m. Užvenčio miestelyje gyveno: Jonas Mockelis, Matas Grabovskis, Tomas Petrušaitis, Baltramiejus Grabovskis, Juozapas Somantis, Povilas Mineitis, Purelaičiai, Simonienė Dervokienė (našlė), Matas Jonutaitis, Kazimieras Gaudzentis, Juozapas Bednažas, Suiraitis, Goraitis, Danskevičius, Jurgis Andrušaitis, Kristupas Ciujinskis, Grigalaitis, Stanislovas Mockelis, Kristupas Buinovskis, Jurgis Bagunis ir kiti gyventojai. Šiame dokumente iš viso yra paminėti 67 užventiškių asmenvardžiai. Kaip matyti iš paminėtų asmenvardžių, visi asmenys jau turi vardus ir pavardes, be to, visi gyventojai jau turi krikščioniškus vardus. Paminėtina, jog kai kurių gyventojų pavardės primena lenkiškas pavardes, tad yra tikimybė, kad XVII a. pabaigos Užventyje jau galėjo gyventi lenkų arba galėjo būti sulenkėjusių vietos gyventojų. Nepaisant to, lyginant su XVI a. I puse, situacija miestelyje iš esmės buvo pasikeitusi. Dar 1609 m. Užventis tapo Užvenčio parapijos centru, tad miestelio gyventojai sparčiai krikščionėjo, o krikščionybė palaipsniui tapo jų kasdienio gyvenimo dalimi. Kalbant apie XVII a. pabaigą galima teigti, kad iš esmės visi užventiškiai jau buvo krikščionys. Bet ar tikrai? Nuo pirmosios bažnyčios pastatymo Užventyje turėjo pasikeisti ir užventiškių laidojimo vieta – miestelio gyventojai krikščionys turėjo būti laidojami šventoriuje – sklype aplink bažnyčią. Tačiau minėti Užvenčio kapinyno archeologiniai tyrimai rodo, kad kapinyne laidota netgi iki XVIII a. Vadinasi, tikrai ne visi XVII–XVIII a. užventiškiai yra atgulę Užvenčio bažnyčios šventoriuje (2 pav.). Dalis jų ir toliau buvo laidojami Užvenčio kapinyne, Užvenčio dvaro par-

4 Saviščevas, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 207.

5 Mackavičius, Antanas. *Žemaitijos valsčių surašymas. 1537–1538 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2003, p. 48.

6 Baubonis, Zenonas; Dakanis, Bronius. „Užvenčio (Dvarčiaus) senkapio tyrinėjimai". *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. 1998, 1999 m., p. 299.

7 Baubonis, Zenonas; Dakanis, Bronius. „Markūniškės senkapio tyrinėjimai 1998 m. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. 1998, 1999 m., p. 297–298.

8 *Užvenčio dvaro inventorius. 1691 m.* LVIA, f. 11, ap. 1, b. 1053.

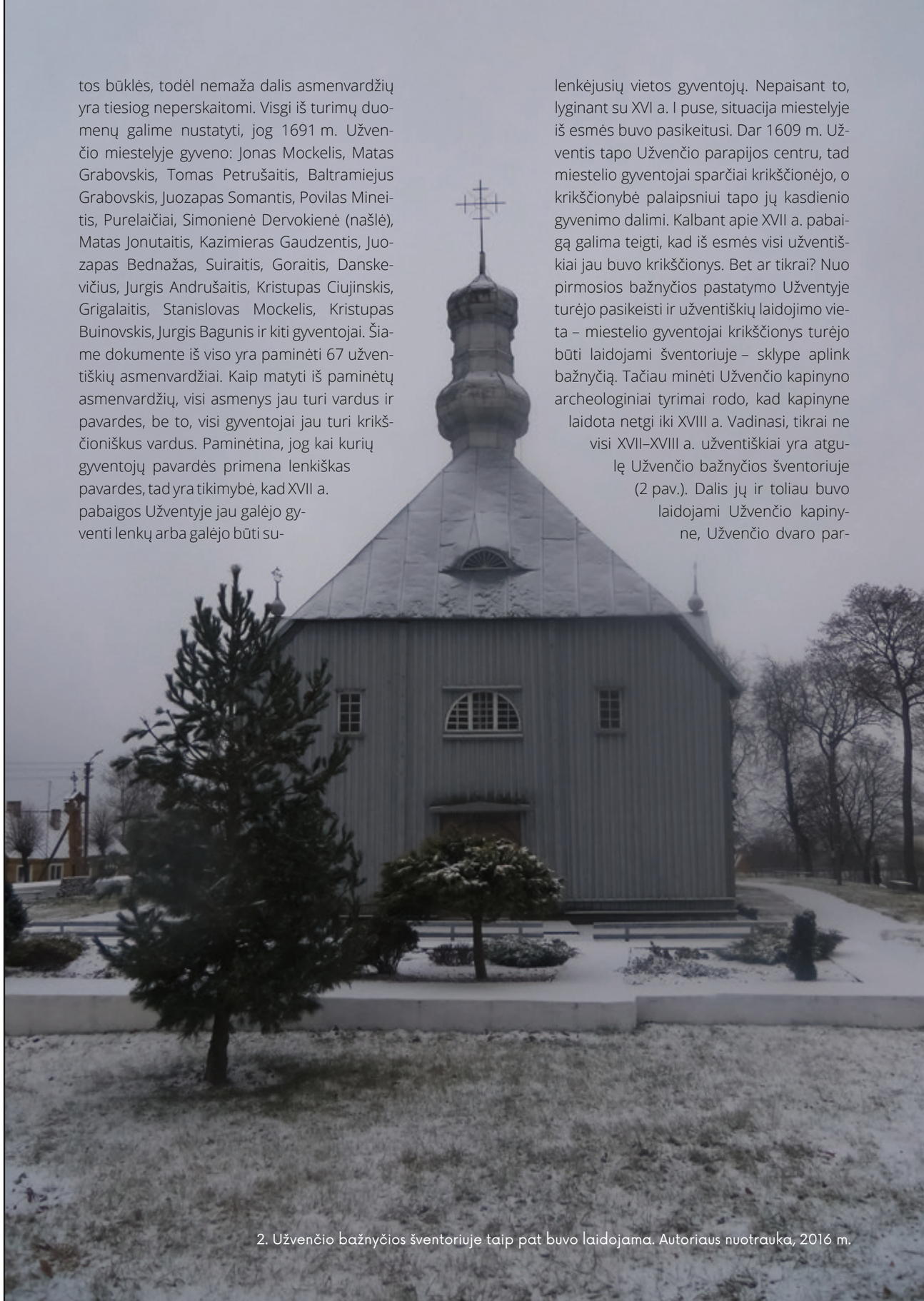

2. Užvenčio bažnyčios šventoriuje taip pat buvo laidojama. Autoriaus nuotrauka, 2016 m.

ko šiauriniame pakraštyje. Be abejo, tai jokiu būdu nereiškia, kad ten palaidoti žmonės buvo ne krikščionys. Laidojimo vietos pasirinkimą galėjo lemti be galo daug įvairių faktorių, tuo labiau, kad to paties laikotarpio kaimų gyventojai dažniausiai laidojosi kaimų kapinėse, nors reikalavimas laidoti šventoriuose turėjo galioti tiek miestelių, tiek kaimų gyventojams[9]. Tad 1691 m. inventoriuje paminėti užventiškiai galėjo būti palaidoti arba Užvenčio kapinyne, arba Užvenčio bažnyčios šventoriuje.

Daugiakultūris XVIII a. pabaigos Užventis

Turimi šaltiniai, leidžiantys kalbėti apie prieš mus gyvenusius užventiškius, mus ir vėl nukelia beveik šimtmečiu vėliau. Apie XVIII a. pabaigoje gyvenusius užventiškius duomenų suteikia 1789 m. sudarytas Užvenčio dvaro inventorius[10] ir 1795 m. Užvenčio parapijos gyventojų revizija[11]. Užventis, kokį galime pamatyti šiuose dokumentuose, visiškai skiriasi nuo Užvenčio, kokį pamatėme 1691 m. inventoriuje. XVIII a. pabaigos Užventyje, be katalikų žemaičių ir galbūt lenkų (arba sulenkėjusių gyventojų), jau gyveno gausi žydų bendruomenė, taip pat buvo vokiečių evangelikų bendruomenė. Žydų kūrimąsi Užventyje galima atsekti pagal V. Rimkaus tyrimus. Jis rašo, jog 1737 m. Užvenčio miestelyje, be vietos gyventojų, jau buvo 4 žydų ir net 9 atvykėlių dūmai (ūkiai)[12]. Tai, kad vietos gyventojai XVIII a. pradžioje tapo kone mažuma, nulėmė didysis maras, kuris siautėjo 1710–1711 m. Vėliau į mirusiųjų vietą kėlėsi atvykėliai iš kitų kraštų, tad greičiausiai taip nutiko ir Užventyje. Pagal turimus duomenis reikėtų manyti, kad ir žydai į Užventį pradėjo keltis tik po didžiojo maro. Taip per XVIII a. Užventyje susiformavo žydų bendruomenė, kuri jau 1750 m. gavo leidimą statytis savo maldos namus – sinagogą[13]. Tuo tarpu iš 1789 m. inventoriaus sužinome, kad Užventyje gyveno 11 žydų šeimų. Daugelį 1789 m. inventoriuje randamų žydų asmenvardžių aptinkame ir 1795 m. Užvenčio parapijos revizijoje. Pastarasis dokumentas suteikia žinių ne tik apie žydų šeimų sudėtį, bet ir apie kai kurias žydų profesijas. Pavyzdžiui, Hiršas Leibovičius gamino metalinius katilus, Marekas Maušovičius ir Joselis Getmanovičius buvo prekybininkai, Jankelis Elijašovičius – siuvėjas. Dalis Užvenčio miestelio žydų žemę nuomojo iš Užvenčio katalikų parapijos. Tai Jankelis Davidovičius, mėsininkas Foselis Davidovičius ir direktorius (matyt, mokyklos mokytojas ar pan.) Herė Ruveliovičius. Be žydų XVIII a. pabaigoje Užvenčio miestelyje taip pat gyveno ir vokiečių, iš kurių, bent dalis greičiausiai buvo evangelikai. Pavyzdžiui, Užvenčio katalikų parapijos žemėse 1795 m. gyveno Antanas Vegneris, kuris buvo atsikėlęs iš Torūnės (dab. Lenkija) ir, kaip ir H. Leibovičius, gamino metalinius katilus. Užventyje tais metais taip pat gyveno Kristupas Krijeris, vertęsis odininkystės amatu, be jo, buvo ir kitų vokiečių tautybės asmenų, kurių profesijos nenurodytos. Visgi XVIII a. pabaigoje tiek žydai, tiek vokiečiai nesudarė Užvenčio miestelio gyventojų daugumos. Žydų buvo 19 proc., o vokiečių (gyventojų su vokiškomis pavardėmis) – apie 5 proc. Tuo tarpu užventiškiai katalikai sudarė 76 proc. visų to meto Užvenčio, kuriame gyveno 249 gyventojai. Paminėtina, kad tiek žydų, tiek vokiečių gyveno ir Užvenčio parapijai priklausiusiuose kaimuose. Žydai ir vokiečiai Užvenčio miestelyje turėjo savo kapines. Užvenčio žydų kapinės XVIII a. jau tikrai veikė. Užvenčio dvaro inventoriuje, sudarytame 1789 m., yra nurodytas mokestis žydams už kapinių žemės sklypą. Atkreiptinas dėmesys, kad senosios Užvenčio žydų kapinės buvo į vakarus nuo Užvenčio miestelio. Būtent ten ir yra palaidoti šiame straipsnyje paminėti žydai. Tuo tarpu, kada Užvenčio vokiečiai įkūrė savo kapines, yra visiškai neaišku, bet yra tikimybė, kad tai galėjo būti padaryta taip pat XVIII a. pabaigoje. Kaip jau buvo minėta, didžioji dalis XVIII a. pabaigos gyventojų buvo katalikai vietos gyventojai arba atvykėliai iš kitų katalikiškų kraštų. Prie daugelio katalikų gyventojų jų profesijos nėra nurodytos, bet kai kurių užsiėmimai paminėti. Pavyzdžiui, 1795 m. revizijoje minima, kad užventiškis Matas Pilipavičius buvo kalvis, o parapijos žemėje gyvenęs Antanas Kulevičius buvo vargonininku, Antanas Bartkevičius – zakristijonu. Tuo tarpu Užvenčio bažnyčioje 1795 m. klebonu buvo Tadas Kasparavičius, o jam talkino kamendorius Silvestras Narkevičius. XVIII a. pabaigos Užvenčio katalikai greičiausiai vis dar buvo laidojami perpildytame Užvenčio bažnyčios šventoriuje ir galbūt vis dar Užvenčio kapinyno teritorijoje.

9 Trimonienė, Rita Regina; Prascevičiūtė, Laura. *Senosios Kelmės ir Pakruojo rajonų kaimų kapinės.* Šiauliai: Liucilijus, 2015.

10 *Užvenčio dvaro inventorius. 1789 m.* LMAVB. F. 37-5395.

11 *Užvenčio parapijos revizija. 1795–1796 m.* LVIA, f. 515, ap. 25, b. 436.

12 Rimkus, Vaclovas. „Užventis“. *Kelmės kraštas.* Vilnius: Atkula, 1997, p. 309.

13 Ten pat.

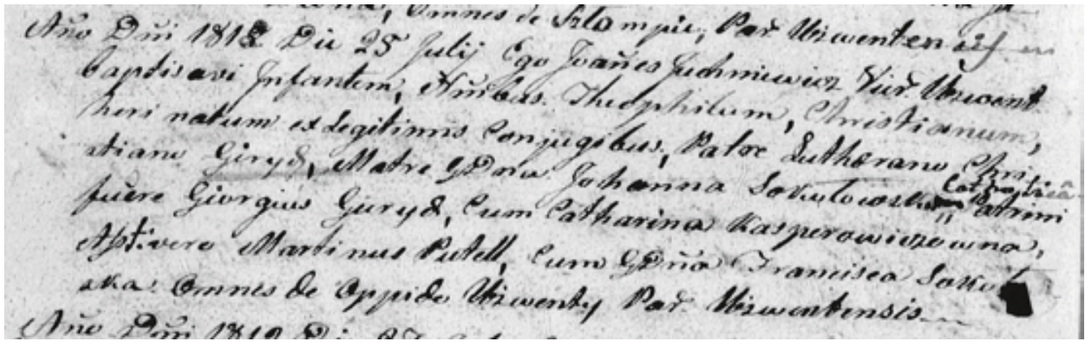

3. Užvenčio katalikų bažnyčioje XIX a. pradžioje neretai buvo krikštijami ir Užvenčio liuteronai, taip pat pasitaikydavo ir mišrių santuokų. Pavyzdžiui, 1812 m. liepos 25 d. Užvenčio bažnyčios vikaras Jonas Juknevičius pakrikštijo liuterono Kristijono Giricho (Gericho) ir katalikės, bajorės Joanos Sokolovskos sūnų Teofilį Kristijoną (LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290, l. 152).

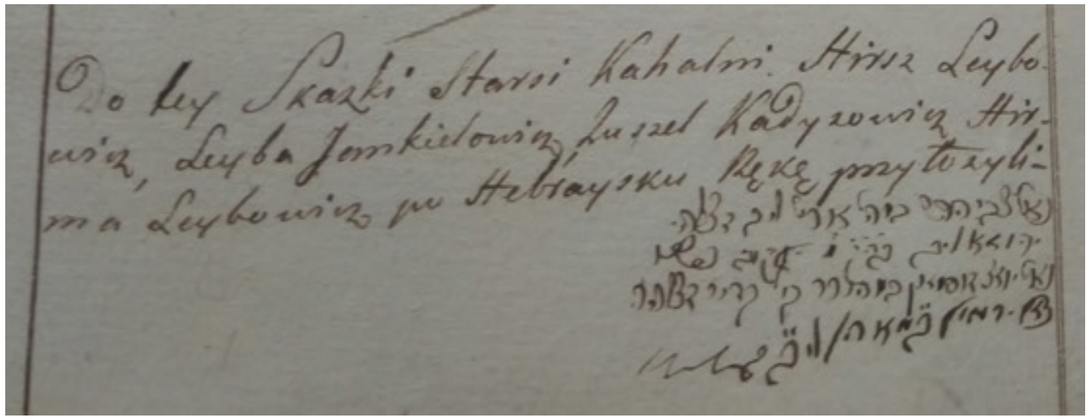

4. Užvenčio parapijos revizijoje, sudarytoje 1795–1796 m., išlikę Užvenčio žydų kahalo vyresniųjų Hiršo Leibovičiaus, Leibos Jankeliovičiaus, Zušelio Kadisovičiaus ir Hirmos Leibovičiaus hebrajiški parašai (LVIA, f. 515, ap. 25, b. 436, l. 54).

Užvenčio miestelis XIX a.

Būtent daugiakultūrinis ir daugiakonfesinis Užventis įžengė į devynioliktąjį šimtmetį, per kurį miestelis toks ir išliko – apgyvendintas katalikų, žydų ir vokiečių kilmės evangelikų (3 ir 4 pav.). Tačiau XIX a. pradžioje miestelyje įvyko tam tikrų pokyčių, o ir pats, turtingas šaltinių, devynioliktas šimtmetis suteikia žymiai daugiau žinių apie miestelį. Šio šimtmečio pradžioje arba amžių sandūroje, atsižvelgiant į Apšvietos epochos diktuojamus reikalavimus, už miestelio buvo įkurtos parapinės kapinės. Užvenčio bažnyčios vizitacijoje, sudarytoje 1806 m., jau minimos naujos kapinės, kuriose dar nebuvo koplyčios ir stovėjo tik 30 kryžių. Šioje vizitacijoje taip pat minimos ir Užvenčio bažnyčios šventoriaus kapinės[14]. Tačiau, kada žydai įkūrė naujas kapines Kadaginkalnyje, prie dabartinio kelio į Kolainius, sunku pasakyti, bet greičiausiai tai nutiko XIX a. II pusėje. Yra išlikusi legenda, kaip ir kodėl žydai įkūrė naujas kapines Užventyje. Seni žmonės pasakoja, kad rudenį po miestelį paleistos kiaulės iškniso neseniai senosiose žydų kapinėse palaidotus vaiko palaikus, todėl Rusijos imperijos administracija uždraudė žydams tose kapinėse laidoti savo mirusiuosius. Tada žydai nusipirko Kadaginkalnio kalvą, kuri buvo atokiau nuo miestelio, ir ten įkūrė naująsias žydų kapines. Žinoma, legendos legendomis, bet greičiausiai senosiose žydų kapinėse nustota laidoti dėl tos pačios priežasties, kaip ir Užvenčio bažnyčios šventoriuje – dėl per didelio kapinių perpildymo. Taigi, XIX a. pačioje pradžioje buvo įkurtos Užvenčio parapinės kapinės, kurios yra naudojamos ir šiandien. Tuo tarpu senųjų žydų kapinių šiandien nelikę nė pėdsako, bet naujosios tebėra Kadaginkalnyje. Devynioliktame šimtmetyje Užvenčio

14 *Užvenčio RKB vizitacija. 1806 m.* LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 284.

miestelio gyventojų skaičius labai išaugo. Remiantis V. Rimkaus pateiktais duomenimis, 1833 m. miestelyje gyveno 279 gyventojai, 1861 m. – 236, o 1897 m. jau net 1006 gyventojai[15]. Be abejo, plėtėsi ir pats miestelis. Štai iš 1820 m. Užvenčio miestelio plano matyti, jog miestelio gyventojų namai buvo išsidėstę lygiagrečiai su Žemaičių aukštumos rytine pašlaite ir daugiausiai apėmė tik šiandienines Ventos ir Kražių gatves, sudarydami linijinį miestelio planą[16]. Tuo tarpu iš 1895 m. Užvenčio katalikų parapijiečių, atlikusių išpažintį ir priėmusių komuniją, sąrašo sužinome, kad tuo metu miestelyje jau buvo bent 4 gatvės (Kiaulių (*ul. Swińska*), Kapų (*ul. Mogilna*), Šaukėnų (*ul. Szawkianska*) ir Luokės (*ul. Łuknicka)* gatvės)[17], bet neabejotina, jog gatvių buvo dar daugiau, tik šaltinyje jų pavadinimai neišliko. XIX a. dokumentai mums pateikia daugybę Užventyje gyvenusių žmonių vardų ir pavardžių, kurie liko užfiksuoti Užvenčio bažnyčios parapijiečių sąrašuose. Be to, šie dokumentai suteikia galimybę labiau apibendrintai pažvelgti į gyvenimą Užventyje devynioliktame šimtmetyje. Remiantis 1848 m. Užvenčio katalikų parapijiečių, atlikusių išpažintį ir priėmusių komuniją, sąrašu[18], Užvenčio miestelio žmonės gyveno labai susispaudę, nes vidutiniškai tais metais viename miestelėno ūkyje (dūme) gyveno net po 11,2 asmens, o maždaug trečdalyje visų to meto užventiškių ūkių gyveno ne po vieną šeimą (sutuoktinių porą). Pavyzdžiui, 1848 m. Mykolo Pivoriūno valdomame dūme (ūkyje), be jo paties, dar gyveno jo žmona Marijona Tugaudytė, sūnus Kazimieras, dukra Apolonija, bernai (tarnai) Adomas Banys ir Benediktas Jelinskis, merga (tarnaitė) Kotryna Kučinskaitė, kampininkas (nuomininkas) Jurgis Tugaudis su žmona Uršule Baranauskaite, kampininkas Steponas Rimkus su žmona Agota Praspaliauskaite ir kampininkė Marijona Tugaudienė. Žinoma, to meto Užventyje buvo ir paprastesnės sandaros šeimų, kurios labiau primena šiuolaikines šeimas. Štai 1848 m. Užventyje gyveno bajoras Juozapas Navickis su žmona Veronika Dambrauskaite, vaikais Julijonu, Jurgiu, Jonu ir bernu Petru Mikalausku. Tai, kad J. Navickis buvo bajoras, nereiškia, kad jis Užventyje valdė kokį nors dvarą. Bajorais ir valstiečiais užventiškiai dokumentuose vadinti iki pat 1918 m., kai atkūrus Lietuvos valstybę buvo sukurta moderni Lietuva ir skirstymas į luomus buvo panaikintas.

Vietoj išvadų

Kaip matyti, iš XVI a. mūsų dienas rašytinėje istorijoje yra pasiekę vos keletas užventiškių asmenvardžių. Iš XVII a. ir iš didžiosios dalies XVIII a. taip pat turime nedaug užventiškių vardų ir pavardžių. Tuo tarpu nuo XVIII a. pabaigos mes jau galime sužinoti ne tik apie tuos užventiškius, kurie buvo dūmų (ūkių) valdytojai, bet ir apie jų šeimas, kai kurias profesijas. Nepaisant to, apie tuos, kurie gyveno prieš mus, mes galime sužinoti labai nedaug. Iš turimų šaltinių mes niekada nesužinosime, kaip šešiolikto–devyniolikto šimtmečio užventiškiai mąstė, apie ką jie svajojo ir kokie buvo jų rūpesčiai. Kita vertus, šį tą įmanoma pasakyti apie jų gyvenseną ir iš istorinių šaltinių, nors archeologinių tyrimų duomenys užventiškių gyvenseną leistų nušviesti žymiai plačiau. Deja, nemažos dalies to meto užventiškių net kapų jau neberastume. Nepaisant to, jie gyveno prieš mus, o mes, užventiškiai, esame tų žmonių sukurto Užvenčio paveldėtojai.

15 Rimkus, Vaclovas. „Užventis“. *Kelmės kraštas.* Vilnius: Atkula, 1997, p. 310–312.

16 Miškinis, Algimantas. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. Vilnius: Savastis, 2007, kn. II, p. 644.

17 *Užvenčio RKB parapijiečių, atlikusių išpažintį ir priėmusių komuniją, sąrašas. 1895 m.* LVIA, f. 3004, ap. 18, b. 33.

18 *Užvenčio RKB parapijiečių, atlikusių išpažintį ir priėmusių komuniją, sąrašas. 1848 m.* LVIA, f. 3004, ap. 18, b. 30.

Virgilijus Lukošius

LABŪNAVOS
PASLAPTYS IR MĮSLĖS

Kur ta rašytojos Šatrijos Raganos Labūnava?

Iš tikro tai mažai žinomas kaimas Kelmės rajono paribyje, Užvenčio seniūnijoje. Lietuvoje labiau žinoma kita Labūnava, gana didelis bažnytkaimis Kėdainių rajone, kažkada „prie caro“ vadintas ir miesteliu. Jame ir dabar žmonių gyvena gal net 20 kartų daugiau nei Kelmės rajone esančioje Labūnavoje (čia apie 30 gyventojų).

Ne tik kelmiškiams įdomu tai, kad žemaitiškoje Labūnavoje praėjo rašytojos Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos ankstyvoji vaikystė. Tarp kitko, senaisiais laikais ir anoji Labūnava prie Nevėžio buvo Žemaitijos Kunigaikštystės ribose. Marija buvo pirmagimė gudų kilmės Anupro Pečkausko (Pečkovskio) ir žemaitės Stanislavos Šiukštaitės bajorų šeimoje šios tėvų Medingėnų dvare. Po dvejų metų Marijos sesuo Zofija gimė jau tėvo paveldėtame Labūnavos dvare. Iki dešimties metų būsimoji rašytoja čia, vaizdingose apylinkėse, ir augo. Puikiai tas apylinkes yra aprašiusi profesorė Viktorija Daujotytė, iš tų vietų ir kilusi, jos žavėjo ir aukštaitį Česlovą Kudabą, išdėsčiusį knygoje įspūdžius, patirtus septyniuose keliuose iš Varnių.

Plačiau rašytojos biografiją pirmasis surašė Juozas Tumas-Vaižgantas. Jis nurodo, kad Pečkauskai Mogiliovo gubernijoje buvo turtingi, tik „per kuriuos ten politikos perversmus Marijos senelis Lietuvoje atsiradęs jau bežemis“, bet čia jam pasisekę, vedęs „vieno didžiausių Lietuvos turtuolių Važinskų“ dukterį, gavo kraičio „nemažą Venių dvarą su palivarkais Pavandenės parapijoje“.

Šatrijos Ragana šiek tiek savo biografijos faktų atskleidė laiškuose Juozui Tumui[1]. Literatūrologė J. Žėkaitė knygoje „Šatrijos Ragana“ taip pat mini, kad nėra aišku, kodėl ir kada Pečkauskai atsidūrė Lietuvoje, tačiau pateikia duomenis, kaip rašytojos dėdė Jonas, norėdamas įstoti į kadetų korpusą, gavo bajorystės pažymėjimą Mogiliovo gubernijoje (dabar – Baltarusija).

1 Šatrijos Ragana, *Laiškai*, parengė J. Žėkaitė, Vilnius, 1986, p. 402.

Vietovės pavadinimas senoviniu gotikiniu šriftu iš 1864 m. knygos „Die livländische Chronik Hermann's von Wartberge“ (Livonijos kronikos)

Vaizdas į Labūnavos ežerą ir Labūnavėlės pelkę. Autoriaus nuotrauka, 2022 m.

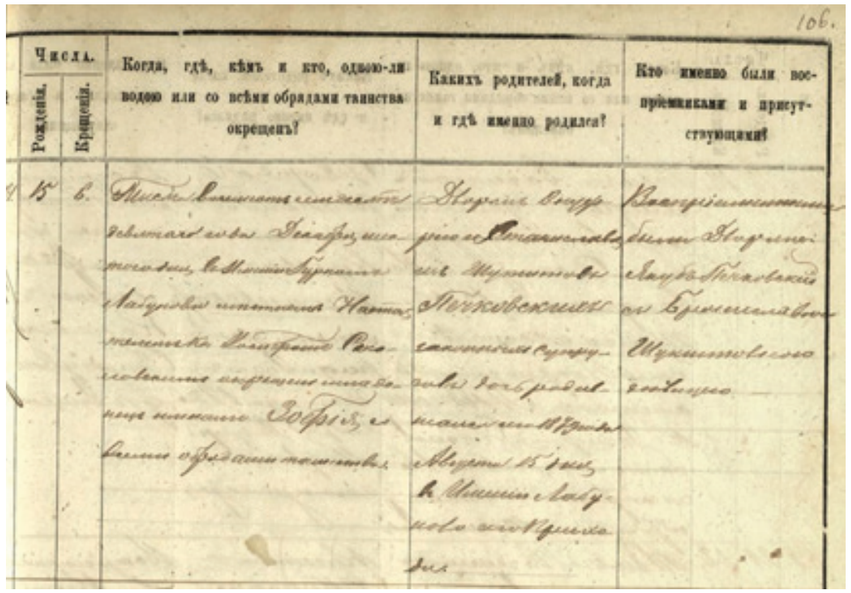

Rašytojos Šatrijos Raganos sesers Zofijos gimimo Labūnavoje metrika iš Lietuvos valstybės istorijos archyvo (f. 1482, ap. 1, b. 2, p. 106)

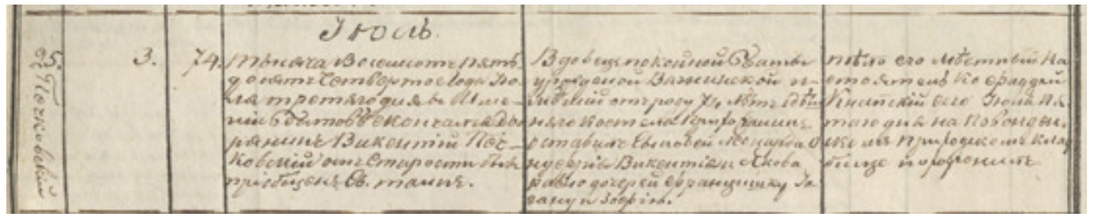

Rašytojos Šatrijos Raganos senelio Vincento mirties Beatovo dvare metrika iš Lietuvos valstybės istorijos archyvo (f. 3005, ap. 21, b. 3, p. 196)

Ankstyvoji vaikystė Labūnavos dvare rašytojos prisimenama labai sentimentaliai ir maloniai. Tai nenuostabu, žmonės dažnai idealizuoja savo vaikystę. O vietovės čia vaizdingos, aplink kalneliai, pakalnės, ežerėliai, pradeda tekėti Venta. Jau daug vėliau, mokytojaudama Pavandenės dvare pas Sakelius, Marija dažnai čia lankydavosi[2].

Nors apysaka „Sename dvare“ parašyta, kaip manoma, daugiausia apie Užvenčio dvarą, į kurį 1887 m. būsimoji rašytoja persikėlė su tėvais, bet galima pastebėti, kad joje aprašomi ir vaikystės įspūdžiai iš Labūnavos dvaro. Apysakoje minimi personažai: Domeikis, Banys, Rimeikis, Lukošius, Spūdis – tokie gyventojai tuo metu šiame dvare iš tiesų buvo (žr. žemiau paminėtas kaimų išskirstymo į vienkiemius arba dvarų liustracijos bylas). Na, o Ignatijus Lukošius (autoriaus prosenelis) buvo dvaro furmonas, karieta vežiojęs ne tik gaspadorių Anuprą ar jo svečius, bet ir mažąją Marinką su sesute ir broliukais.

XIX a. viduryje Labūnava priklausė Pavandenės parapijai, o ši tuo metu buvo 3 apskričių ribose: Telšių, Šiaulių ir Raseinių. XIX a. pabaigoje Pečkauskai valdė beveik pusantro tūkstančio hektarų žemės. Rašytojos senelė Beata Pečkauskienė Telšių apskrities Varnių valsčiaus Žebenkave valdė 435 dešimtines (1 dešimtinė yra apie 1,1 ha) žemės ir miško. Anupras Pečkauskas, nors ir šalia, bet jau Šiaulių apskrities Blagoveščensko (dabar – Kolainių) valsčiaus Aukštojoje (Gorny) Labūnavoje – 390, o jo brolis Jokūbas ten pat Veniuose – 440 dešimtinių[3]. Kadangi rašytojos senelis Vincentas Pečkauskas buvo vedęs Beatą Važinskaitę, tai Venių dvaras dažnai buvo vadinamas Beatovo vardu.

2 *Atėjusi iš dvaro paslapties*, sud. I. Stankienė, Kelmė, 2002, p. 7.

3 Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии, Изд. 2-е, испр. и доп., Ковна, 1889, p. 367.

Labūnavos apylinkės – ištrauka iš prieškario Lietuvos karinės topografijos žemėlapio. Prieiga per internetą: ww.lithuanianmaps.com/images/1303_-_Kelme_quadrant.jpg.

Kaip pasakojo amžininkai, rašytojos tėvui Anuprui nelabai sekėsi ūkininkauti. Jis dvarą nugyveno, įkeitė bankui ir išnuomojo. Sakoma, kad Labūnavą jis išpardavinėjo dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą[4]. Tuomet A. Pečkauskas iš kunigaikščio A. Druckio-Liubeckio išsinuomojo Užvenčio dvarą, bet po dešimtmečio 1898 metais mirė, palikdamas šeimą nelengvoje situacijoje. Jo brolis Jokūbas mirė Žebenkavos dvare 1903 m., o šio duktė Adolfina, stebuklingai grįžusi iš sovietinės tremties – 1969 m.

Įdomu, kad beveik tuo pat metu gretimame Labūnavėlės kaime lietuvių literatūros klasikei Žemaitei gimė septintasis vaikas[5]. Labūnavėlėje XIX a. viduryje gyveno apie 100 žmonių, galbūt ji „kažkada priklausiusi Labūnavos dvarui, bet įrodymų tam nėra“[6]. Šalimais Užvenčio parapijoje dar buvo ir toliau tekste minima Pavyšnio akalica, dvaras ar pan. Pavyšnį, taip pat naslės Pečkauskienės gyvenimą Šiauliuose po vyro mirties gražiai yra aprašęs vargonininko sūnus Merkelis Račkauskas savo atsiminimuose „Užrašai: dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy“, kur Pavyšnio dvarelyje jis mokė ir ruošė gimnazijai rašytojos motinos giminaičių vaiką.

Labūnavos pavadinimo kilmė

Žodis Labūnas gali būti iš lietuviško *lãbas* – „*turintis teigiamų bruožų, geras, teisingas*“ [7], bet gali būti ir iš latviško *labs*, rusiško ar gudiško *Лабун* (ten gali būti reikšmė nuo *su didele kakta* ar *kaip kuvalda,* iki *meilaus vaiko* ar *paklusnaus suaugusio)*, lenkiško *Łabun* (senojoje lenkų kalboje tai reiškė kaip ir łapówka – *kyšis?).*

Greičiausiai, bent jau lietuviškų giminių, pavardė Labunovskiai, vėliau Labanauskai, kilo iš Labunowe vietovės, įsikūrusios Kauno paviete[8] Nevėžio ir Berupės sankirtoje į pietus nuo Kėdainių. Kryžiuočių kronikose šios Labunowe žemės minimos aprašant 1358–1378 metų žygius į Lietuvą. Vėlesniuose dokumentuose galima rasti Labunovskio dvarą Vilniaus paviete (tikėtina, prie Gelvonų), nes tuose dokumentuose greta minima ir Žeimių Labūnava Kauno paviete.

Vietovių su šaknimi *Labun-* yra ir kitur. Prūsijos krašto valdovo Konrado von Tirbergo privilegijoje Karaliaučiui 1268 m. paminima anapus Priegliaus esanti Šventoji giria, kuri dar vadinama Labun vardu. Labunės miestelis nuo seno yra Volynėje, yra ten gyvenantys bei iš ten kilę Labunskiai. Keletas tokių vietovių yra Lenkijoje prie Baltijos jūros. Labunskius galima rasti Vitebsko gubernijoje ar kur nors Rusijoje, pvz., kaimas Jaroslavlio srityje. Vyskupas M. Valančius mini, kad 1825 m. iš

4 A. Lotužis, „Mano gimtinė“, in: *Žemaičių praeitis,* t. 6, Vilnius, 1996, p. 22.

5 Č. Kudaba, *Septyni keliai iš Varnių*, Kaunas, 1993, p. 93.

6 L. Giedrimas*, Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais. Kas jie ir kaip jie gyveno?* Dangvietai–Šiauliai, 2020, p. 51, 147.

7 Lietuvių pavardžių žodynas, Vilnius, 1989, t. 6, p. 12.

8 LDK laikais buvo vartojamas pavieto terminas, rusiškai rašytuose tekstuose atitikęs valsčių, tiesa, vėliau rusiškai pavietais buvo pavadinamos ir apskritys.

Labūnavos laukas nuo Pagirgždūtės iki Pabutkalnio – ištrauka iš Pirmojo pasaulinio karo laikų 1918 m. vokiečių žemėlapio – Karte des westlichen Russlands (L19 Worny).
Prieiga per internetą: http://lithuanianmaps.com/images/KdwR_L19_Worny_1918_400dpi.jpg.

Vilniaus į Padubysio bazilionų mokslinyčią buvo atsiųstas mokytojas Labunskis, o po 5 metų jis nusiųstas vaikų rusiškai mokyti į Telšių bernardinų mokyklą[9].

Prieškariniame lietuviškame žemėlapyje figūruoja tokie pavadinimai, kaip Aukštieji Labūnai, Žemieji Labūnai. Taip bandyta vadinti ir šios nepriklausomybės atgavimo pradžioje, bet vis tik ten liko senasis Labūnavos pavadinimas, tik prie Kelmės-Bubių kelio yra Labūnų kaimas.

Labūnavos laukas

XVI amžiuje Labūnava Karklėnų paviete minima prie Ventos ir Kražantės upių, prie Gorainių ir Kolainių dvarų, greta kelio į Kražius. Vėliau Labūnava atskiriama: tai Górny – Aukštoji arba Kalnų, esanti labiau į šiaurę ir Dolny – Žemoji, esanti piečiau.

Istoriniuose šaltiniuose senosios ankstyvosios Žemaitijos centre esanti Labūnava prie Karklėnų minėta daugybę kartų. Neretai gretimos vietovės minėtos kaip esančios Labūnavoje. Iš to galima spręsti, kad tada ji buvo ne koks nors dvarelis ant kalno, o greičiau ta nemaža teritorija – tai Labūnavos laukas, nuo vieno didžiausių Žemaitijoje Girgždūtės kalno iki Pabutkalnio. O tai vos ne 10 kilometrų. Nemažai aktų, kai Labūnavos dvaras dovanojamas, parduodamas ar įkeičiamas nepažymint konkrečios vietos, o nurodant tik Labūnavos pavadinimą, ko gero, patvirtina šį spėjimą. Panašiai anapus Girgždūtės tuo metu buvo Beržės laukas, kur tuo pavadinimu buvo daug dvarų ir dvarelių, vėliau dvigubinusių, trumpinusių ar keitusių savo vardus.

Nedidelis pelkėtas ežeras, dabar vadinamas Labūnavos ežeru, anksčiau buvo vadinamas Atlavos vardu (tuo vardu vadintas ir kažkuris kalnas?). Iš jo išteka upelis į prie Venių prasidėjusią Ventą, o ši įteka į Baltijos jūrą jau toli toli Latvijoje. Į rytus nuo ežero įsikūręs Labūnavėlės kaimas.

„Lenkijos Karalystės ir kitų slavų kraštų geografinis žodynas“, leistas Varšuvoje 1880–1902 m. pateikia tokią informaciją:

„1) Kalnų (Gorny) Labūnava Šiaulių apskrities Kolainių gminoje[10] Pavandenės parapijoje virš Atlavos ežero prie Telšių apskrities ir Užvenčio parapijos ribos. Kartu su Venių, arba Beatovo, palivarku sudaro 40 valakų (*1 valakas apie 21 hektarą*). Dvaras anksčiau priklausė Stankevičiams, dabar (*t. y. 1884 m.*) Anuprui Pečkovskiui, o Veniai jo broliui Jokūbui. Šis palivarkas prie Venių ežero kelyje iš Užvenčio į Pavandenę puikiai pastatytas ir gerai ūkininkaujamas; 2) Žemoji (Dolny) Labūnava, Budraičio nuosavybė, kažkada anksčiau buvusi Mokžeckio.

Žemosios Labūnavos užusienis su vandens malūnu yra Telšių apskrities Varnių teritoriniame rate (pagal 1859 m. informaciją).“[11]

9 M. Valančius, *Raštai,* Vilnius, 1972, t. 2, p. 266.

10 Tuometinis carinis teritorinis administracinis vienetas – kaimų bendruomenė.

11 Slownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów slowianskich, Tom V, Warszawa, 1884, p. 565.

Pirmieji paminėjimai istoriniuose šaltiniuose

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje svarbiausia bajorų prievolė būdavo atvykti į kariuomenę su atitinkama ginkluote. Jie turėjo taip pat išruošti pilnos komplektacijos raitelį nuo 8 tarnybų, o tarnyboje galėjo būti iki 4 dūmų (kiemų).

Bene seniausias LDK kariuomenės surašymas vyko 1528 m.[12] Iš Karklėnų pavieto turėjo atvykti 50 karių, tarp jų yra straipsnyje žemiau minimų giminių atstovai, kaip Mykolas Daujotaitis (Daujotovičius), Jonas Narušaitis, Grigoras Mikolajevičius su broliais, Tiška, Petras Žebenkaitis. Surašyme dar įrašytas chorunžis (vėliavnešys, atsakingas už mobilizaciją) Labunskis Vojna iš Kauno pavieto su dviem žirgais. Po keliasdešimties metų, 1567 m. vykusiame kitame LDK kariuomenės surašyme iš Karklėnų pavieto kažkodėl užrašyti tik 2 žmonės[13]. Įdomu, kad iš viso nuo Žemaičių žemės tada turėjo atvykti 2 887 raiteliai ir 14 pėstininkų.

1621 m. vyko taip vadinamas kariaunos (šauktinių bajorų) surašymas[14]. Iš Karklėnų pavieto Labūnavos su 2 kazokiškais žirgais reikalui esant kariauti turėjo prisistatyti Danielius Šiukšta, o Adomas Šešuolis su vienu. Šiame paviete minimas ir Martynas Labunovskis, turėjęs atjoti su ietimi. Dar vienas Labunovskis, vardu Kasparas, paminėtas Pajūrio paviete.

Daug žemių išdalijus bajorams bei iždui pradėjus trūkti lėšų kariuomenei, valdovo dvaro išlaikymui ir t. t., vis svarbiau buvo kuo daugiau jų surinkti. Tam reikėjo kuo tikslesnių duomenų apie gyventojus ir jų turtą, tad buvo vykdomi gyventojų surašymai ir mokesčių tarifų nustatymai. 1667 m. LDK dūmų (kiemų) tarifų surašyme Karklėnų paviete prie didesnių vietovių pagal dūmus (kiemus) paminėti Labūnava, Pagirgždūtė, Pabutkalnis, Veniai, Kolainiai.

Sekantis išsamus surašymas mokesčių tikslais vyko 1690 m.[15] Karklėnų pavieto Labūnavoje Aleksandras Daujotas turėjo mokėti už 3 dūmus (kiemus), o už 1 dūmą – šie bajorai: Mykolas Labunovskis už savo tėvą, Jonas Marcinovičius, Balceris Kerbedis už Kazimierą Labunovskį, Samuelis Žebrovskis už Kazimierą Pžegovskį, Vladimiras Volkas ir Aleksandras iš Naruševičių Labunovskis. Pabutkalnyje Stanislovas Radavičius turėjo karčiamą, ten pat Braslavos kariškis Matas Vrublevskis 1 dūmą. Įdomu, jog Žebenkavoje įrašytas Adomas Žabenka su 1 dūmu, o Daujotai-Labunovskiai surašyti dar ir Šiaulių pavieto Paudruvėje.

Šiuose mokesčių surašymuose daugiausiai Labunovskių surašyta Karklėnų pavieto Labūnavoje, bet jų buvo ir kituose Žemaitijos pavietuose, tarp jų Kražių, Mažųjų Dirvėnų, Raseinių. Iš turimo dūmų (kiemų) kiekio matyti, kad jie nebuvo labai turtingi.

Lietuvos Metrikoje yra įdomi Lenkijos karaliaus Jono Kazimiero Vazos 1656 m. gegužės 15 d. privilegija, susijusi su Labūnava. Karalius leidžia generaliniam žemaičių seniūnui Jurgiui Karoliui Glebavičiui Karklėnų vaitiją su Palūksčio, Nevardėnų, Karklėnų, Labūnavos ir kitais kaimais, iš Žemaitijos seniūnijos perduoti nusipelnusiam karo ir taikos metu asmeniui Matui Vainai (Maciejui Wojnai). Privilegiją surašė pakancleris Aleksandras Naruševičius[16]. M. Vaina tuo metu buvo valdovo žinioje buvusio Užvenčio valdytojas.

Labūnava XVI amžiaus Žemaičių žemės teismo aktuose

Daugybę informacijos suteikia įrašai teismų knygose. Vertingas istorinių duomenų šaltinis yra J. Sprogio 1888 m. Vilniuje išleistas „XVI a. senovės Žemaitijos vietovardžių žodynas“. Latvis archeografas tuo metu dirbo Vilniaus centriniame archyve. Žodyne surinkti vietovardžiai iš 40-ies Raseinių žemės teismo 1575–1599 m. knygų. Tada tai buvo visos Žemaičių žemės teismas, o dabar ne visos žodyne aprašytos teismo knygos ir beišlikę. Nors buvo jau po Liublino unijos, bet teismų knygos surašytos senąja rusų kalba. Šiose teismų knygose Karklėnų pavieto Labūnava paminėta virš 50 kartų. „Dvaras Karklėnų paviete (valsčiuje)“, „kelias einantis iš Labūnavos į Kražius“, „dvilaukis prie Kražantės“, „netoli Kolainių ar Gorainių dvarų“, „prie Kražantės arba Ventos upės“ ir t. t.[17] Daugybę teisminių

12 Перапіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года: Метрыка Вялікага княства Літоўскага, Кніга 523, Кніга Публічных спраў 1, Мінск, 2003, p. 267.

13 Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археографическою коммиссиею, Пописы войска ВКЛ 1528, 1565, 1567 гг., Т. 33, Санкт-Петербург, 1915, p. 1354.

14 Rejestry popisowe pospolitego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r., Warszawa, 2015, p. 91.

15 Metryka litewska: Rejestry Podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, Księstwo Żmudzkie 1690 r., opracowal G. Błaszczyk, Warszawa, 2009, p. 92, 169.

16 Metryka Litewska, Księga wpisow Nr. 131, opracowal A.Rachuba, Warszawa, 2001, p. 141.

17 Географический словарь древней жомойтской земли XVI столетия составленный по актовым книгам Россиенскаго земскаго суда И. Я. Спрогисом, Вильна, 1888, p. 160.

ginčų dėl tėvoninio dvaro paveldėjimo, ribų ar kitokių turtinių ginčų sprendė ne tik Labunovskiai, bet ir kiti tų apylinkių žemioniai (tada taip vadinti bajorai). Ne mažiau kartų tuo pat metu teismų knygose minėta ir kita Labūnava, ta prie Nevėžio. Tik jau ne Raseinių, o Kauno žemės teismo knygose, šiuo metu saugomose Vilniaus universitete.

Keletas įdomesnių teismų aktų pavyzdžių iš Karklėnų pavieto. Štai 1583 m. Stanislovas Naruševičius, Jono sūnus, pardavė Vaitiekui iš Daujotų Labunovskiui Mickiškes ir Gedviliškes Pobutkalnyje. 1595 m. Stanislovas už 14 kapų grašių pardavė M. Grigorjevičiui 3 tarnus, kiek vėliau ir dvaro žemių. Šis jau 1600 m. žmonai Katerinai Bartkevičiūtei dovanojo savo dalis Labūnavos ir Melvidiškių (Pavandenės pavietas) dvaruose. Kažkas ten buvo ne taip – kiek vėliau Grigorijus Mikolajevičius (tikėtina, kad tai tas pats asmuo) skundėsi vazniui (teismo pasiuntiniui, tai lyg ir teismo antstoliui), kad Stanislovas Naruševičius užpuolė jo bandą Labūnavos Pošaltaknyje ir pagrobė jo arklius.

Tas pats Stanislovas 1596 m. už 50 kapų grašių pardavė žemės Labūnavos dvare Urbonui Ivaškevičiui, sūnui Stanislovo, o už 10 kapų grašių Lendynų šienpievę (gal giminaičiui?) Grigorijui Naruševičiui. Tais pat metais susitaikė su uošviu Adomu Rukavičiumi dėl žmonos pasogos Rukaičiuose ir Padubysyje Raseinių paviete. Netrukus kartu su broliu Vaitiekumi už 50 kapų grašių pardavė Valentinui Grimziui trečdalį Labūnavos dvaro tarnybos, esančios Mažųjų Palėkų lauke (savo tėvonijoje), taip vadinamose Budriškių žemėse ir t. t.

Aktyvūs buvo ir Daujotai. 1588 m. Vaitiekus Daujotas, sūnus Baltromiejaus, nupirko žemės Labūnavoj, keletą dykviečių, šienpievių. Taip pat užfiksuotas jo skundas, kad Labūnavos dvaro žmonės grįžtant iš Karšuvos buvo užpulti Beržės miškuose. 1595 m. jis dovanoja sūnui Jurgiui, dukroms Elžbietai, Polonijai ir Jadvygai Labūnavos dvarą, dar Mickiškių-Gedviliškių žemes Pabutkalnyje bei kitas žemes Gorainiuose ir Karklėnuose.

Pačioje 1591 metų pabaigoje Valentinas Dopkevičius įsipareigoja nustatytu laiku atvykti į Vaitiekaus Daujoto, Baltromiejaus sūnaus, namus, vadinamus Labūnava, ir vesti savo sužadėtinę, jo brolio dukrą („bratanką“) Haną ir perimti jai priklausančią Labūnavos dvaro dalį. Sekančiais metais Valentinas ir žmona Hana Daujotaitė patvirtina, kad jos dėdė Vaitiekus Daujotaitis perdavė jiems Labūnavos dvarą, o Hana tais pat metais dovanoja savo vyrui dar 100 kapų grašių.

Kartą vaznis praneša, kad Baltromiejaus Sudimontovičiaus prašymu važiavo į Labūnavą pas žemionį Vaitiekų Daujotą, kad perduotų jam „nelaisvą mergą“ Alitę Zopaitę, bet tas nenorėjo jos priimti sakydamas, kad „tegu ponas Baltramiejus visus tarnus grąžina, o ne blogiausią man atsiųstų, o geriausius pasiliktų sau“[18].

Labunovskiai, Naruševičiai, Daujotai, Važinskiai, Šiukštos...

Povytautiniu laikotarpiu netoliese buvę Karklėnai priklausė Žemaitijos seniūnui Stanislovui Kęsgailai. Labūnavos lauke buvo daug žemės savininkų. Kai kurie iš jų žemes valdė trumpiau, kiti paliko gilesnį pėdsaką. Trumpai – kas gi jie tokie?

Labunovskiai pirmieji tinka pagal pavardę. Liaudos krašto bajorus, taip pat ir iš tenykštės Labūnavos, plačiai savo kūriniuose yra aprašęs lenkų rašytojas Henrikas Senkevičius. Įdomu, kad garsusis poetas Oskaras Milašius pasirašydavo O. V. de L. Milosz. Pagal vieną versiją *de L.* reiškė *iš Liubicz* (herbas), o pagal kitą *iš Labunowe* (vietovė). Lenkų istorikas G. Blaščikas spėja, kad iš šios vietovės Labunovskiai per Vilkijos ir Veliuonos pavietus galėjo nueiti gilyn į Žemaitiją[19]. XVI amžiuje jie jau gyveno tiek Karklėnų paviete, tiek aplinkinėse vietovėse. Nors nebuvo jie labai turtingi, bet be valdų Labūnavoje jau vėliau (1882 m.) jie dar turėjo žemės Beržėnuose, Gorainiuose, Rezgaliuose, Adošiškėje ir kitur Žemaitijoje. Aukštų pareigų valstybėje neturėjo gal tik labiau paminėtinas Antonis Labunovskis, 1792 m. buvęs Šiaulių teismo raštininku, žemės regentu ir civilinės-karinės tvarkos komisaru.

Naruševičių giminė kilusi iš didikų Mangirdaičių, savo herbą turėjusių dar iki Horodlės unijos. Petro Mangirdaičio sūnus buvo Narušis, o jų tėvoninės žemės buvo Ašmenos ir Šalčininkų apylinkėse. Giminės gretose buvo daugybė valstybės veikėjų – seniūnai, maršalkos, vaivados, medžiokliai, raštininkai ir t. t. Giminės atstovai turėjo žemių visoje LDK, tad ir Žemaitijoje. Su Karklėnų Labūnava buvo susiję Jono Naruševičiaus sūnūs Stanislovas ir Vaitiekus. G. Blaščikas spėja, kad jie buvo Jono Narušaičio, užrašyto 1528 m. LDK kariuomenės surašyme Karklėnų paviete, palikuonys. Labūnavos Naruševičių šaka vėliau perėmė Labunovskių pavardę.

Važinskiai – lenkų giminė iš Plocko vaivadijos, įsikūrusi Žemaitijoje. Žymusis viduramžių istorikas A. Kojalavičius-Vijūkas mini pirmąjį čia įsikūrusį „šaunųjį kareivį“ Baltramiejų, 1606 m. apgynusį Tartu miestą (Estijoje) nuo švedų, o vėliau palaidotą šv. Kazimiero bažnyčioje Vilniuje[20]. Iš tikrųjų Važinskiai jau buvo anksčiau pasirodę Žemaitijoje, o jų palikuonys, be daugelio kitų valdų, turėjo žemes Tirkšlių, Viekšnių pavietuose. Įdomu, jog, pavyzdžiui, Feliksas Važinskis, tarp kitų pareigų buvęs Rietavo seniūnu ir Telšių pavieto pulkininku, 1791 m. buvo vedęs Marijaną Šiukštytę. Kaip žinia, 1819 m. vedęs Beatą Važinskaitę, į šį kraštą atėjo rašytojos Šatrijos Raganos senelis Vincentas Pečkovskis, o jau jo sūnus juk irgi vedė Šiukštaitę.

Šiukštos – lietuviškos kilmės giminė iš Kauno pavieto Apytalaukio. Pirmasis protėvis Apeika. Kai kuriose giminės bajorystės įrodymo bylose teigta, kad jis buvo kunigaikštis iš Jogailaičių, bet konkrečių įrodymų tam nebuvo pateikta. A. Kojalavičius-Vijūkas minėjo Ariogalos seniūną ir Žemaičių žemės teisėją Petrą Šiukštą, fundavusį Kražių jėzuitų kolegijos mokinių bendrabutį[21]. Kristupas, Žemaičių kanauninkas, prisidėjo funduojant Kražių vienuolyną. Stanislovas buvo Medingėnų, Karklėnų ir Pavandenės tijūnu, o jo tėvas turėjo dvarą Medingėnuose dar XV a. Daugybė šios giminės atstovų turėjo įvairias valstybines pareigas ir tarnybas, nors ir ne pačias svarbiausias ar įtakingiausias. XVIII a. Ignacas Tadas valdė ne tik Medingėnų, bet ir Karklėnų bei Kantaučių dvarus, o Mykolas Šiukšta paveldėjo Labūnavos žemes Pavyšnyje ir Pabutkalnyje iš Labanovskių.

Daujotai – senos lietuviškos giminės atstovai, vienas iš jų 1441 m. buvo kažkurio Žemaitijos valsčiaus (pavieto) tijūnas. Jie turėjo valdas Labūnavoje, kur XVI a. pabaigoje buvo vadinamieji Daujotų namai. Greičiausiai iš ten jie išsikėlė į stambiausias savo valdas prie Livonijos sienos už Šiaulių.[22] Literatūrologai yra užfiksavę įdomią žinutę. Kai kuriuose M. Daukšos postilės egzemplioriuose epigramos parašytos lotynų kalba, autoriumi pažymėtas Vaclovas Labunovskis. K. Jablonskis yra išaiškinęs, kad tai Vaclovas Daujotas iš Labūnavos, kuris 1599 m. „turbūt buvo vos neseniai baigęs ar bebaigiąs mokslus“. Jo tėvas drauge su kitais 1600 m. yra pardavęs M. Daukšai žemės Karklėnų paviete. S. Daukantas savo postilės egzemplioriuje ranka įsirašė lietuvišką šios epigramos vertimą, po kuriuo irgi pažymėjo V. Labunauskį[23]. Vadintis dviguba pavarde tada buvo savotiškai madinga, taip pabrėžiant savo kilmę ar šaknis, tad buvo Daujotai-Labunovskiai arba kaip aukščiau minėti Labunovskiai iš Naruševičių. Bene geriausiai dabar žinoma Daujotų gyvenimo vieta – Polekėlėje už Tyrulių durpynų, ten buvo Daujotų dvaras. Nemažai jo gyventojų prieš carinę okupaciją ėjo reikšmingas pareigas tuometinėje Žespospolitoje (Abiejų Tautų Respublikoje), o vėliau dalyvavo anticariniuose sukilimuose.

Be šių giminių, Labūnavos lauke įvairiu metu žemių turėjo dar daug kitų šeimų. Tai Adamkavičiai, Radavičiai, Kotarskiai, Stanevičiai, Ivaškevičiai, Venclavovičiai, Kerbedžiai, Laucevičiai, Petrovičiai, Konteiniai, Reksčiai, Volkai ir kiti.

Apie Katarškiškių kaimą, kažkada atsiskyrusį nuo Labūnavos dvaro, ir neeilinę kunigo iš Lenkijos Benedikto Kotarskio istoriją plačiau buvo rašyta Kelmės rajono laikraštyje „Bičiulis“[24]. Kerbedžiai davė vardą Kerbedėliams ir Kerbėdlaukiui. Plati Radavičių giminė valdė Pavyšnį, Užgirius, Vištartiškes, Pagirgždūtį, Rezgalius, Pašilę ir kitas valdas apylinkėse. Tiškevičiai turėjo žemės Kepeikiškėse, Šimovičiai – Pabutkalnyje, Petras Stunguras valdė žmonos Kristinos Labunauskaitės to pat vardo Labūnavos kaimelį ir t. t.

Apie 1790 m. Šiaulių žemės teismo raštininkas Jonas Stankevičius (Bilevičius), pardavęs Kotlovčizną Gruževskiams, iš Mokžeckių nupirko Labūnavos dalį. Jo sūnus Julianas, Šiaulių žemės teismo regentas, be Labūnavos, dar valdė ir Aukštelnius (greičiau Aukštelkę) su 106 dūšiom. Žemaičių kunigaikštystės raštininkas Jonas Adamkovičius po mirties 1763 m. padovanojo karmelitams paveldėtus 300 valakų, tarp jų Pabutkalnį, Kerbėdlaukį.

Žemės reformos ir išskirstymas į vienkiemius

Žemės paskirstymo planai carinės valdžios sprendimu buvo sudaromi po baudžiavos panaikinimo manifesto 1861 m., kai valstiečiai gavo asmens laisvę ir dvarų žemės. Reforma buvo sudėtinga ir vyko sunkiai. Nepatenkintų buvo daug, tiek stambieji dvarininkai, tiek valstiečiai kovojo už save. Reforma numatė, kad

18 Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг, Выпуски 1–6, Вильна, 1901–1908, 1 t. – p. 114, 204, 2 t. – p. 19, 3 t. – p. 3, 124, 4 t. – p. 46, 100, 102, 149, 5 t. – p. 58, 236.

19 G. Błaszczyk, Herbarz szlachty żmudzkiej, tom III, Warszawa, 2015, p. 394.

20 A. Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, iš lotynų kalbos vertė S. Narbutas, Vilnius, 2015, p. 658.

21 Ten pat, p. 622.

22 E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais,* Vilnius, 2010, p. 311.

23 J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius, 1963, p. 239.

24 V. Lukošius, „Katarškiškių kaimas“, *Bičiulis*, Kelmė, 2021, balandžio 7.

Aukštosios Labūnavos dvaro 1888 m. planas iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (f. 1250, ap. 3, b. 4150)

iš karto dvarininkui reikėjo sumokėti 20 proc. skirtinės žemės vertės, po to likusią sumą su procentais per 49 metus išsipirkti jau iš valstybės. Dar kurį laiką dvaro valstiečiai turėjo eiti lažą ar mokėti duoklę. Paprastai skirtinės žemės ūkiui duota po 1 valaką, o bežemiai turėjo gauti apie 3 dešimtines.

Apie trečdalį žemės priklausė valstybiniams dvarams, susidariusiems konfiskuojant žemes iš sukilimų dalyvių, vienuolynų, bažnyčios ar prasiskolinus, tad panašiu metu pradėta vykdyti valstybinių dvarų liustracija, t. y. išsamus tokių dvarų aprašymas ir išdalinimas.

Ne mažiau sudėtinga žemės reforma vyko pirmosios nepriklausomos Lietuvos valstybės laikais. Siekta pagerinti ūkininkavimo sąlygas likviduojant rėžius, paskatinti už valstybę kovojusius savanorius ir bežemius ar mažažemius. Žemė irgi turėjo būti išperkama per valdžios nustatytą laikotarpį, pradžioje buvo numatytas 36 metų laikotarpis. Šias bylas vedė Žemės reformos valdybos (priklausiusios Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijai) apskričių žemės tvarkytojai.

Aukštosios Labūnavos dvaro išparceliavimą[25] matininkas R. Kuprevičius pradėjo 1935 m., paimant jį žemės reformos reikalams iš Kazimiero Norvilos įpėdinių. K. Norvila 264,5 dešimtinių dvarą iš varžytinių buvo įsigijęs 1907 m., po to nuo 1913 m. per 2 metus viso apie 56 ha pardavė Alfonsui Songailai, Jonui Gulbinui ir Juozui Gedminui. Be to, 1914 m. buvo užparduota (t. y. nebaigta įforminti nuosavybė) žemės keletui asmenų: Ignui Aleksandravičiui ir Petrui Skardžiui (daugiau kaip po 30 ha), Juozui ir Jonui Spudžiams, Kaziui Rimkui, Pranui Lukošiui ir kt. Žemės reformos valdyba paveldėtojams paliko 150 ha, o dvaro žemės gavo J. Ivanauskas ir J. Spudis iš Aukštosios Labūnavos, J. Laugalis ir I. Ivanauskas iš Miškinių. Tarp nenusavinamos žemės savininkų be aukščiau paminėtų (arba jų įpėdinių) dar atsirado Klapatauskienės ir Domeikienės pavardės, o atskirai pateiktas ir Broniaus Šimkaus iš Jono Gulbino pirktos žemės viensėdžio planas. Kaip turbūt bet kur kitur skirstant žemę neišvengta skundų. Priėmus sprendimą būdavo išrenkami kaimo įgaliotiniai, žmonės mirdavo ir gimdavo, vykdavo daug posėdžių, derinimų, šaukimų, žemės dalybų ir pardavimų, pildomi notarų ar teismų protokolai ir t. t.

Pagal byloje pridėtą ankstesnį 1888 m. planą matyti, kad Onufrijaus Pečkovskio (Anupro Pečkausko) Aukštosios Labūnavos dvaras ribojosi su Mokžeckio Užgirių dvaru, iš ankstesnio paskirstymo gavusių valstiečių žemėmis, Kolainių dvaru, Kerbėdžiukų kaimo

25 LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 4150.

buvusių valstybinių valstiečių žemėmis, Labūnavėlės kaimu, Budreckio Žemutinės Labūnavos dvaru.

Katarškiškių kaimo, sudaryto po pirmos liustracijos iš buvusio Labūnavos dvaro, matavimai ir išskirstymas vienkiemiais[26] po keleto kasmetinių prašymų prasidėjo tik 1937 m., tad vos spėta iki dabar jau žinomų istorinių kataklizmų. Koks tada galėjo būti ūkininkavimo efektyvumas, jei 119 ha kaime vidutiniškai vienas sklypas susidarė iš 15 rėžių, vidutinis rėžis buvo 150 m pločio ir 500 m ilgio, o ariama žemė nuo sodybų buvo už kilometro.

Pridėtuose senuosiuose caro laikų liustraciniuose planuose matome, kad eksplikacijoje išvardinti 2 (antros) grupės žmonės (tuo metu taip vadinti valstiečiai po baudžiavos panaikinimo, galintys išpirkti iš dvaro žemes): Liudvikas Domeika, Kazimiero Rimeikio palikuonys ir Jonas Banys. Atskirai dar pridėtas 19,93 dešimtinių 1874 m. Labūnavos viensėdžio planas, 1933 m. Užvenčio nuovados taikos teisėjo įsisenėjusio valdymo teise pripažintas tuometinio Raseinių vargonininko Igno Lukošiaus nuosavybe. Tarp kitko, giminėje nuo seno pasakota legendinė istorija, kad šis viensėdis buvo gautas iš dvarininko kaip kompensacija, kažkada vienam iš šeimos narių įkritus į dvaro bravorą ir mirus nuo nudegimų (iš tikrųjų tai atsitiko 1847 m. Vincento Pečkovskio Labūnavoje irgi Ignui, sūnui Fortūnato, arba furmono Ignatijaus dėdei). Carinei valdžiai degtinė buvo didžiulis pajamų šaltinis, valstiečiai netgi privalėjo nupirkti po kelis litrus spirito per metus, o tai apsimokėjo ir dvarams, ir karčiamoms. Vyskupo M. Valančiaus blaivystės „gromatos“ dar nebuvo paskelbtos.

1932 m. baigtas Labūnavėlės kaimo išskirstymas[27]. Tada ji priklausė Šiaulių apskrities Užvenčio valsčiui. Pagal pridėtą planą matoma, kad 1869 m. tai buvo Kauno gubernijos Šiaulių apskrities Kaltinėnų valsčiaus valstybinio Karklėnų dvaro 289 dešimtinių Labūnavėlės kaimas. Atskirai pridėta 1912 m. kaimo, tada jau buvusio Raseinių apskrities Kaltinėnų valsčiuje, išskirstymo į vienkiemius byla. Tuomet kaime gyveno Valiai, Radžiai, Urbonai, Giedrimai ir kt. Didžiausi ginčai vyko dėl ežero. Kaimo gyventojai teigė, kad jie nuo seno jame žvejoja, pretenzijas dar pateikė Budraičiai iš Žemutinės Labūnavos ir Adolfina Pečkauskaitė iš Žebenkavo[28]. Jos tėvas ilgai ežerą buvo nuomojęs žydui Volfui iš Užvenčio, P. Budraičio palikuonys pateikė pardavimo dokumento planą. Niekas nenusileido, pateikta daugybė argumentų, apklausti gyvi liudininkai, kaimyninių žemių savininkai. Galų gale matininkui V. Gromekai pateikus informaciją, Raseinių apskrities žemės komisija ežerą, vadinamą jau Labūnavėlės vardu, priskyrė A. Pečkauskaitei.

Vaizdas iš Labūnavos viensėdžio sodybvietės link Aukštosios Labūnavos. Autoriaus nuotrauka, 2022 m.

Iš 1930 m. šio kaimo ribų atskyrimo matomi šie kaimyninių žemių savininkai: Katarškiškių palivarko – A. Banevičius, Kerbedėlių kaimo – ūkininkai, Jungėnų palivarko – valstybinė žemė, Pavyšnių-Burokaučiznos – Petkevičius, Pavyšnių I-ųjų – Mažeika, Pavyšnių II-ųjų – Radavičius, Žiurkiškių palivarko – Petkevičius, Pavyšnių palivarko – Radavičius, Labūnavos dvaro ir Užkalnių kaimo bendros ganyklos, Labūnavos dvaro – Budraitis, Labūnavėlės ežero – Pečkauskaitė.

Tad tiek šį kartą apie rašytojos Šatrijos Raganos vaikystės dvarą – Labūnavą. Ar tai viskas apie ją? Be abejo, ne – gyvenimas juk tęsėsi išsikėlus į vienkiemius, tęsiasi jis ir dabar. Buvo populiarus ekranizuotas romanas „Sodybų tuštėjimo metas“, dabar jau girdisi, kad kai kur kaimų entuziastai propaguoja sodybų pilnėjimo metą...

26 LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 13376.

27 LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 6696.

28 Ji buvo Anupro Pečkausko brolio Jokūbo duktė, Šatrijos Raganos pusseserė.

Prisiminimus 2004 m. užrašė Laima Šimkutė,
Kelmės krašto muziejaus vyresnioji muziejininkė

JANINOS BUIVYDAITĖS-MEŠKAUSKIENĖS PRISIMINIMAI APIE

KELMĖS DVARĄ

IR NE TIK

Janina Buivydaitė-Meškauskienė gimė 1922 m. Kelmės dvare, Gruževskių sodininko (vadinamo lenkiškai „ogrodnik'u") Vaclovo Buivydo šeimoje. Jo tėvas taip pat buvo šio dvaro sodininkas. V. Buivydo žmona Stanislava Martišauskaitė-Buivydienė buvo kilusi nuo Šaukėnų. Jos tėvas buvo kalvis. Be Janinos, Buivydų šeimoje augo dar dvi mergaitės Regina ir Irena. Sesės Buivydaitės buvo vadinamos „grodnikikėmis".

„Rožarnė"

Dvaro sodininkas taip pat buvo daržininkas bei agronomas. Ūkvedžio pareigas ėjo kitas dvaro darbininkas. Jis dažnai keisdavosi. Buivydai gyveno sodininko namelyje dvaro teritorijoje, šalia „prūdo" – Vilbėno tvenkinio, kuris anais laikais buvo šiek tiek mažesnis. Sovietmečiu toje vietoje buvo pastatytas tarybinio ūkio

Sofija Dembovskytė-Romerienė. Gruževskių dvaro rūmai Kelmėje. Piešinys, 1924 m.
Valstybinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

Janina Buivydaitė-Meškauskienė, Kelmės dvaro sodininko dukra. Apie 1970 m., Kelmė, „A. Bruno foto atelje“. Kelmės krašto muziejaus archyvas.

Jonas Martišauskas – jauniausias S. Martišauskaitės-Buivydienės brolis prie Kelmės dvaro vartų. Apie 1936–1937 m. Kelmės krašto muziejaus archyvas.

vadovo Jono Rimkaus namas (tebestovi). Sodininko namelis buvo padalintas į dvi dalis: nuo „prūdo“ pusės buvo Buivydų butas, kitoje namelio pusėje – dvaro šiltnamio patalpa. Šiltnamis buvo iš stiklo, per visą jo ilgį stovėjo krosnis. Čia augindavo vynuoges, abrikosus, dar gėles. Šiltnamį dėl to vadino „rožarne“. Abrikosai ir vynuogės gerai derėjo. Abrikosams buvo padarytos specialios lentynėlės, kad vaisiai krisdami nesusidaužytų. Sodininkas turėjo vieną darbininką-pagalbininką, kuris kūrendavo šiltnamio krosnį bei ruošdavo kurui malkų.

Sodas

Sodas buvo tiesiog Buivydų kieme. Jis buvo aptvertas lentomis, vėliau – „dratais“ (metalinėmis vielomis). Į sodą vedė vartai, atsidarantys iš abiejų pusių, platūs, kad galėtų pravažiuoti vežimas (mat vežimu veždavo daržoves, vaisius į turgų). Toje pusėje keliuko, vedančio į „bromą“ (dvaro vartus), augo keletas kriaušių. Šalia „bromo“ augo saldinės obelys ir agrastai. Kitas, naujai užveistas dar didesnis sodas, V. Buivydo prieš Antrąjį pasaulinį karą sodintos obelys, įkurdintas tuojau už dvaro parko liepų alėjos (alėja ir sodas tebėra). Daug vešėjo ir serbentų krūmų. Anksčiau toje vietoje buvusios ganyklos, kur ganydavosi Gruževskių karvės. Ten pat buvo ir sodininko sklypas bei šiltnamiai. Janina prisiminė, kad jos vaikystėje sodo medžiai buvo balinami, atsodinami – senesni pakeičiami naujais. Net iš Amerikos atsiųsdavo sėklų. Augindavo sodinukus ir ankstyvą pavasarį pardavinėdavo turguje. Galėjo pasiūlyti įvairiausių obelaičių rūšių: antaninių, grabštainių, alyvinių, „papinkų“ (pepinų) ir kt. Pirkdavo dažniausiai žmonės atvykę iš toliau. Tais laikais tai buvo gana didelis sodas. Kartais jo dalį V. Buivydas išnuomodavo Kelmės ponams žydams. Sumokėję už nuomą jie samdydavo žmones, kad prižiūrėtų, rinktų derlių.

Turgaus dienomis – ketvirtadieniais, vasaros metu Janinos tėvukas Kelmės turguje pardavinėdavo įvairias daržoves, rudenį – vaisius (obuolius, abrikosus, vynuoges). Aišku, jie būdavo brangūs. Pirkdavo daugiausia žydai. Be to, dar buvo tokia tradicija – gražiu oru, dažniausiai šeštadieniais, Gruževskių parko liepų alėjoje, kur kalniukas (jis yra išlikęs), buvo pastatomas stalelis. Ant jo V. Buivydas išdėliodavo pardavimui vaisių ir uogų, kokių tą sezoną būdavo. „Rinktiniai“ ponai, paprastai žydai (šeštadienis – jų šventa diena), kas galėdavo, ateidavo ir nusipirkdavo. Dešimt procentų pajamų už parduotus vaisius ir daržoves atitekdavo sodininkui, likusi pajamų dalis – panelėms Gruževskaitėms. Sodininkas, be to, dar gaudavo 200 litų metinio atlyginimo, gal dar kokią ordinariją (darbo užmokestį natūra) javais.

Kelmės dvaro vartai. Tarpukaris. Kelmės krašto muziejaus archyvas.

Stanislava Martišauskaitė-Buivydienė, Kelmės dvaro sodininko žmona (kairėje) su seserimi Marijona. Tarpukaris. Kelmės krašto muziejaus archyvas.

Zofija ir Adolfina Gruževskaitės, Ana de Virion (viduryje) Kelmės dvaro parko liepų alėjoje. Tarpukaris. Varšuvos nacionalinės bibliotekos archyvas.

Parkas

Kelmės dvaro parkas buvo gerai prižiūrimas. Parterinėje parko dalyje, priešais dvarą, aplink ąžuolą (jis išliko) buvo didžiulė skritulio formos klomba – gėlynas. Pirmasis ratas arčiausiai ąžuolo buvo apsodintas „pinavijom“ (rausvais bijūnais); toliau antrasis ratas – žalia veja; trečiasis ratas – gėlynas: pasodintos tulpės, neužmirštuolės, diemedžiai, geltonieji žieminiai jurginai, „bezų“ (alyvų) krūmai. Taip buvo užpildytas visas parterinis parko plotas, ribojamas kelio apskritimo. Šalia antrojo – senojo – ąžuolo (nebėra) ant medinio stiebo būdavo statoma gandrinė. Tai buvo ūkvedžio rūpestis. Netoli gandrinės, keli metrai nuo kelio, stovėjo aukštas medinis kryžius. Tuoj po karo, gimnazijos laikais, kryžius dar nebuvo nugriautas. Tuo metu mokyklos direktoriumi buvęs Jonas Vadeikis dėl šio kryžiaus turėjo didelių nemalonumų su NKVD. Kitapus kelio apskritimo, šen bei ten, daugiau negu dabar, augo „bezų“, dar ir jazminų krūmų. Įstrižai klombos ėjo takas tiesiai į šiaurinį parką, be to, gana platus keliukas vedė šulinio link (šulinys išlikęs). Takai būdavo „nugricavoti“, žolynai žali, gražūs, nes buvo laistomi. Prie centrinio įėjimo į dvarą, iš abiejų laiptų pusių augo du dideli kaštonai.

Šiaurinėje sodybos pusėje įkurto dvaro parko (tebėra) vieta šaltiniuota. Per visą parko teritoriją raitydamasis upeliukas ėmė vandenį iš šaltinių (upeliukas išliko, tik šiuo metu labai jau siauras). Parke iškasti trys prižiūrimi tvenkiniai (išliko), kuriuose priveista karpių, be to, dar knibždėjo vėžių, lydekų ir kitokių žuvų. Apžvalgos kalniukas supiltas iškasus tuos tris tvenkinius. Visi tvenkiniai buvo sujungti vienas su kitu. Pirmiausia upelis tekėjo į ilgąjį tvenkinį, anuo metu apsodintą lazdynais. Stovėjo gražus, išlenktas arkinis tiltas ties ta vieta, kur įtekėjo upelis. Toliau vanduo iš ilgojo tvenkinio bėgo į mažesnius tvenkinukus. Visi tvenkiniai turėjo sklendes. Jomis buvo reguliuojamas vandens lygis. Parko medžiai, takeliai irgi buvo nuolat prižiūrimi. Apžvalgos kalniuko papėdėje stovėjo stalas, padarytas iš didžiulės girnapusės. Aplink stalą sustatyti paprasti mediniai suoleliai.

Nuo miesto pusės, pietvakarinėje dvaro pastato pusėje, už anuo metu buvusios tvoros, šlaito viršutinis pakraštys buvo apsodintas mažomis našlaitėmis, vadintomis „fijalkomis“ – apačioje mėlynomis, viršuje baltomis. Ties viduriu būdavo pasodinta ir tų, ir tų. Iš tolo žiūrint mėlyna spalva palaipsniui susiliedavo su balta. Šlaite nebuvo medžių, tik platus takas, vadinamas „fijalkų“ keliuku. Juo dvaro panelės su svečiais eidavo pasivaikščioti. Šis keliukas dalino nuokalnę į dvi dalis, dvi kaskadas, kurios baigėsi apačioje iki upeliuko, tekėjusio nuo malūno. Upeliuko jau nebėra – tik pelkėta vieta.

Malūnas

Gruževskių malūnas veikė mediniame pastate, kuris neišliko. Yra likusi tik cementinė užtvara. Pastatas buvo nedidelis – mažesnis už toje pat vietoje dabar stovintį mūrinį namą. Kairėje jo pusėje – malūnininko gyvenamosios patalpos, o dešinėje – malūnas. Prieš malūną (prieš pat dvaro vartus) stovėjo užtvanka („spučka“), nedidelis medinis tiltelis ir medinis kanalas. Vandens tėkmei reguliuoti naudodavo sklendę, fiksuojamą rankiniu būdu. Kai maldavo, sklendę atidarydavo, vanduo bėgdavo per užtvanką. Toliau vanduo krito ant didžiulio rato. Ratas sukosi, kartu sukdamas girnas. Nuo malūno vandens vaga (vanduo buvo labai žemai) nedideliu upeliu įtekėdavo į Vilbėną. Kai malūnas nemaldavo, vandens upelyje būdavo nedaug, jį buvo galima perbristi. Malūnininkavo Vytautas Augustis. Jis iš pradžių tarnavo Gruževskių liokajumi. Kai vedė, tapo malūnininku. Augusčio sūnus, 17-kos metų gimnazistas, žuvo malūne. Norėdamas tėvui padėti, įjungė girnas ir pats papuolė į ratą. Jį suspaudė ir išmetė į upelį. Gruževskių

Mokiniai prie užtvankos per Vilbėną. 1932 m. Dabar Prūdo g. Kelmės krašto muziejaus archyvas.

malūnas maldavo ne tik dvarui – atvažiuodavo malti ir iš aplinkinių kaimų. Kairėje malūno pusėje buvo aikštė. Čia sustodavo valstiečiai su vežimais, beveik visuomet buvo žmonių, laukiančių savo eilės.

Kalvė

Nuo seno prie „prūdo“, prie pat medinio tilto ir anuo metu medinės „spučkos“, stovėjo Gruževskių dvaro kalvė, vadinama „kuznia“ (neišliko). Kalvės pastate Smetonos laikais gyveno ir kalvio Jono Sondeckio (žmonės jį vadindavo tiesiog „Sonda“) šeima. Namas nebuvo didelis – gyvenamojo ploto tik du kambariai ir virtuvė. Kalvis turėdavo darbininkų, padėjėjų. Jis uždirbdavo neblogai – Sondeckiai turėjo nuosavą automobilį. Sonda remontuodavo panelių Gruževskaičių smetonišką „Ford“ automobilį, panašų į „viliuką“. „Fordą“ vienus metus vairavo Juozas Dainauskas. Tai jis Antrojo pasaulinio karo metais su žmona Stase Dainauskiene priglaudė žyduką, būsimąjį rašytoją Icchoką Merą. Paskui vairuodavo pati panelė Zofija, šiuo automobiliu dažnai važiuodavo į laukus. Be viso kito, Sonda taisydavo, kai prireikdavo, Gruževskių kuliamąją mašiną bei traktorių. Kalvio šeimoje augo du sūnūs (Vaclovas ir Jonas) ir dvi dukros (Teodora ir Michalina). Kaip ir ponai Gruževskiai, tarpusavyje jie kalbėjo tik lenkiškai. Sondeckiai gerai sutardavo su sodininko šeima, buvo kaip giminės. Vaclovas ir Stanislava Buivydai krikštijo kalvio dukrą (ji maža mirė).

Gruževskių kalvis – artimas profesoriaus Sauliaus Sondeckio, žymaus Lietuvos dirigento, giminaitis. Sonda taip pat turėjo gerą muzikinę klausą ir grojo smuiku ne tik dvare, bet ir kitiems kelmiškiams.

Pokaryje kalvės pastate gyveno tarybinio ūkio darbininkai – keturios šeimos. Kalvę nugriovė „Rimkaus laikais“, kai platino ir valė „prūdą“. Darbai užtruko tris vasaras.

Čiuožykla

„Smetonos laikais“ netoli „prūdo“ nedideliame namelyje (neišliko) gyveno žvejys Ignas Paleckis. Jis meistraudavo valtis, kurias nuomodavo norintiems paplaukioti. Daugiausia plaukiodavo pavasarininkai.

Žiemą ant „prūdo“ Ignas įrengdavo čiuožyklą. Čiuožėjai jam mokėdavo po vieną litą. Visos Buivydaitės, „grodnikikės“, turėjo pačiūžas. Teta Marijona (motinos sesuo) joms numegzdavo „timkas“ – aptemptas kelnes. Su Janina dažnai čiuožinėdavo jos gera draugė Genutė Barkauskaitė (g. 1920 m.), Kelmės policijos viršininko dukra, gyvenusi kaimynystėje, netoli „bravoro“ (spirito varyklos). Be to, vaikams čiuožti Janinos tėvukas su darbininkais įrengdavo sukinę (karuselę): į ledą įšaldydavo tvirtą kuolą; ant jo viršaus užmaudavo seną vežimo ratą; prie rato pritvirtindavo kartį; prie karties pritaisydavo rogutes. Vienas iš suaugusiųjų kartį sukdavo ir rogutės kartu čiuoždavo ratu.

Gruževskių kapas

Gruževskių šeimos kapavietė buvo Kelmės „vokytkapiuose“ (liuteronų kapinėse; pro buvusias kapines šiuo metu praeina L. Giros ir Kaštonų gatvės). Ją prižiūrėdavo, tvarkydavo Janinos tėvukas. Ne kartą yra tekę ir Janinai kartu su juo aplankyti ponų kapą. Ji prisiminė, kad Gruževskių kapo paminklas buvęs pats aukščiausias visose kapinėse, padarytas iš juodo akmens. Virš jo iškilęs metalinis kryžius, kuklus, be jokių papuošimų. Kapo plotas aptvertas metaline puošta kalvio darbo tvorele. Tvorelės skersinukai viršuje – su smailiais galiukais. Įeiti buvo galima pro taip pat kalvio darbo vartelius. Priekyje visuomet būdavo pasodinta gėlių, tolėliau augo „bezų“ krūmas. Apačioje, nuo Kražantės pusės, – įėjimas į rūsį-mauzoliejų. Durys buvo labai plačios, dvipusės, visada užrakintos didele spyna. Raktus turėjo ponia Gabrielė ir sodininkas. Per metus du kartus, vasarą, Gruževskių šeima įeidavo į rūsį, atnešdavo gėlių. Viduje buvo nemažai vietos. Rūsio dešinėje, kampe buvo mažas karstukas, o kairėje stovėjo didelis karstas. Tėvukas sakydavo, kad didysis – tai pono karstas.

Gruževskių kapas liuteronų kapinėse. Tarpukaris.
Varšuvos nacionalinės bibliotekos archyvas.

2022-aisiais minimos Kražių parapijos kunigo Stanislovo Pijaus Rimkaus 110-osios gimimo ir 80-osios mirties metinės

Vygantas Mažonas,
Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejaus vedėjas

KUNIGAS

STANISLOVAS RIMKUS

TIKĖJOSI GRĮŽTI Į KRAŽIUS

Kražių parapija – viena seniausių Žemaitijoje, tad nenuostabu, kad čia dirbo nemažai iškilių kunigų. Kiekvienas jų įnešė dalelę savęs ne tik į Kražių, bet ir į visos Lietuvos istoriją. Vienas tokių – kunigas Stanislovas Pijus Rimkus. Jis pirmasis Lietuvos kunigas, kurį 1940 m. okupantai įkalino, o po dvejų metų, 1942 m. gegužės 20 d., su juo buvo susidorota.

Stanislovo Rimkaus šeima

S. Rimkus gimė 1912 m. sausio 2 d. Antano ir Uršulės Rimkų šeimoje, Pašlynio kaime (Šilalės r.). Buvo jauniausias 5 vaikų šeimoje – turėjo brolį Antaną, seseris Kristiną, Juliją ir Uršulę. Tėvas Antanas buvo „mokytas“ – jį tėvai leido į tuometinę liaudies mokyklą, kurioje buvo mokoma rusų kalba. Jis buvo geras ir darbštus vyras, pats mokėjo įvairių amatų – dirbo kalvio darbus, statė namus ir meistravo. Antanui buvo pripiršta Uršulė Kungytė iš Reistrų kaimo (netoli Pajūrio, Šilalės r.).

Būsimojo kunigo tėvas turėjo pradinį išsilavinimą, todėl buvo paskirtas kaimo seniūnu. Jis prikalbino žmones, kad leistų savo vaikus pas jį mokytis rašyti ir skaityti. Antanas buvo didelis patriotas: susirinkimuose, vadinamuose sklodais, jis žmonėms aiškindavo visus valdžios įsakymus, pasakodavo apie Vincą Kudirką. Sklodų metu praversdavo ir gebėjimas groti armonika – ja prigrodamas užvesdavo dainą, mokė dainuoti Prano Vaičaičio dainas. Vėliau groti armonika mokė ir savo vaikus, ja grojo Uršulė, Antanas ir Stanislovas.

Stanislovas Rimkus. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejus, inv. Nr. SKCM PA 84.

A. Rimkus nuolat stengėsi palengvinti darbus, tad bandydavo pasigaminti įvairių mechanizmų, net dviratį. Antaną galima vadinti tikru novatoriumi – jis stebėjo ir užrašinėjo orus ir pagal tai planavo ūkio darbus. Kultūros atžvilgiu jis buvo visa galva aukštesnis už kitus savo kaimo gyventojus. Rimkų namuose buvo galima rasti laikraščius „Varpas“, „Viltis“. Visomis žiniomis ir idėjomis jis dalijosi su kaimynais. Žmonės, eidami pas

jį, sakydavo, kad eina „pas Rimkaus ant apsišvietimo“[1]. Prasidėjus klojimų vakarų laikotarpiui, visa siela prijausdamas Lietuvos atgimimui, kaimo šviesuolis dar aktyviau ragino žmones šviestis ir dalyvauti valstybės atgimime.

1920 m. Trijų karalių dieną Antanas grįžo iš Kvėdarnos sušalęs, karščiuodamas ir kitos dienos vakare mirė. Taip, eidamas tik aštuntuosius metus, Stanislovas neteko tėvo.

Šeimai likus be maitintojo, prasidėjo sunkus metas. Mama Uršulė turėjo verstis pati, neturėdama praktinių įgūdžių ir jėgos atlikti ūkio darbus. Pagalbos ranką ištiesė Uršulės brolis, kunigas Kungys, kuris žadėjo užmokėti už mokslą, jeigu vaikai bus leidžiami mokytis. 1920 m. rudenį U. Rimkienė, pasilikusi vyriausiąją dukterį namuose, kitus vaikus išvežė į Kvėdarnos pradžios mokyklą.

Stanislovo Rimkaus kelias link kunigystės

Kvėdarnos mokykla buvo įkurta sename mediniame pastate. Vienoje didelėje salėje tilpo visos keturios klasės, dirbo du mokytojai. Vyresnysis brolis Antanas buvo tėvo mokytas, tad jam sekėsi geriau, jis buvo priimtas į antrąją klasę. Stanislovui sekėsi prasčiau, tad mokytis pradėjo pirmojoje klasėje. Vyresnioji sesuo Uršulė mokė Stanislovą skaityti dar namuose, versdama kone prievarta. Tad jam teko nemažai ašarų išlieti, kol išmoko skaityti savarankiškai. Atrodo, dar pradinėse klasėse pradėjo reikštis Stanislovo pašaukimas į kunigystę. Pradėjęs skaityti ir rašyti, Stanislovas ėmė visur su kreida rašinėti savo pavardę ir vis pridėdavo žodį „kunigas“. Kartą, atostogų metu, Stanislovas, nusilipdęs iš sniego sakyklą, ėmė iš jos sakyti pamokslus.

Pabaigus 3 klases ir išlaikius egzaminus, buvo galima stoti į gimnaziją. Nors ir su silpnu matematikos pažymiu, bet Stanislovas išlaikė egzaminus ir buvo priimtas į Rietavo progimnazijos pirmąją klasę. Čia Stanislovas pradėjo išsiskirti iš kitų savo judrumu – sportiniuose žaidimuose buvo nepakeičiamas. Dalyvaudamas mokinių susirinkimuose pasižymėjo iškalba. Nei pertraukų, nei pamokų metu Stanislovas negalėjo ramiai išbūti, už tai jam mokytojas skirdavo bausmę – parašyti sakinį „Laike pamokos reikia ramiai sėdėti“[2] kelis šimtus kartų. Pirmojoje progimnazijos klasėje Stanislovas buvo paliktas antriems metams.

Kuomet į Rietavą gyventi persikėlė Stanislovo mama, mokyklos valdžia ją įdarbino valytoja. Visi ūkio reikalai krito ant vyriausios sesers pečių. Vasaros atostogų metu visa šeima grįždavo į ūkį. Stanislovas, būdamas vikrus, ganė gyvulius. Jam tekdavo dirbti su arkliais, juos kinkyti, šienauti, vežti vasarojų. Tiek namuose, tiek mokykloje Stanislovas nenustojo galvojęs apie kunigų seminariją. Tapti kunigu buvo jo didžiausias noras ir troškimas.

Brolis Antanas pasakojo, kad Stanislovas labai sekė popiežiaus Pijaus XI veiklą. Jį traukė popiežiaus kvietimas viską atnaujinti Kristuje. Tam mokykloje puikiai tiko būreliai, daugiausia įtakos turėjo skautai, vėliau ateitininkai. Tuomet abu broliai išmoko mylėti gamtą, pamilo literatūrą, troško kurti.

Rietavo progimnazijoje pasikeitus dėstomoms disciplinoms – įvedus buhalteriją, panaikinus lotynų kalbą, abu broliai Rimkai čia mokytis nebegrįžo. Rietave jie mokėsi 1923–1927 m.

Naujus mokslo metus Rimkų vaikai pradėjo Švėkšnos „Saulės“ gimnazijoje. Čia abu broliai įsitraukė į visuomeninę veiklą: dalyvavo ateitininkų ir skautų organizacijų veikloje, jų iniciatyva pradėtas leisti mokyklinis laikraštis „Saulutės spinduliai“. Leidžiant laikraštėlį tekdavo ilgokai pavakaroti. Antanas savo atsiminimuose rašė: „Jau tada Stasiaus širdyje buvo noras apaštalauti, savo mintis ir idėjas bent tarp draugų gimnazijoje tokia spaudos forma skleisti“[3].

Laikas, praleistas Švėkšnoje, ne visada buvo šviesus. Rimkų vaikus „smaugė“ nepriteklius, teko kraustytis iš vienos vietos į kitą bent keletą kartų. Kopdami per vargus ir nepriteklių, tačiau kupini idėjų, broliai baigė Švėkšnos „Saulės“ gimnazijos penkias klases.

1929 m. rugpjūčio pabaigoje Stanislovas iškeliavo į Telšių kunigų seminariją. Čia jis taip pat pradėjo aktyviai dalyvauti įvairių organizacijų veikloje. Daug dėmesio skyrė savo tobulėjimui, suorganizavo ratelį, kovojantį su rūkymu ir blogais įpročiais kalboje ir veiksmuose. Ratelio veikloje mėgdavo pokštauti, tai ne visada patiko seminarijos valdžiai, kuri laikė jį nerimtu. Tačiau vienos iškylos metu Stanislovas atsiskleidė visomis gražiausiomis spalvomis: „Pasakojo jumoristinę istoriją, kad jis neva esąs archeologas, ir kad Džiugo piliakalnis – pasaulio centras. Pasaulis kilęs iš lietuvių, nes Adomas buvęs lietuvis. Pats vardas esąs lietuviškas. Jis kilęs iš žodžio „adomas“. Tas žmogus buvęs Dievo siuvamas, taisomas ir adomas. Adyti jį reikėjo, nes buvęs netobulas. Dabar kažkas uždėjęs kitą kirtį, ir liko pavadintas

1 Antano Girčio surinkta kunigo Stanislovo Rimkaus biografija (Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejus, Inv. Nr. SKCM S 217).

2 Ten pat.

3 Ten pat.

Vyrų rekolekcijos Kražiuose, 1939 m. A. Girčio asmeninis archyvas.

Adomu“[4]. Visus ten buvusius ši istorija pralinksmino, ir vadovybė pastebėjo, kad klierikas Rimkus turi iškalbos talentą ir moka sudominti klausytoją. Seminarijos vadovai suprato, kad S. Rimkus, žinodamas ir jausdamas jų nepasitenkinimą jo asmeniu, vis tiek ėjo savo keliu, vykdė visus nuostatus, vadovavo jam pavestiems darbams. Baigiant kunigų seminariją, atsisveikinimo žodį sakyti teko garbė ne kam kitam, o Stanislovui.

Stanislovo Rimkaus primicija įvyko 1936 m. birželio 21 d. Kvėdarnos bažnyčioje.

Didesni darbai Stanislovo Rimkaus laukė Kražiuose

Kunigas Stanislovas Rimkus į Kražius paskirtas atvyko 1936 m. liepos mėnesį. Pirmojoje ir, kaip vėliau paaiškės, paskutinėje paskyrimo vietoje kunigas S. Rimkus atsidavė visapusiškam darbui – tiek religiniam, tiek visuomeniniam. Vadovaudamasis popiežiaus Pijaus XI skelbtais dekretais, Stanislovas ėmėsi aktyvinti katalikišką gyvenimą Kražiuose. Kunigas suskirstė mėnesio sekmadienius kam kada lankytis bažnyčioje: pirmas mėnesio sekmadienis buvo skirtas vyrams, antras – berniukams, trečias – mergaitėms, ketvirtas – moterims. Sakydamas pamokslus, jis apeliuodavo į žmogaus jausmus, pamokslų pabaigoje kreipdavosi į motiną žemę, bažnyčios sienas, tabernakulyje esantį eucharistinį Kristų ar Marijos paveikslą[5].

Visuomeninei veiklai Kražiuose vykdyti reikėjo patalpų susirinkimams. Tam labiausiai tiko špitolė. Gavus leidimą iš klebono, špitolės gyventojai buvo iškeldinti, o atsiradusiose naujose patalpose įkurta „Pavasarininkų ramovė“. Atsirado vietos knygynui-bibliotekai, susirinkimų salei, arbatinei. Arbatinės veikla rūpinosi kunigo sesuo Kristina. Naujojoje salėje vykdavo choro, dramos ratelio repeticijos, klausimų-atsakymų vakarai. Čia veikė liaudies universitetas, kuriame paskaitas skaitė ne tik dvasininkai, bet ir mokytojai, gydytojai, visuomeninių organizacijų vadovai, pakviesti lektoriai iš Kauno ir kitų miestų. Plečiantis veikloms, antrame pastato aukšte buvo įkurtas „Kražių skerdynių“ muziejus. Muziejus pasipildė eksponatais, išsiplėtė ir aktyviau veikti pradėjo, kai į Kražius atsikėlė kunigo brolis Antanas. Su brolio atvykimu galima susieti ir laikraščio „Kražių aidai“ leidybą. Laikraščio išleisti tik 3 numeriai, ketvirtasis buvo rengiamas, bet nebespėta jo išleisti.

Kunigo S. Rimkaus iniciatyva buvo įsteigtas ir vaikų darželis. Auklėtojomis dirbo vienuolės kotrynietės. Jos ruošė vaikus įvairioms šventėms. Vienuolės, paklaustos, ką veikdavo su vaikais, pasakojo: „buvo darbas,

4 Ten pat.

5 Ten pat.

Kražių Pavasarininkų ramovė, kurioje buvo įsikūrę muziejus, knygynas, biblioteka, arbatinė ir kt.
A. Girčio asmeninis archyvas.

Kunigas S. Rimkus arbatinėje. A. Girčio asmeninis archyvas.

„Kražių aidai“, Nr. 1–3, 1939–1940 m. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejus, inv. Nr. SKCM S 479.

Kunigas S. Rimkus su Kražantės upės melioratoriais – „zimagorais“. A. Girčio asmeninis archyvas.

darbas ir darbas. Nebuvo laiko atsikvėpti, neturėjome laiko nei religinėms praktikoms. Užduotis sekė po užduoties. Nebuvo galima spėti vaikus rengti įvairioms šventėms. Niekur taip sunkiai nebuvo kaip Kražiuose“[6].

Kiekvieną vasarą kunigas organizuodavo studentams ir gimnazistams kultūrinę ir sportinę veiklas. Jo pastangomis buvo suburtos krepšinio ir futbolo komandos. Vienas S. Rimkaus tikslų buvo įkurti Kultūros draugiją, todėl kunigas dalyvavo verslininkų susirinkime, agitavo, kad jie dalį savo santaupų paskirtų katalikiškam veikimui (katalikiškai veiklai).

Nebuvo nei vieno kražiškio, kurio nepaveikė ku-

6 Antano Girčio surinkta kunigo Stanislovo Rimkaus biografija (Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro muziejus, Inv. Nr. SKCM S 217).

nigas S. Rimkus. Jis net „zimagorus“ („juodadarbius“) atsivedė į bažnyčią, didelį dėmesį skyrė „kovai“ su laisvamanių draugija, visais įmanomais būdais ragino žmones atsigręžti į katalikišką tikėjimą.

Nemaloniausiais darbais kunigas laikė pinigų rinkimą ir kalėdojimą. Blogiausia buvo imti Kalėdų dovanas iš nepasiturinčiųjų. Dažnai pasitaikydavo, kad iš vienų paėmęs, kitiems atiduodavo. Pagal sutartį su seminarija kunigo alga buvo mokama seminarijai už mokslus, tad pačiam S. Rimkui buvo sunku pragyventi. Sesuo Uršulė prašiusi, kad kunigas padėtų nusipirkti dviratį. Tuo metu dviratis kainavęs kaip dvi karvės, tad jai atsakė, kad neturintis iš ko, bet vėliau prisidėjo prie dviračio pirkimo (to paties dviračio, kuris vėliau tarnavo kunigo paieškoms įkalinimo įstaigose).

Išvyko tikėdamasis sugrįžti

1940 m. rugpjūčio 6 d. pavakare į Kražius atvyko du civiliai vyrai. Tuomet paaiškėjo, kad jie išsiveš kunigą. S. Rimkus sutvarkė savo daiktus, išeidamas atsiklaupė prieš kleboną, apkabino jo kojas, šis jį palaimino. Kunigui išeinant, grįžo jo brolis, tačiau su juo negalėjo nei atsisveikinti, nei pranešti, kur išvyksta. Kunigas Stanislovas išvažiavo tikėdamas, kad greit sugrįš. Bet išvažiavo ir daugiau nebegrįžo...

Brolis Antanas ėmėsi žygių surasti kunigą. Sužinojęs, kad Stanislovas yra Raseinių kalėjime, Antanas rašė prašymus Raseinių apskrities saugumui, pačiam Stalinui į Kremlių ir J. Paleckiui. Deja, prašymai liko neišgirsti. Nenuleisdamas rankų, brolis bent du kartus lankėsi pas J. Paleckį Kaune. Kunigo gelbėjimas buvo ne tik jo artimųjų, bet ir visų Kražių parapijiečių rūpestis. Kražiškiai rinko parašus, kad kunigas niekuo nenusikaltęs, nepolitikavęs ir savo veikla nekenkęs okupacinei valdžiai. Bet surinkti parašai, deja, padarė didesnę žalą nei naudą. Okupantai, matydami, koks svarbus kražiškiams buvo kunigas, įžvelgė jame grėsmę. Tad visos pastangos, dedamos Stanislovo Rimkaus išgelbėjimui, buvo pasmerktos.

1941 m. birželio 22 d. S. Rimkus su kitais kaliniais iš Raseinių kalėjimo išvežti į Panevėžio traukinių stotį, iš kurios traukiniu išgabenti pro Daugpilį į Rusiją. Kunigas S. Rimkus, net ir būdamas Rusijos kalėjime, toliau nenustojo vykdęs savo pareigos. Jis visada primindavo, kad tą pareigą jam davė Dievas ir vykdyti įsakė popiežius.

1941 m. spalio 7 d. kunigas S. Rimkus buvo teisiamas Čkalovo, t. y. Orenburgo srities, teisme. 1942 m. sausio 19 d. buvo teisiamas antrą kartą – tuomet paskirta mirties bausmė, kuri įvykdyta 1942 m. gegužės 20 d.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pasipriešinimo dalyvių teisių komisijos nutarimu Stanislovas Pijus Rimkus pripažintas Laisvės kovų dalyviu. 2006 m. birželio 7 d. Respublikos prezidentas Valdas Adamkus Stanislovą Pijų Rimkų apdovanojo Vyčio Kryžiaus Ordinu (po mirties). Uoliam Dievo tarnui, kankiniui kunigui Stanislovui Rimkui 2019 m. pradėta beatifikacijos (mirusiojo pripažinimo palaimintuoju) byla.

Kunigo Stanislovo Rimkaus veiklos sėkmei daug reikšmės turėjo jo besąlygiškas veržimasis link dvasinių vertybių, link aukštesniųjų, amžinųjų idealų. Žinant, kad tarp jo kalbų ir darbų jokių prieštaravimų nebuvo, kad visas jo gyvenimas buvo atiduotas vien sielų išganymui ir tėvynės labui, negalima užmiršti jo aukos.

Moterų konferencija Kražiuose, 1940 m.
A. Girčio asmeninis archyvas.

KULTŪROS DUBURYJE

Plenero „Užventis MENĖ“ metu kalvių sukurtos kalviškos puošmenos. Vytauto Tumėno nuotrauka.

Ona Jautakė kalbasi su Juozu Budraičiu

APIE GYVENIMO KELIĄ IR ŠILTAS

VIEŠKELIO DULKES

Juozas Budraitis – kino ir teatro aktorius, sukūręs apie 90 vaidmenų kine ir daugybę vaidmenų Kauno, Vilniaus, Sankt Peterburgo teatruose, fotografas, tapytojas, diplomatas, 2013 m. įvertintas Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija, apdovanotas Žemaičių šlovės žvaigžde, 1940 m. gimė Kelmės rajone, Liepynės, kitur – Lipinų, kaime. Gimtinėje augo iki ketverių metukų, o vėliau atvažiuodavo vasaroti pas dėdę į Miežaičius. Apie vaikystę ir pradėjome pokalbį.

Sakoma, kad žmogus daug ką atsineša iš vaikystės, iš gimtinės. Kokia buvo Jūsų vaikystė? Knygoje „Mano kinas. Pasaulis, kuris priklausė vyrams“ gražiai prisiminėte šiltas vieškelio dulkes kojų tarpupirščiuose vakare genant bandą namo...

Atsigręžęs į tą tolimą, tolimą, tolimą praeitį, nieko linksmo nebematai, tų takiukų su dulkėm nebėra ir jau nebebus, ir jau niekada nebetrykš dulkių fontanai, nes ir kojos paseno, tarpai tarp pirštų išnyko... Mažai ką iš vaikystės ir prisimenu, daugiau žinau iš tėvų pasakojimų, nuotraukų. Mano tėvai buvo ūkininkai, jų gyvenimas nebuvo lengvas, bet jie mus, vaikus, labai mylėjo, ir mes tėvus mylėjome. Skaudu prisiminti anuos laikus ne dėl to, kad buvom skriaudžiami, o dėl to, kad žinai: niekada nesugrįši atgal.

Dabar skaitau bulgarų rašytojo Georgijaus Gospodinovo knygą „Liūdesio fizika“. Jis gražiai pasakoja apie kelių kartų gyvenimą, darydamas ir savo prielaidas, įterpdamas savo fantazijas. Taip ir su mano vaikystės prisiminimais: nebežinai, būta ar prifantazavai, o gal sapnavai, juk sapne neretai grįžti į vaikystę... Fragmentiški tie mano atsiminimai, permušti stipresnių

Juozas Budraitis filmuojant dokumentinę laidą „Pupų laukas“. Algimanto Armono nuotrauka, 2021 m.

Juozo Budraičio nuotrauka

įspūdžių, įvykių. Iškyla iš atminties, kaip laukėme tėvų grįžtant iš bažnyčios ir žiūrėjome į margučius ant stalo. Arba kaip su pusbroliu Rimuku žygiuodavom porą kilometrų basi į Šaltinius, kurių tada niekas nevadino Šalteniais, parnešti pašto.

Mums, Jūsų kraštiečiams, gyvenantiems tolokai nuo sostinės, Jūs pirmiausia esate žmogus iš didžiojo ekrano, pažintas ir pamiltas nuo pirmųjų didelių vaidmenų lietuviškuose filmuose „Niekas nenorėjo mirti“, „Vyrų vasara“, „Birželis, vasaros pradžia“ ir kt. Kas Jums yra kinas? Kokie vaidmenys mylimiausi?

Visi vaidmenys savaip brangūs, išnešioti širdy, negalėčiau išskirti kurio nors vieno. Įstringa ne tik patys vaidmenys, bet ir pati filmo atmosfera: žmonės aplink tave, dramaturgija ir daugybė įvairiausių dalykų, juk filmavimas trunka kokius penkis mėnesius, susigyveni su visais, susidraugauji, kartais ir visam gyvenimui.

Filmo sėkmė labai daug priklauso nuo režisūros, nuo to, kaip režisierius moka papasakoti istoriją. Marijonas Giedrys tą puikiai mokėjo, jis pasakojo nuosekliai, suprantamai, bet nepataikaudamas žiūrovui.

O teatras? Sukūrėte tiek daug įsimintinų vaidmenų – Solnesą, Šarūną, Krepą...

Teatras gal daugiau aktoriui duoda, bet daugiau ir atima. Scenai reikia daugybės laiko, jėgų, energijos, ryžto... Bet mano stichija vis tik kinas.

Esate tikras Renesanso žmogus, sugebėjęs tarnauti daugybei mūzų. Įsimenančią fotografijos parodą esate atvežęs ir į Kelmę, padovanojote kelmiškiams ir puikų spektaklį. Apie Jus parašytos dvi solidžios monografijos – Jūsų su Margarita Matulyte „Mano kinas. Pasaulis, kuris priklausė vyrams“ ir Daivos Šabasevičienės „Juozo Budraičio teatrinis likimas“, sukurtas dokumentinis filmas „Pupų laukas“, ne viena įsimenanti laida. O kas pirmiausia esate ne kitiems, o sau?

Nieks... Juk, kai pagalvoji, galėjo tavęs ir nebūti. Bet esi. Ir jei taip jau sutvarkyta, turi gyventi, branginti kiekvieną akimirką, kai gali matyti, girdėti, jausti. Tas šurmulys, tas pasispardymas atrodo reikšminga, o iš tikrųjų yra tik oro virpinimas. Nes juk nieko mes neišsinešim. Atsiradai iš nebūties, į nebūtį ir išeisi. Ir tavo patirtis išnyks su tavimi.

Fotografija? Pamatai medį gimtinėj, pirmojo saulės spindulio apšviestą, pagauni tą trumpą mirksnį, o žmonės džiaugiasi, komentuoja socialiniuose tinkluose. Malonu. Nemoku, nedrįstu prieiti prie žmogaus kaip fotografijos metras Antanas Sutkus. Daug nuotraukų gimė kuriant filmus, jose kolegos aktoriai, kino žmonės. Lieka nuotaika, vaizdas. Fotografavau Vilniaus senamiestį, Paryžiaus gatves. Tai mano Vilnius, mano Paryžius, aš taip matau. Dažnai matau nespalvotai, nes spalvos turi tik vieną reikšmę, o juoda-balta – daug.

Kalbėdamas apie filmą „Jausmai“, režisierius Almantas Grikevičius viename interviu judu su šviesaus atminimo Regimantu Adomaičiu pavadino intelektualiais idealistais. Metams bėgant, idealizmas blėsta ar atvirkščiai – stiprėja?

Vis bandau save pažinti. Kai kažką patiri, jau žinai. O visa kita... Žmoguje daug paslapčių, daug rezervų, tik ne visus išnaudojame. Esam tobuli ir tiesiogine to žodžio prasme, ir kabutėse. Moralės nuostatas turi, žinai, bet ar bent nujauti, kaip pasielgsi kažkokioje ribinėje situacijoje, kai reikės aukotis, pulti į ugnį gelbėti kito žmogaus? Materija visų vienoda, bet kokie skirtingi esame!

Viduje tebesu idealistas. Tačiau ką gali tas tavo idealizmas? Pradėsi patarinėti, mokyti kitus žmones, valdžią? Nieko gero iš to neišeis. Mokykloje – nesibaigiančios reformos, o kultūrą reikia ugdyti žmoguje nuo lopšio. Bet ta kultūra, jos finansavimas visada kažkur gale, po sporto... Ne lozunginis turi būti patriotizmas, o vertybės, grožio pajautimas, pagarba ir meilė savo tarmei, kalbai, kultūrai diegiama nuo mažystės.

Niekada nežinai, kur tiesa. Bet tikiu, kad bus geriau, šviesiau. Gal tai ir yra idealizmas? Be vilties gyventi negerai, ji turi krebždėti žmogaus viduje.

Filmavotės įvairiausiose šalyse ir sutikote daugybę garsių žmonių: nuo Vladimiro Vysockio, Olego Jankovskio, Liudmilos Gurčenko, Inokentijaus Smoktunovskio iki Ornelos Mutti. Jei ne tuometinė sovietijos tvarka, galėjote filmuotis garsiojo italo Michelangelo Antonioni filme, tik niekas Jūsų, lietuvio, neišleido... Kaip atrodė tos kino žvaigždės Jūsų akimis?

Tarp to laiko garsenybių nemačiau nė vieno, kuris būtų nevertas savo aureolės. Tada talentui prasimušti buvo sunkiau nei dabar. Tai buvo tikros žvaigždės, gavusios daug likimo dovanų. Bet juk kiekvienas turime savo charizmą, savo kodą...

Ar mėgstate kiną kaip žiūrovas? Nuo 1965 m. sukurto Vytauto Žalakevičiaus filmo „Niekas nenorėjo mirti“ praėjo ištisa epocha. Kaip Jums dabar atrodo lietuviškas kinas?

Dabartiniame kine yra daug skubėjimo, o tai neretai gimdo paviršutiniškumą. Bet apie Šarūną Bartą galiu pasakyti: jis puikus! Teko filmuotis ir pas Titą Laucių, labai puikų scenaristą ir režisierių. Lietuvoje daug talentingų režisierių, ir ne tik kine. Kokios asmenybės, kokie kūrėjai dirba ir dirbo teatre, nuo šviesaus atminimo Eimunto Nekrošiaus iki Oskaro Koršunovo, Rimo Tumino, Jono Vaitkaus...

Keturiolika metų praleidote Maskvoje kaip ambasadoriaus patarėjas kultūros klausimais Lietuvos ambasadoje Rusijos Federacijoje. Tai iš kūrybos išbraukti metai?

Jokiu būdu. Maskvoje išmokau organizuoti, o tai juk irgi kūrybos elementas. Atradau savy daug naujo. Džiaugiuosi, kad pavyko kažką nuveikti, garsinant Lietuvą, jos kultūrą ir meną. Tai ir Baltistikos katedra Maskvos M. Lomonosovo universitete, ir išleisti knygų vertimai, ir renginiai Jurgio Baltrušaičio namuose, įvairios tarptautinės konferencijos ir t. t. Po trejų metų man šis darbas netgi ėmė patikti.

Juozo Budraičio nuotrauka

Juozo Budraičio nuotrauka

Į kino pasaulį atėjote visai jaunas ir tarsi atsitiktinai. Stebina Jūsų drąsa: baigęs aštuonias klases, penkiolikmetis išvažiavote į Kazachstano plėšinius, šešiolikos iš Švėkšnos leidotės į Odesą, lydėdamas akluosius... Kai atsigręžiate į praeitį, ar yra ko gailėtis? Ar liko kas nepadaryta?

Į plėšinius patraukėme su draugu Petru Steigvilu. Pabodo miegančio miesteliuko ramybė... Patirtis buvo varginga, sunki, bet juk tai mano gyvenimo bagažas. Traukė knygos, bet magėjo ir pasidairyti po pasaulį. Vėliau teko daug keliauti filmuojantis. Kino aktoriaus gyvenimas ir yra kelionės iš filmo į filmą. O gailiuosi tik vieno: nuskriaudžiau savo šeimą, nes nebuvau kartu, nemačiau, kaip auga vaikai, visa jų auklėjimo ir buities našta teko žmonai, ji šeimininkavo, augino vaikus, kartu dirbdama mokslinį darbą. Liko kaltės jausmas, bet nieko nebepakeisi.

Pagalvoju: jei gyvenčiau iš naujo, ar būtų kitaip? Turbūt ne. Koks žmogaus charakteris, toks ir jo likimas.

Ačiū už pokalbį ir puikias Jūsų nuotraukas „Sietuvoms“. Laukiame Jūsų Kelmėje!

Dr. Vytautas Tumėnas,
menotyrininkas

„UŽVENTIS MENE“ 2022:

KALVYSTĖS, AKVARELĖS IR KERAMIKOS PLENERAS

Kelmės rajone Užvenčio dvaro malūne kalvystės, akvarelės ir keramikos menininkai šių metų liepos 11–15 dienomis plušėjo suvažiavę į Mildos ir Alvydo Knyzelių surengtą XIII kūrybos pleneră „Užventis MENE”, skirtą rašytojos Marijos Pečkauskaitės–Šatrijos Raganos (1877–1930) ir iškilaus tautodailininko kalvio Vytauto Jaručio (1936–2017) atminimui.

Kalviai kūrė medinio paminklinio kryžiaus kalvišką dekorą, taip pat gėles vienai iš poros medinių kolonų, skirtų pažymėti dvarvietės alėjos tako pradžią. Keramikai nulipdė ir išdegė šamoto keramikos skulptūrinius lauko žibintus. Akvarelininkai liejo abstrakčias ekspresyvias ar realistiškesnes akvarelės kompozicijas.

Žymus kalvis Virgilijus Mikuckis, kaip ir ankstesniais metais, siekdamas bendrai įgyvendinti kūrybines vizijas Užventyje, subūrė iškilius entuziastingus šalies meninės kalvystės puoselėtojus iš visos Lietuvos: Romą Gudaitį (Šiauliai), Arūną Degę (Šiauliai), Andrių Janulį (Pabaiskas, Ukmergės r.), Albiną Jukumą (Klaipėda), Juozą Kavaliauską (Druskininkai), Saulių Kronį (Panevėžys), Egidijų Latėną (Vilnius), Tomą Pacaitį (Radvilonių k., Lazdijų r.), Česlovą Pečetauską ir Mildą Pečetauskienę (Viekšniai), Eitarą Pokvytį (Plungė), Evaldą Rimkūną (Ryškėnų k., Telšių r.), Vytautą Slavinską (Telšiai), Stanislovą Špūką (Radviliškis), Darių Vilių (Vilkyčiai) bei Edgarą Vronskį ir Glebą Vronskį (Daugpilis, Latvija).

Ąžuolinį 4,5 metro aukščio kryžių, skirtą Vytautui Jaručiui atminti, šventina kunigas Aivaras Jurgilas. Redos Konteikienės nuotrauka.

Ruošiamas kryžius Vytautui Jaručiui atminti. Autoriaus nuotrauka.

Medinį kryžių ir koloną gėlėms sukūrė tautodailininkas medžio drožėjas Aurimas Šimkus (Kurtuvėnai) ir Antanas Viskantas (Tirkšlių mstl., Mažeikių r.).

Kalviai, gretimos Dangvietų gyvenvietės bendruomenės paskatinti, šiemet sumanė sukurti medinį kryžių, dekoruotą kalviškomis puošmenomis, skirtą šiame krašte užaugusio kalvio Vytauto Jaručio atminimui, ir žyminčiam kaimą, kuriame jis praleido vaikystę, ir tą vietą, kurioje kadaise stovėjo kalvio Leono Rimeikio kalvė, kurioje jis mėgo lankytis. Ąžuolinis kryžius (4,5 m aukščio), sukurtas A. Šimkaus, pagal paprotį iškilo pakelėje, prie įvažiavimo į kaimą ir buvo pašventintas rugsėjo 11 d. Šiaulių kraštui būdingų formų memorialinio medinio kryžiaus atšakų galai dekoruoti metaliniais kryželiais. Jo centrinę dalį puošia naujoviškai sumanyti daugelio kalvių nukalti skirtingų formų geležiniai spinduliai, primenantys tautodailės ornamentus: žalčiukus, paukštelius, lelijas, žolynus primenančias įvijas bei aštrius spindulius.

Užvenčio dvare gyvenusios rašytojos Šatrijos Raganos apysakos „Sename dvare“ pasirodymo šimtmečio proga V. Mikuckis taip pat pasiūlė sukurti tai primenantį kalvystės kūrinį – medinę klasikinių formų kolonų porą, papuoštą kalviškomis rožėmis, nes šių gėlių įvaizdis reikšmingas apysakoje, be to, rožes labai

Kūrybos plenero „Užventis MENE“ dalyviai. Autoriaus nuotrauka.

mėgo rašytoja. Tačiau įsiplieskus žiauriam Rusijos karui prieš Ukrainą, buvo nuspręsta sumanymą pakoreguoti: vieną koloną skirti saulėgrąžoms – gėlėms, itin būdingoms šiai šaliai. Jos tarsi išauga iš dantračio, o aukščiausioje saulėgrąžoje ryškėja Ukrainos heraldinis trišakis. Gėlių puokštė apjuosta raštuota juosta, primenančia ukrainiečių tautinei tapatybei būdingą „vyšyvankos“ siuvinėjimo ornamentiką, kuri drauge panaši ir į lietuvių liaudies raštus. Tokiu būdu prieš smurtą iškeliama gyvybės, kultūros, tautų draugystės ir taikos idėja. Itin įvairių, visų kalvių sukurtų saulėgrąžų puokš-

Kūrybos plenero „Užventis MENE“ dalyviai. Autoriaus nuotrauka.

Ruošiamasi pastatyti Ukrainai skirtą koloną. Autoriaus nuotrauka.

Akvarelininkų darbai Užvenčio malūne. Autoriaus nuotrauka.

Akvarelininkų darbai Užvenčio malūne. Autoriaus nuotrauka.

tė, sverianti apie 200 kg, sujungta į komplikuotą kompoziciją, sudėliota, sujungta ir baigta suvirinti stovyklos pabaigoje, liepos 15 d. vakare, drauge su ąžuolo kolonomis iškilo prie gatvės, vedančios į Užvenčio dvaro malūną ir žymi dvarvietės buvusios alėjos taką.

Tą patį vakarą aikštėje priešais Užvenčio malūną visi kalviai susirinko rodyti savo kalvystės amatą. Vienu metu degė daug kalviškų žaizdrų, kilo dūmai ir nuo kūjų smūgių kaukšėjo kalvių priekalai. Kalviai kvietė renginio lankytojus patiems pamėginti kalviauti, prisi-

Irenos ir Viliaus Šliuželių plenero metu sukurtas skulptūrinis keramikos žibintas „Mamatės turtai“. Autoriaus nuotrauka.

Ilse Emse-Grīnberga šalia savo kūrinio – keramikos skulptūros „Sargs“. Autoriaus nuotrauka.

liesti prie karštojo amato.

Akvarelininkai, suburti šiauliškio V. Barakausko, meniškai apmąstydami supančią Užvenčio dvaro malūno aplinką, saulėgrąžų įvaizdį ir Ukrainos palaikymo idėją, pradžioje eskizavo gamtoje, Ventos upės ir tvenkinio pakrantėse. Vėliau liejo abstrakčias ekspresyvias ar turinčias grafikos elementų, arba realistiškesnes akvarelės kompozicijas, asociatyvius vandens, augalijos bei technikos vaizdinius, pasitelkdami spalvų, linijų ir potėpių plotų žaismą. Šiemet plenere dalyvavo Lietuvos, Latvijos ir Ukrainos dailininkai – Audrius Gražys, Gitana Kaltonienė, Eugenijus Nalevaika ir Jovita Nalevaikienė, Loreta Narušienė, Bangutis Prapuolenis, Jurga Sidabrienė, Justė Šaltė bei Jolanta Ābele, Baiba Piedīte, Oksana Vronska iš Latvijos ir dailininkė iš Ukrainos, turinti giminaičių Užvenčio krašte, Svetlana Pleikis (Odesa). Kaip įprasta, plenero kūrinių paroda buvo atidaryta ir kvietė lankytojus renginio uždarymo šventės vakare dvaro malūno salėje.

Keramikai Irena Šliuželienė ir Vilius Šliuželis iš Šiaulių bei Ilse Emse-Grīnberga iš Jelgavos (Latvija) šiemet sukūrė skulptūrinius keramikos žibintus „Mamatės turtai“ ir „Sargas“, kurių tematika susijusi su Šatrijos Raganos apysaka „Sename dvare“. Šliuželių sukurtas „Mamatės turtų“ žibintas vaizduoja berniuką su smuiku rankoje, sėdintį ant bokštą primenančios skrynios, simbolizuojančios prigimtinę kultūrą ir dekoruotos tautodailės vaizdinius primenančiais raštais. Taip autoriai įkūnijo apysakoje veikiantį antrąjį vaiką Niką, kuris nepaprastai mėgo klausytis kultūringos, apsišvietusios mamos grojimo ir jam skaitomų knygų. Vėliau pats griežė iš lentos pasigamintu smuikeliu. Dailininkams šis berniukas tarsi visos mūsų tautos ateities simbolis. Emse-Grīnbergos kūrinys „Sargs“ vaizduoja dvaro katiną, kuris apysakoje varžėsi su šunimi dėl šeimininkų dėmesio. Dailininkės katinas, nors ir mažo kūno, tačiau stiprios dvasios – jis saugo šeimos židinį ir namus. Juk baimę keliantys žvėrių karaliai liūtai – kačių giminaičiai.

Šie šamoto keramikos kūriniai buvo išdegti pasiekiant 1 080 laipsnių temperatūrą ypatingose greitai sumotuojamose lauko krosnyse, padarytose iš specialaus termoizoliacinio pluošto, naudojamo kosminiuose laivuose. Keramikos žibintų degimo pabaigą Užvenčio dvaro parko saloje vainikavo įspūdingas performansas „Sename dvare“, kurį atliko „Šeiko“ šokio teatras. Pasirodymo metu krosnių sienos, stebint žiūrovams, buvo greitai išardytos, o atsivėrusios pakuros liepsnos ir įkaitusi iki raudonumo keramika nušvietė naktinį dangų Ventos tvenkinio saloje.

Kūrybinės stovyklos pabaigtuvių vakare, į kurį susirinko gausi minia žiūrovų, buvo iškilmingai pristatyta meninė knyga – fotoalbumas „Užventis Mene I–XII, 2009–2021“ skirta visų dvylikos Užvenčio plenerų istorijos apžvalgai. Per šį laikotarpį Užventyje kūrė net 82 menininkai iš Lietuvos, Latvijos ir Ukrainos.

Šiemet kūrybinės stovyklos sumanymą parėmė Lietuvos kultūros taryba, Kelmės rajono savivaldybė ir paramos fondas „Užvenčio Pegasas“.

Dr. Brigita Speičytė,
Vilniaus universiteto profesorė

ATMINTIES FIGŪROS ŠATRIJOS RAGANOS

SENAME DVARE

Šatrijos Raganos romano *Sename dvare* ryšys su autorės patirtimi ir atmintimi yra akivaizdus, pažymėtas pačios autorės 1926 m. vasario 8 d. laiške Juozui Tumui-Vaižgantui kartu su siunčiamomis biografinėmis žiniomis[1], pastebėtas, aptartas tyrėjų[2]. Romano rankraštis, jo taisymai, ypač tikrinių vardų, vietovardžių vartosena rodo, kad romanas pradėtas rašyti iš esmės kaip memuarai, ir tik įsibėgėjus nuosekliau pereita į fikcinį pasakojimą[3]. Romano kilmę iš stipraus, užvaldančio pasakotoją motinos atsiminimo įtvirtina poetinis jo rėmas: lyrinės stilistikos pradžia ir poetinė pabaiga[4]. Apsisprendimą pasirinkti fikciją galima vertinti kaip siekį individualiai atminčiai suteikti bendresnę reikšmę, drauge ją perduodant platesnei auditorijai, romano skaitytojams. Be to, tai atitinka autorės laiškuose paliudytą asmeninį polinkį veikiau atsiverti per fikciją nei egodokumentiką[5]. Individuali atmintis fikciniu pasakojimu buvo perkelta į kolektyvinės atminties plotmę, ir romanas tapo visą kultūrinę formaciją, besitraukiančią į praeities Lietuvos dvarų kultūrą, „grąžiąją epochą“ įprasminančiu kūriniu, sutelkiančiu šios epochos reikšmes.

Perkėlimas iš individualiosios į kultūrinę atmintį vyksta romane kuriant atminties figūras, kuriose susijungia asmeniniam atsiminimui būdinga jutiminė konkretika ir bendra simbolinė reikšmė. Atminties figūros suformuoja tam tikrą reikšmių tinklą, išlaikantį praeities turinius, atminties matricą, ir lemia praeities reikšmės perdavimą, atskiriantį literatūrinį pasakojimą ir nuo memuarų, ir nuo istoriografijos. Svarbiausiomis atminties figūromis tampa reikšmingos vietos (atmintis visuomet yra įvietinta, susieta su daiktais, paviršiais, aplinkomis), veikėjai, be kita ko, išreiškiantys asmens sąsają su bendruomene (atmintis visuomet yra ir kitų atmintis, ir dalyvavimas kitų atmintyje) ir laiką: praeities, dabarties ir ateities sąsajas[6]. Tyrinėjant atminties figūras – individualiai sukurtą jų reikšmių tinklą – galima nustatyti autorinį *atminties dialektą*, grindžiamą motyvų, ką ir kodėl apskritai verta prisiminti, išlaikyti atmintyje.

Pagrindinė romano vietos figūra akivaizdi, nurodyta pavadinime – senas dvaras, namai; su ja susiejamos globos, kūniško glaudimo, apkabinimo reikšmės ir lėtos, idilinės laiko tėkmės ritmas. Kaip būdinga individualiam Šatrijos Raganos pasaulėvaizdžiui – ryškiausios atminties figūros yra simboliai, pagal epigrafą iš Johanno Wolfgango Goethes *Fausto* „Alles Vergängliche / Ist nur ein Gleichnis“ (pažodžiui: „Visa, kas praeina, tėra simbolis“; ŠRR1, 237). Šatrijos Raganai šie praeities elementai, tapę atminties figūromis, tai yra simboliais, nurodo į eschatologinį laiką, metafizinę pasaulio plotmę, kurioje plėtojasi krikščioniškai suvokiamas žmogaus ir pasaulio likimas. Tad namai romane yra dangiškųjų namų, rojaus simbolis – ši reikšmė pasirodo mamatės ir vaikų pokalbiuose (ŠRR1, 242, 252–254, 263). Matyti, kad Šatrijos Raganos kūrinyje atsiminimai – tie, kuriuos verta saugoti, išlaikyti, – yra *prisiminimai apie ateitį anapusybėje*. Tarsi Česlovo Milošo (Czesław Miłosz) eilėraštyje „Kaip turi būti danguje“ („Jak powinno być w niebie“): „Kaip turi būti danguje, žinau, nes ten buvojau, / Prie jo upės. Girdėdamas paukščius jo“ (toliau eilėraštyje pateikiamas autobiografinis vaikystės senelių dvare vaizdas; kaip miloširška atminties figūra jis varijuojamas ir romane *Isos slėnis*, esė *Gimtoji Europa*, ne viename eilėraštyje)[7]. Tad Šatrijos Raganai atmintis yra ne tiek praeities susigrąžinimas, bet ateities numatymas. Neatsitiktinai romane atmintis lyginama su sapnu ir drauge aprašomi pranašingi sapnai (ypač juodraštyje; pora tokių epizodų nepateko į publikuotą tekstą; ŠRR1, 239, 278, 352–354, 365–366, 447–448). Dėl to iš praeities susigrąžinami tie gyvenimo patirties epizodai, kuriuose glūdi ši eschatologinės ateities numatymo galia.

Tokia namų, kaip atminties figūros, reikšmė nuosekliai pagrindžia mirties temos dominavimą pasakojime: mirtis paradoksaliai ir jungia, ir skiria žmogiškosios praeities (atminties turinio) ir eschatologinės ateities, į kurią atmintis nukreipta, plotmes. Kūrinyje kaip leitmotyvas pasirodo lenkų-ukrainiečių romantiko Antonio Małczewskio poemos *Marija* (*Maria*) eilutės apie mirties visagalybę; mirties apmąstymui, mirties scenoms romane skiriama daug pasakojimo laiko. Pažymėtina, kad iš liudininkų, liaudiškų veikėjų perspektyvos yra nupasakojamos net dvi merdėjimo scenos – mergaitės Kazelės ir Lukošiaus dukters; tai pasakojimo tipas, regis, visiškai pasitraukęs iš šiuolaikinio akiračio. Taip pat svarbu, kad vietos atminties figūra (namai), jos reikšmė lemia, jog romane perteikiama atmintis savo emociniu turiniu yra *laiminga atmintis*, netrauminė, kaip būdinga šiuolaikinei literatūrai, nors ją dramatizuoja mirties išgyvenimas. Šatrijos Raganos romanas skatina svarstyti, kiek trauminės atminties išvešėjimo fenomeną XX a. moderniojoje ir postmoderniojoje literatūroje lemia istorinių patirčių dramatizmas, o kiek – religinio pasaulėvaizdžio sunykimas.

Dvaro erdvėlaikis apima ir išreiškia atminties pasakojimui esmingą gyvenamąjį pasaulį – geografiškai yra nedidelės aprėpties, tai tiesiogiai patiriama vieta, telpanti į žmogaus akiratį. Tačiau, galvojant apie Šatrijos Raganos romano atminties dialektą, reikšmingas toks niuansas: romano veiksmas dažniausiai vyksta kurių nors namų viduje, interjere, uždaroje erdvėje. Netgi tuo atveju, kai vaizduojama scena ne patalpoje, išryškinamas koks nors užuoglaudos, intymios kertelės motyvas – kaip antai Irusios „fotelis“ dvaro parke (ŠRR1, 240). Tad galima sukonkretinti, kad vyraujanti vietos atminties (namų) figūra yra kambarys. Tai romane įtvirtina privačios erdvės reikšmę, jos dominantę. Be to, tai rezonuoja su „Mamatės užrašuose“ pasirodančiu kiek negatyviu sraigės, kuri pasislepia nuo priešiškos aplinkos savo kiaute, vaizdiniu (ŠRR1, 412). Atrodo, kad romanui būdingos laimingos atminties sąlyga – toks „atskiras kambarys“. Šiuo požiūriu reikšmingas mamatės ir vaikų pokalbis iškylos metu į daubą – taip pat tam tikrą erdvės užuoglaudą (prie to dar atskirai sustosime). Šiame pokalbyje iškyla Šatrijos Raganos romanui būdinga „geros atminties“ samprata. „Gera atmintis“ – tai ne kiekybiškai talpi, detali ar tiksli atmintis, o būtent į *pozityvią patirtį* orientuotas išsaugojimas. Vaikai su motina gėrisi džiaugsmu, kurį teikia žydinčios gėlės, ir Nika paklausia: „O ką daryti žiemą, kai nėra gėlių?“ „Tuomet reikia jas gerai atsiminti, – atsakė mamatė“ (ŠRR1, 270). Pagal šios scenos aplinką galima svarstyti, kad romane „geros atminties“ sąlyga – kurtis tam tikrą uždarą, privačią, atskirą erdvę. Svarbu, kad jos galimybę suteikia ir rašymas, tekstas. *Sename dvar*e pasakojimas – neišvengiamai fragmentiškas, tarsi atminties kambarių konsteliacija; pasakojimo struktūroje toks „atskiras kambarys“ yra „Mamatės užrašai“ – intymiausios atminties-refleksijos fragmentai, „sraigės kiautas“, slapčiausias atminties prieglobstis.

Toliau analizuojant vietos atminties figūras, krenta į akis, kaip savitai romane įreikšmintas kraštovaizdis, tiesiogiai nesusijęs su namų aplinka. Tokio kraštovaizdžio aprašymai išplečia namų erdvėlaikio kaip atminties figūros reikšmes, įtraukia į atmintį bendruomeninį planą, asmens ryšio su bendruomene reikšmes. Aprašymuose atsiskleidžia namus supančios erdvės reljefas, akivaizdi jos vertikalė, ryški mitopoetinė trinarė struktūra: sakraliąją sferą reprezentuoja „mūsų kalnelis“, kasdienę, profaniškąją – šienaujamos pievos, žemajai sferai priklauso daubos. Ši aiškiai struktūruota erdvė atmintyje išlaiko bendruomenę su pagrindiniais jos veiklos profiliais: pirmieji du (kalnelio, pievų) kraštovaizdžiai susieti su bendruomeniniais ritualais – šventadieniška malda ir kasdieniu darbu, juose susitin-

1 Šatrijos Ragana, *Laiškai*, parengė Janina Žėkaitė, Vilnius: Vaga, 1986, p. 409–410.

2 Janina Žėkaitė, *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 190–192; Viktorija Daujotytė, *Šatrijos Raganos pasaulyje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 76–92; Eugenijus Žmuida, „Šatrijos Ragana ir Marcelis Proustas: asmeninio laiko įamžinimas“, in: *Colloquia*, 2009, Nr. 22, p. 38–50.

3 Šatrijos Ragana, *Raštai*, parengė Gediminas Mikelaitis, Vilnius: Margi raštai, 2006, t. 1, p. 443. Toliau cituojant šį šaltinį nurodoma santrumpa ŠRR1 ir puslapio numeris.

4 Lyrinės prozos įžangos interpretaciją žr.: Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, p. 76–78.

5 Šiuo požiūriu ypač iškalbingi autorės laiškai Pranui Augustaičiui, žr. Šatrijos Ragana, *Laiškai*, p. 217–218, 252.

6 Jan Assmann, *Cultural memory and Early Civilization: Writing, Remembrance and Political Imagination*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 23–28.

7 Cituotą eilėraštį vertė Algis Kalėda. Czesław Miłosz, *Rinktiniai eilėraščiai*, sudarė Algis Kalėda ir Brigita Speičytė, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 222.

ka dvarininkai, dvaro darbininkai ir valstiečiai. Daubų aprašymas reikšmingas dėl to, kad jame pasirodo tik mamatė su vaikais. Tai yra savotiška atviros, bendruomeninės erdvės užuoglauda; „sraigės kiautas“ atvirame pasaulyje, bet kartu ir simbolinis bendruomeninės erdvės veidrodis. Daubų kraštovaizdis žymi erdvėlaikio gelmės matmenį ir struktūriškai atitinka, pavyzdžiui, gūžtelyno vaizdinį Adomo Mickevičiaus (Adam Mickiewicz) poemoje *Ponas Tadas* (*Pan Tadeusz*). Vietos atminties figūrai šis gelmės matmuo taip pat suteikia orientacijos į eschatologinę ateitį reikšmę – išreiškia tam tikrą žmonių gyvenamojo pasaulio „idėją“, idealųjį provaizdį platoniškąja prasme, ar krikščioniškąja – žmonių pasaulio būklę iki nuopuolio. Šį vaizdinį galima interpretuoti ir kaip tam tikros normos, siekiamybės išraišką, lydimą žmogaus egzistencijai neišvengiamo šešėlio – mirties, blogio sferos. Tad *Pone Tade* gūžtelyną supa vaiduokliškos pelkės, o *Sename dvare* greta esti dvi daubos – šviesi ir tamsi, gražioji ir niūrioji dauba; viena – gerosios žynės, kita – velnio buveinė. Mickevičiaus *Pone Tade* idealusis žmonių pasaulio provaizdis yra „žvėrių respublika“, t. y. biblinis Dievo sukurtojo pasaulio iki nuopuolio vaizdinys, nurodantis tobulos visuomenės ir valdžios formą[8], o *Sename dvare* šis provaizdis išreikštas „gėlių tautos“ simbolika. Pažymėtina, kad romane gėlės, žiedo vaizdinys jungia ir konkretaus asmens (pasakotojos motinos romano įžangoje, mamatės romano pasakojime, Levanardos „Mamatės užrašuose“; ŠRR1, 239, 242, 356), ir bendruomenės atmintį. Tad daubų kraštovaizdis iškyla tarsi giliosios atminties archetipinė forma, kurioje susitinka individualiosios ir kolektyvinės atminties plotmės. Galima svarstyti, kad minėta Šatrijos Raganos romano laiminga atmintis pasižymi asmens ir bendruomenės atminties gilumine derme, išreiškiama mitopoetinėmis reikšmės struktūromis. Trauminė atmintis yra tokia, kuriai būdingas brutalus šio ryšio pertrūkis.

Mickevičiaus poemos gūžtelyno vaizdinys išreiškia žmonių bendruomenės siekiamybę – tai priespaudos, prievartos nebuvimas, t. y. laisvė, o *Sename dvare* – bendrystė, gyvenimas greta, nenaikinantis individualybės. Galime sakyti, kad Mickevičius savo poemoje, kaip atminties pasakojime, akcentuoja galios santykius (tad ir politinė problematika yra svarbi jo poemoje), o Šatrijos Ragana – žmogaus orumo vertę. Daubos aprašyme, kuriant „gėlių tautos“ vaizdinį, pabrėžiamas tam tikras individualizmo, netapatumo principas, ypač nusakant skirtumą tarp hiacintų-šeimininkių ir hiacintų-tautos svajotojų, kurie „tartum būtų ne tautiečiai raudonskruosčių šeimininkių“ (ŠRR1, 271). Ideali bendruomenės būklė – tokia, kuriai nebūdinga niveliacija, nebūtinas prigimtinis panašumas ar vienodumas. Dar daugiau, gėlių tautos aprašyme išskiriamos konvalijos, siejamos su muzika, menu, ir irisai – „keisti“ augalai, susiejami su ilgesio, nukreipto anapusybėn, būsena (ŠRR1, 270–271). Taigi simboliniame idealios bendruomenės vaizdinyje galima įžvelgti kūrinyje išskleistą pragmatizmo-idealizmo vertybinę įtampą, bet svarbesnis pats individualizmo, netapatumo, išskirtinumo, keistumo akcentas. Būti tauta – būti individualybių, keistuolių bendrija.

Romane šią reikšmę išskleidžia dėmesys atskirų „originalių“ žmonių, keistuolių portretams. Tad dar viena atminties figūra, įsirašanti į aptartą erdvėlaikį, yra – kas akivaizdu siužete – motina, pagrindinė namų erdvėlaikio veikėja, bet taip pat ir keistuolis, individualybė. Tai atitinka ir mitopoetines daubų kraštovaizdžio reikšmes: gėlių tauta, idealios žmonių bendruomenės provaizdis tarpsta moteriškos mitologinės figūros – gerosios žynės – erdvėje. Čia galima įžvelgti ryškų feministinį akcentą – žmonių bendruomenės gėris siejamas su moteriškąja, būtent – motinos figūra (žynė globoja našlaičius; ideali bendruomenė yra ta, kurioje veikia motiniškas globos principas – jis savitai iškyla kaip individualizmo sąlyga). Tad Šatrijos Raganos atminties figūros turi ryškų matricentrinį akcentą. Juolab dauba, kaip kraštovaizdžio elementas, akivaizdžiai siejasi su įsčių reikšme. Tačiau drauge, sekdami pasakojimo reikšmių tinklą, galime matyti, kad vaizduojamame pasaulyje daubos erdvėlaikis išreiškia ir tokią idealybę, kuri galima užuoglaudoje, „įsčiose“ arba sraigės kiaute. Kaip minėta, daubų kraštovaizdis yra savotiškas sociokultūrinės bendrijos veidrodis, ir jame matricentrizmas, moters, motinos figūros centrinė vieta žmogaus pasaulyje, globa, ugdanti individualybes, atsiskleidžia kaip trapi, galinti tarpti tam tikrose nišose, atsiribojus nuo sociumo. Daubos kraštovaizdžio aprašyme neparastai reikšminga mamatės pastaba, kad geroji žynė išskrenda į „Šatrijos kalną – į platųjį pasaulį pasižiūrėti“ (ŠRR1, 271). Kaip žinome, tame plačiajame pasaulyje ji virsta ragana – Šatrijos kalnas kultūrinėje vaizduotėje yra raganų, o ne geruųjų žynių susibūrimo vieta. Taip ir pagrindinė veikėja yra „geroji žynė“ vaikų, šeimynos akyse, tačiau labai dažnai, čia pat, pavyzdžiui, vyro, jo giminių ar kaimynų perspektyvoje – tai yra „plačiajame pasaulyje“, kuriame vyrauja socialinė norma – ji gali tapti „ragana“, bloga žmona, netikusia šeimininke. Ji savo „žyniškumą“ atsikuria, tai yra, atsistato santykį su idealiuoju asmens provaizdžiu per kūrybines praktikas – muzikavimą ir rašymą. Tad romane sukuriama svarbi meno, kūrybos reikšmė – tai simboliškai yra dauba, o negatyviai – sraigės kiautas, kuriame asmuo atgauna savastį, buvimo pačiu savimi galimybę, atsitraukdamas nuo savastį redukuojančių visuomenės normų ir kolektyvinio žvilgsnio. Tai nėra meno kaip revoliucijos, maišto samprata, veikiau menas Šatrijos Raganos akiratyje iškyla kaip asmens orumo, – o tai reiškia asmens individualybės – saugos būdas.

Kaip matyti, *Sename dvare* vietos – namų-rojaus – atminties figūra rezonuoja su veikėjo-individualybės, bendruomenės kaip individualybių santalkos atminties figūromis. Tokia atminties matrica lemia, kad romane ypač pozityviai vaizduojami „liaudiškieji“ personažai: bobutė, Levanarda, Šmulka. Įsidėmėtina, kad tai yra seni žmonės, siejami su praeities laiku ir idealizuojami kaip save, savo individualybę išskleidę asmenys, savotiški asmeninės savikūros herojai – nepaisant to, o gal kaip tik būtent dėl to, kad jie priklauso visuomenės paribiams (kumetė našlė, keliaujantis dievdirbys ir knygnešys – žmogus, veikiantis nelegaliai; kuklus krominin-kas). Neatsitiktinai pasakojime jie iškyla būtent kaip įkūnijantys Vakarų civilizacijos archetipines formas: bobutė lyginama su Romos matrona, Levanarda primena romėnų tipažą, o Šmulka – Biblijos veikėjus (ŠRR1, 248, 272, 356). Šiuo gretinimu pabrėžiama žmogaus orumo vertė – tie, kas visuomenėje yra „niekas“, iš tiesų yra vertingi, nes savo žmogiškąją prigimtį realizavę asmenys, pasiekę universaliąsias civilizacines savikūros formas. Tad romane šių veikėjų idealizavimas, pagrįstas, be abejo, ne kokia nors užuojauta socialiniams autsaideriams, o minėta individualizmo verte ir šiuo atveju – jos jungtimi su biblinių „mažutėlių“ reikšme. Individualizmas, asmens orumo apraiškos pagal krikščioniškojo demokratizmo logiką aptinkamos ir visuomenės paribiuose. Tai iškyla ir kaip tautinės kultūros resursai: europietiškumas, pasireiškiantis toliausiuose socialiniuose pakraščiuose.

Matyti, kad „keistuolio“ atminties figūroje atsiskleidžia žmogaus gyvenimo laikiškumas, susietas, kaip ir vietos figūrų atveju, su eschatologinio laiko plotme: romane laikas yra ne tas, kuriame kuriasi ir žlunga valstybės; tai laikas, kuriame vyksta asmens individuacija, atsiskleidžia žmogaus asmens savitumas – jo siela. Ypač savitai autorė sieja veikėjų individuacijos galimybes su jų padėtimi bendruomenėje ir individualiu santykiu su laiku. Kaip matėme, kuo žmogus gyvena toliau nuo bendruomenės centro – koks jis bebūtų, – tuo labiau jis esti ilgos trukmės laike, tarsi arčiau amžinybės. Priartėti prie eschatologinio laiko daugiau galimybių turi kuklus krominin-kas, nei Vilniaus *bon monde* atstovai. Šatrijos Raganos kūrinio išskirtinumas yra tas, kad liaudiškieji keistuoliai jau „išimami“ iš gamtinio ciklinio laiko; pavyzdžiui, *Pone Tade* valstiečiai iš esmės nėra individualizuoti, jie sutapę su gamtiniu kraštovaizdžiu, nedalyvauja istoriniame, žmogiškame laike kaip atskiri subjektai. *Sename dvare* jie susiejami su ilgos trukmės civilizaciniu laiku, pasižymi individualistiniu subjektiškumu, yra atskirai, su didele estetine meile portretuojami. Greta jų siužete veikia ir kitokio tipo individualistai, dalyvaujantys greitesnės kaitos ritmo istoriniame-bendruomeniniame laike. Šioje veikėjų galerijoje galima išskirti kelis tipažus, kurių individuacijos istorijoje mezgasi skirtingi santykiai su laiko kaita, lemiantys ir žmonių laikysenas.

Vieną individualistų tipą galima pavadinti *praeities reliktais* – tai klebonas, bočelis. Jie vaizduojami su humoru, kadangi yra tapę individualybėmis, spalvingomis asmenybėmis, sakytume, savaimingai, veikiami istorinio laiko ir aplinkybių. Pasakojimas, kuriame pasirodo šie veikėjai, labiausiai priartėja prie XIX a. bajoriškosios gavendos – žanro, kuriame neretai su dideliu atminties detalumu ir humoru į praeitį palydėtas spalvingas, modernios niveliacijos nepaliestas tradicinės luominės visuomenės pasaulis (dvarininkas ir klebonas – vieni ryškiausių tipažų[9]). Romane pasirodo ir negatyvieji keistuoliai, tokiais tapę ne tik dėl savo kultūrinio-socialinio reliktiškumo, bet visų pirma dėl negatyvaus aktyvizmo. Tai asmenys, kurie nesuvokia savo įstrigimo laike, individuacijos sąstingio, kurį lemia moralinis ribotumas, bet dargi pretenzingai (kitaip nei minėti mažutėliai savikūros herojai ar praeities reliktai) laiko jį visiems privaloma universaliąja norma ir taip neigia patį individualizmo principą (ciocė Karusia ir dėdė Boleslovas, Paulinos vestuvių dalyviai). Kaip kontrastas jiems iškyla tokios individualybės, kurios geba atsilieptį į dabarties epochos gyvybingas tendencijas – mamatė, ponas Jonavičius, Bronislava. Pastarieji du menkai estetiškai išplėtoti; tačiau jie atitinka „tautos svajotojų“ ar „keistų irisų“ „gėlių tautoje“ simbolines reikšmes: visus juos sieja meniniai polinkiai, kurie, kaip minėta, yra individualizmo puoselėjimo būdas, romane priešinamas

8 Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas*, iš lenkų k. vertė Vincas Mykolaitis-Putinas ir Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 120.

9 Gavendos žanro elementais pasižymi Mickevičiaus poema *Ponas Tadas*, minėtina Stanislovo Moravskio gavenda *Broliai bajorai* (Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai. Atsiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016).

konvencionaliam meno „kultivavimui“ socialiniuose ritualuose (ŠRR1, 393–395). Reikšminga, kad į šį „keistų irisų“ reikšmių lauką romane patenka ir išsiskyrusi moteris (tai gan radikalu Šatrijos Raganos sociokultūriniame kontekste): veikėja Bronislava, kuri dėl savo asmens orumo peržengia papročio ribas.

Lietuvių literatūroje Šatrijos Raganos romanas *Sename dvare* unikaliai išreiškia Vakarų Europoje „gražiąja“ vadintos epochos atmintį, perduodamą 1922 metais Nepriklausomos valstybės kūrimo projektui. Nors Lietuvai kultūriniu, politiniu ir ekonominiu požiūriu šis XIX–XX a. sandūros laikotarpis buvo imperinės priespaudos ir stagnacijos, pirmosios ekonominės emigracijos bangos, o drauge – kultūrinės rezistencijos laikas, Šatrijos Raganos romanas sukuria tokį laimingos – „geros“ – atminties pasakojimą, kurio atmosfera gyvai rezonuoja su epochos pavadinimu. Kaip rodo aptartos atminties figūros, epochos gražumas, susijęs su asmens individualybės išsiskleidimu, patiriamas užuoglaudoje – sename dvare – toli nuo „plačiojo pasaulio“ įtampų ir slėgio, bet kartu jaučiant jo laiko pulsą. Bet kuriuo atveju galima sakyti, kad naujajai epochai romanas primena ir perduoda individualių asmens resursų – kur jie bebūtų – išlaisvinimo imperatyvą, nepraradusį aktualumo iki šiol.

Šie liaudiškieji veikėjai atminties pasakojime įkūnija tautinės kultūros resursus, paradoksaliai, iš pačių socialinių paribių, išlaikydami galimybę reprezentuoti universalius Vakarų civilizacijos pradus: Antiką (bobutė, Levanarda), krikščionybę, Bibliją (Levanarda, Lukošius, Šmulka). Universalijos slypi didžiausiose atskirybėse, bibliniuose „mažutėliuose“. Tautinės kultūros kūrimas kreipia į individualizmo puoselėjimą nuo pagrindų, iš visuomenės „apačios“.

Levanarda išreiškia alternatyvią (krikščioniškąją) žmonijos progreso sampratą. Tai ir žmonių bendrijos ateities galimybių resursai, orientacijos į ateitį figūra: dvasinis ir moralinis individualus asmens tobulėjimas, nepaisant – socialinės normos požiūriu – tam nepalankių sociokultūrinių aplinkybių. Tad „Laimingos atminties“, kaip ir laimingo gyvenimo trapumas – mamatės rečitatyvas.

[Romanas siūlo mintį, kad suvokti save Europoje galime tada, kai ne bandome prisitaikyti prie neva išorinių modelių, o europinės civilizacijos formas gebame atpažinti toliausiuose savo visuomenės ir kultūros paribiuose. Šiuo požiūriu Šatrijos Raganos romanas atrodo kaip iš Lietuvos elito, bajoriškosios kultūros kylantis perspėjimas dėl savikolonizacijos pavojų grįžimo iš Rusijos imperijos į Europos civilizacinę erdvę procese. Romanas byloja: mes esame čia, Europa mums yra gimtoji – tai rodo mūsų „mažutėliai“ – ir etniniai lietuvių tipai, ir žydai.]

Šią uždaros erdvės – atsitraukimo, slėpimosi vietos, užuovėjos, – figūrą savitai papildo ir keli (negausūs) atviros erdvės aprašymai romane, kuriuose taip pat akcentuojamas koks nors intymaus užkampio, užuoglaudos, uždarumo elementas. Tai ir Irusios „fotelis“ parke, ir „ąžuolų ūksmė“ „mūsų kalnelyje“, kur dalyvaujama bendroje maldoje, ir ypač – daubų kraštovaizdis.

Pranešimas skaitytas 2022 m. rugsėjo 22 d. Užvenčio kraštotyros muziejuje vykusioje mokslinėje konferencijoje „Sename dvare, arba įstabus Šatrijos Raganos pasaulis“

Užvenčio kraštotyros muziejaus ekspozicijos, skirtos Šatrijos Raganai, fragmentas. Rolando Kančausko nuotrauka.

Akmentašystės tradicija Kelmėje 2021 m. įrašyta į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą

Nomeda Bandzienė,
Kelmės kultūros centro Etninės kultūros ir tradicinių amatų skyriaus vedėja

AKMENTAŠYSTĖS
TRADICIJA KELMĖJE

Raiška

Meninė akmentašystė Lietuvoje paplito XVIII–XX a., kada liaudies pasaulėjautai išreikšti pasirodė pirmieji akmens puošybos elementai, kai pagal medinių paminklų bei skulptūrų pavyzdžius buvo pradėtos kurti akmens skulptūros. Liaudies kūrybos tradicijos savitai pasireiškė granito kalyboje. Unikaliu reiškiniu liaudies mene laikytinas granitinių memorialinių paminklų meistrų kūrybinis palikimas – koplytstulpiai iš monolitinio granito ir kryžiai su reljefais. Reiškinys buvo labiau paplitęs Žemaitijoje – čia akmuo užima itin svarbią vietą pasaulėjautoje. XX a. pagrindiniai darbai, kuriais užsiimdavo akmentašiai, buvo antkapiniai paminklai. Šiomis dienomis akmens skulptūras Lietuvoje kuria daugiausia pavieniai meistrai.

Meninės akmentašystės tradicija Kelmėje nuo XX a. 5 dešimtmečio turėjo sakralinę, kultūrinės atminties išsaugojimo bei estetinę paskirtis. Tokia tradicija – gyvas, savitas, aktualus ir šio krašto bendruomenei svarbus reiškinys. Unikalios akmentašystės stilistikos puoselėtojo, šiam amatui atsidavusio, savita raiška kūrusio antkapines bei Kelmės miestą papuošusias skulptūras, meistro Juozo Liaudanskio (1904–1989) akmens tašymo praktika ir perdavimo technologija tapo mokykla jauniesiems kalėjams. Po meistro mirties meninę akmentašystę toliau puoselėja Lietuvos, daugiausia Šiaulių ir Kelmės krašto, akmens meistrai, o vietos etninės kultūros puoselėtojai įvairiomis priemonėmis skleidžia tradiciją, kuri tapo miesto tapatumo dalimi. Nuo 2004 m. organizuojamos regiono akmens meistrų kūrybinės stovyklos-simpoziumai, akmentašystės amato mokymai, rengiamos parodos, viešinama akmens meistrų veikla. Akmenoriai susiburia patriarcho J. Liaudanskio mieste Kelmėje tęsti meistro idėją puošti miestą akmeninėmis skulptūromis bei perduoti akmentašystės tradiciją bendruomenei. J. Liaudanskio meno tęsėjo, kelmiškio akmens meistro Valdo Bandzos pamokyti bendruomenės nariai patys bando akmenį formuoti ir kartu pritaikyti miesto erdvių, savųjų namų gražinimui. Sukurtos skulptūros suteikia bendruomenei pasididžiavimo savuoju miestu, išskirtinumo, tapatumo jausmą, norą pristatyti unikalią „akmeninę“ Kelmę atvykusiems svečiams.

Akmentašystės puoselėtojai

Akmentašystės puoselėjimas Kelmės bendruomenėje prasidėjo, kuomet akmens skulptūrų meistras J. Liaudanskis, gimęs Kelmės krašte, Jukniškės kaime, apie 1934 m. apsigyveno Kelmėje. Nuo pat mažų dienų Juozas mėgo meną. Kai motina eidavo bažnyčion, visada prašydavo vestis kartu, nuėjęs su didžiausiu susidomėjimu žiūrėdavo į paveikslus ir šventųjų skulptūras. Ganydamas karves ir pats bandydavo skulptūrėles dirbti iš molio ar drožti iš medžio. Potraukis menui neišblėso. Jau būdamas suaugęs, kapinėse skulptorius atidžiai apžiūrėdavo kokio nors autoriaus sukurtą skulptūrą ir bandydavo pats sukurti antkapinį paminklą. Meistrui pavykus „prakalbinti“ akmenį, gimė daug unikalių antkapinių ir dekoratyvinių skulptūrų. Visa J. Liaudanskio kūryba – ankstyvoji memorialinės religinės tematikos ir vėlyvoji pasaulietinė – atspindi meistro meilę akmeniui ir savajai Kelmei. Meilė akmeniui skatino puošti Kelmę akmeninėmis skulptūromis bei suteikti miestui išskirtinumo, unikalumo.

Akmentašys Juozas Liaudanskis ir mokiniai, 1977 m. Kelmės kultūros centro archyvas.

Meistro atsidavimas kūrybai, savita stilistika skatino jaunuosius kalėjus. Dalyvaudami akmentašių seminaruose, kartu su patriarchu J. Liaudanskiu kuriantys jaunieji akmentašiai juto bendrystę, rezultatus, paremtus paprastumu, liaudiškumu, jausmo ir formos vienybe. Dvasinė giminystė jauniesiems akmens kalėjams tapo vertingomis ir emocijų kupinomis pamokomis, kurios skatino norą tęsti meistro idėją puošti Lietuvos vietoves teminėmis ir proginėmis liaudiškomis skulptūromis. J. Liaudanskio „pasikalbėjimai" su akmeniu įkvėpė naujos kartos akmentašius kurti vadovaujantis nuostata, kad skulptoriaus uždavinys yra ne kažką nulipdyti, pridėti, bet išlaisvinti lauko granite jau gyvenančią esybę, atmetant tai, kas jai trukdo išeiti į naują gyvenimą.

J. Liaudanskio rankose gimė darbai su ilgaamžiškumo, užbaigtumo požymiu. Įtaigos galia – sakralinė skulptūra, labiausiai meistro mėgstami Angelai, šventųjų – Kristaus, Marijos-Motinos figūros, akmeniniai antkapiniai medžiai, tautiškumą atspindinčios skulptūros „Lietuvaitė", „Bernelis", „Mergelė", mitologinės – velniai, vandeniai, liaudiškasis žmogus būtyje – skulptūros „Javų kūlimas", „Skalbėja", kūriniai ir su humoristiniu atspalviu – „Brakonierius", „Peršasi tinginys Jonas", „Grybautojas su šuniuku" ir daugelis kitų. Savųjų namų dirbtuvėse meistras kūrė ir antkapinius paminklus. XX a. antrojoje pusėje kelmiškio J. Liaudanskio skulptūromis buvo puošiamas Kelmės miestas, vis daugiau akmentašio kūrinių buvo įamžinti kapavietėse, akmens skulptūros buvo eksponuojamos liaudies parodose. XX a. 6–7 dešimtmečiais meistras kūrybinių seminarų metu savo žinias perduodavo jaunesniajai kartai – dabar jau žymiems meistrams: iš Kelmės krašto kilusiems Albertui Martinaičiui, Adolfui Teresiui, Šiaulių krašto akmenoriams Jonui Vaicekauskui, Kaziui Bimbai, Steponui Rimui, Adomui Ganusauskui, Rimantui Šimkevičiui, Jonui Virbauskui ir kt.

J. Liaudanskio idėją puošti Kelmę akmeninėmis skulptūromis tęsia kiti akmens meistrai, nuolat susiburdami į šio miesto bendruomenės rengiamas kūrybines stovyklas. Nuo 2004 m. Kelmės akmentašių stovykloje kuria akmens skulptoriai J. Vaicekauskas, K. Bimba, A. Martinaitis, V. Bandza, A. Teresius, J. Virbauskas, Vidas Cikana, svečiai iš Latvijos ir Estijos – Edvinas Krūminis, Lauris Tamm. Savo akmens kūrinius Kelmei dovanojo ir jaunieji kūrėjai Linas Mockus, Paulius Daujotas, Dalius Martinaitis, Remigijus Šležas, Arnas Arlauskas. Būtent šių meistrų kūryba – individuali ir kolektyvinė – lėmė vieningos darbų stilistikos susiformavimą, išryškino panašias kryptis kūryboje. 2004–2022 m. akmentašių simpoziumuose-kūrybinėse stovyklose iškalti 48 akmeniniai kūriniai, dabar puošiantys Kelmę. Šiemet – 2022 metais – skulptorius J. Virbauskas sukūrė itin jautrų kūrinį, skirtą karui Ukrainoje – „Ukraina 2022-ieji". Kelmės savitumui, išskirtinumui, simbolikai pabrėžti autoriai savo kūriniuose atspindėjo ratą – K. Bimba sukūrė skulptūrą „Laiko ratas", J. Vaicekauskas „Rėdos ratą", V. Bandza skulptūrą „Pirklys".

Siekiant akmentašystės gyvybingumo ja besidomintiems Kelmės rajono gyventojams pradėti organizuoti akmens apdirbimo mokymai. Tradicinės amatininkystės puoselėtojų rūpesčiu akmentašystės amato tęstinumui užtikrinti 2012 m. Kelmėje įkurtos akmentašystės dirbtuvės. Suaugę, vaikai ir jaunimas turi galimybę susipažinti su akmentašyste, išmokti akmens tašymo technologijų, o norintys gali tiesiogiai iš meistrų perimti patirtį ir pradėti kurti savo meninius darbus. Kelmės akmentašystės tradiciją pristato ir skleidžia specialus turizmo maršrutas, ilgalaikė ekspozicija, Kelmės kultūros centre Juozo Liaudanskio vardu pavadinta galerija, reklaminė leidybinė, audiovizualinė medžiaga, dokumentiniai-pažintiniai filmai bei televizijos laidos.

Akmentašystės tradicija Kelmėje išlieka gyva ir tęsiama. Joje svarbų vaidmenį vaidina dabartinis tradicijos saugotojas ir jos perdavėjas, akmens tašymo patirtį kūrybinių stovyklų metu perėmęs iš meistrų, kūrusių kartu su mokytoju J. Liaudanskiu, kelmiškis akmenorius V. Bandza. Jo akmentašystės technologija, stilistika remiasi J. Liaudanskio mokykla, bet turi ir savitą stilių. Akmenorius akmenį formuoja, dailina tradiciniais būdais bei pritaiko naujas technologijas. Meistras artima J. Liaudanskio kūrybai dvasia kuria sakralines (angelus, rūpintojėlius) ir kitokias (gyvūnų, žmonių, personažų) skulptūras. Amatininko veikla – tai ir prigimtinės kultūros bei kūrybos išraiška, atstovaujanti gyvąją vietos tradiciją. V. Bandza yra atsakingas amato saugotojas bei puoselėtojas, kuris rūpinasi jo tęstinumu – žinias, įgūdžius ir patirtį perduoda mokydamas Kelmės krašto žmones. Jis pritraukia bendruomenės žmones domėtis akmentašių tradicija, moko norinčius praktikuoti akmentašystę, suprasti akmens skaldymo paslaptis. Pamokos integruotos į bendrus edukacinio pobūdžio projektus bei programas. Daugelis dalyvavusiųjų V. Bandzos mokymuose, pajutę akmens formavimo, dailinimo technologijas, patys bandė akmenį formuoti, tašyti. Vienas iš mokinių – Kelmės r. Kražių miestelio gyventojas L. Mockus – savarankiškai pradėjo kurti skulptūras, dalyvavo akmentašių kūrybinėse stovyklose-simpoziumuose. Akmentašys V. Bandza viešose erdvėse yra įamžinęs apie 300 įvairaus dydžio skulptūrų. Jo skulptūros demonstruojamos Lietuvą reprezentuojančiuose renginiuose, rajoninėse ir vietos parodose, kūryba sulaukė aukšto tautinio paveldo, tautodailės ekspertų įvertinimo. V. Bandzos skulptūras kaip tautinio paveldo produktą sertifikavo bei meistru atestavo Lietuvos žemės ūkio ministerija, 2018 m. jis pripažintas kaip sėkmingiausiai dirbantis Lietuvos amatininkas. Akmentašiui suteiktas ir tautodailininko-meno kūrėjo vardas, 2018 m. jis tapo respublikinės liaudies meno konkursinės parodos laureatu, apdovanotas „Aukso vainiku".

Medžiaga

Akmenoriai, prieš pradėdami darbą, akmens riedulių ilgai ieško laukuose. Radę tinkamo grūdėtumo akmenų, parsigabena juos į kūrybines dirbtuves. Iš smulkiagrūdžių, netrūkinėjančių akmenų galima išgauti įvairesnių formų. Rausvas akmuo – skleidžia šilumą, labiau tinka žmonių pavidalams kurti, pilkas tinkamiausias sakralinėms ir kitoms skulptūroms.

Sąsajos su tikėjimais, papročiais

Akmuo tarsi pilnas gyvasties įsikūnijimo, žmogų ir akmenį jungia stiprus giluminis ryšys. Pasakojimai, padavimai byloja apie žmones, kažkokio prakeiksmo paverstus akmenimis. Tie ypatingi akmenys, savo formomis tarsi panašūs į žmones, buvo lankomi tikint, kad akmuo šventas, stebuklingas ir galingas. Prie tokių akmenų buvo nešamos aukos, sutrinti akmens gabaliukai buvo naudojami žmonėms ir gyvuliams gydyti. Ligoniai prie akmenų eidavę stiprinti ligoto kūno, vandeniu iš duobutės akmenyje pasitrynę akis praregėdavo.

Ir dabar akmentašystės tradicijos perėmėjai, tarsi jausdami gyvastį, akmenyje slypinčią būtybę, prieš pradėdami darbą, akmenį ne tik ilgai apžiūrinėja, bet kaip ir jų mokytojas J. Liaudanskis, glosto, kalbina, tarsi norėdami susitarti, gauti leidimą prie jo prisiliesti ir išlaisvinti ten glūdinčią esybę. Prisimindami senųjų akmentašių paprotį, norėdami sėkmingai iš akmens išlaisvinti įsivaizduojamą kūrinį, kad akmuo netinkamoje vietoje netikėtai neskiltų, neplyštų, pasako magiškus žodžius „Dieve padėk, velnias pabėk".

Akmentašys žemaičiuose dar kitaip vadinamas – akmenskaldys, akmenorius, kūlgrauža, akmeninikas. Akmuo – kūlis, akmū, akmins, akmynelis.

Svarbiausi įrankiai

Akmenskaldžiai anksčiau naudojo specialiai kalvių meistrų pagamintus įrankius: kūjus, kaltus, plaktukus,

Akmentašystės puoselėjimas. Skulptūra „Ukraina 2022-ieji“, autorius Jonas Virbauskas, 2022 m. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

X-asis akmentašių simpoziumas. Kazys Bimba kuria „Laiko ratą“, 2022 m. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

Valdo Bandzos pamokos moksleiviams vasaros kursuose, 2022 m. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

„Aukso vainiko“ laureatas akmenorius Valdas Bandza ir Lietuvos nacionalinio kultūros centro direktorius Saulius Liausa, 2018 m. Kelmės kultūros centro archyvas.

pozuotes. Apranga speciali, storesnės medžiagos, kad nesubraižytų rankų, apsijuosiama storomis prijuostėmis dulkėms sulaikyti. Avimi storos odos batai, skirti lipti ant akmens skeveldrų, kad nenusimuštų kojų pirštų. Būtinos kepurės nuo dulkių, apsaugai nuo saulės – kepurės su snapeliais. XX a. 8–9 dešimtmečiais įrankiai tobulėjo – atsirado elektrinės pjaustyklės, perforatoriai, oro kompresoriai, keltuvai, grąžtai, pleištai, diskai, smūginiai akmens gręžtuvai, šlifavimo priemonės ir kt. Akmenoriai pradėjo naudoti apsaugines priemones – akinius, ausines nuo elektrinių akmens apdirbimo prietaisų garsų, mūvėti specialiomis pirštinėmis.

Įvairiose Kelmės miesto erdvėse „apsigyvenę“ skirtingų pavidalų, formų, dydžių akmeniniai meno kūriniai svariai papildo, pagyvina urbanistinį miesto įvaizdį, suteikia jam jaukumo, taurumo. Bendruomenės žmonės savosios Kelmės neįsivaizduoja be akmens patriarcho J. Liaudanskio akmens ženklų, akmens tašymo tradicijos tęsėjų, akmens meistrų sukurtų skulptūrų, kurios savo idėja, stilistika ir forma bei savo dvasia taip pat pritapo, prigijo ir tapo svarbia miesto savitumo bei gyventojų tapatumo dalimi. Kelmės bendruomenę ir jos svečius džiugina unikalių meninių akmens skulptūrų įvairovė bei galimybė dalyvauti edukacinėje veikloje.

Akmentašystės gyvoji tradicija Lietuvoje nykstanti, bet mūsų Kelmėje šios vertybės saugotojų dėka išlieka gyva. Kelmiškių ir svečių širdį paglosto ir suminkština savita, unikali mūsų „akmenėjanti“ Kelmė.

Skulptoriai Jonas Virbauskas, Kazys Bimba, Jonas Vaicekauskas ir Valdas Bandza X-ojo akmentašių simpoziumo metu, 2022 m. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

Ričardas Jakutis

Dariaus Ančerevičiaus nuotraukos

BOHEMIŠKOJI PARYŽIAUS

MONMARTRO LAISVĖ

ATKELIAVO IR Į KELMĘ

Keletą kartų apsilankius Paryžiaus Monmartro rajone, Šiaulių „Laiptų galerijos“ direktorei Janinai Ališauskienei kilo mintis žaismingus menininkų ir meno mylėtojų susitikimus suburti ir Lietuvoje. Tad 2002 m. „Laiptų galerija“ pakvietė į pirmąjį dailės festivalį „Šiaulių Monmartro respublika“. Dailininkai tapė, o žiūrovai, atvykę į „respubliką“, grožėjosi jų kūriniais. Prasidėjęs nuo nediduko dailininkų susibūrimo, renginys plėtėsi, ir paskutiniame, 20-ajame festivalyje šiais metais dalyvavo net 31 dailininkas. Per 20 m. „Šiaulių Monmartro respublika“ sukvietė daugiau kaip 200 dalyvių, daugelis jų festivalyje dalyvavo ne kartą, o du dailininkai nepraleido nė vieno. Plėtėsi ir festivalio geografija: be kaimyninių respublikų kūrėjų sulaukta ir tolimesnių svečių iš Didžiosios Britanijos, Olandijos, Armėnijos, Graikijos, netgi tolimosios Čilės. Kasmet atvyksta svečių iš Latvijos, pastaruoju metu vis sulaukiama menininkų iš Ukrainos.

Miriam Meras litografijų parodos atidarymas Kelmės kultūros centre, 2020 m.

Gintaro Palemono Janonio tapybos darbų parodos atidarymas Kelmės kultūros centre, 2021 m.

Giedrės Riškutės tapybos darbų parodos atidarymas Kelmės kultūros centre, 2022 m.

Festivalį lydi koncertai ir literatūros vakarai. Pasirodė žymūs Lietuvos kolektyvai ir atlikėjai: valstybinis kamerinis orkestras, Vilniaus ir M. K. Čiurlionio kvartetai, solistai Irena Milkevičiūtė, Jomantė Šležaitė-Paukštė, Asta Krikščiūnaitė, Kristina Zmailaitė, Edmundas Seilius, Liudas Mikalauskas, Vaidas Vyšniauskas ir kt. Poeziją skaitė festivalio veidais tapę Šiaulių dramos teatro aktoriai Monika Šaltytė ir Juozas Bindokas, svečiai iš kitų Lietuvos teatrų Dalia Michelevičiūtė, Andrius Bialobžeskis, Egidijus Stancikas, Donatas Švirėnas ir kt.

Ilgainiui festivalis pasiekė ir Šiaulių regiono miestus, apsilankydamas Joniškyje, Žagarėje, Pakruojyje, o nuo 2020 m. ir Kelmėje. Jau į pirmąjį susitikimą su kelmiškiais atvyko visi „Šiaulių Monmartro respublikos“ dailininkai, koncertavo M. K. Čiurlionio kvartetas, o parodų erdvė pakvietė į Miriam Meras litografijų parodą. Ši paroda buvo parinkta ne atsitiktinai, nes dailininkės tėvas, šviesios atminties prozininkas, scenaristas, Žemaitės literatūrinės premijos laureatas Icchokas Meras yra gimęs ir augęs Kelmėje. Menotyrininkė dr. Danutė Zovienė pristatė parodą, papasakojo apie M. Meras gyvenimą ir kūrybą, apie jos atvykimą į Paryžių 1982 m. Paroda Kelmėn atkeliavo Šiaulių „Laiptų galerijos“ direktorės J. Ališauskienės dėka, nes ją siejo glaudūs ryšiai su M. Meras vyru, tiesa, jau mus palikusiu, žymiu lietuvių išeivijos grafiku Žibuntu Mikšiu, su M. Meras gyvenusiu Paryžiuje.

2021 m. kelmiškiai sulaukė Vilniaus dailės akademijos dėstytojo prof. Gintaro Palemonio Janonio tapybos darbų parodos ir vyrų vokalinio ansamblio „Quorum“ koncerto. G. P. Janonis drauge ir restauratorius, 1997 m. stažavęsis Florencijoje, todėl jo restauracijos įgūdžiai persipina ir tapyboje, kur vyrauja interjerai, jų detalės, figūrinės kompozicijos. Daugelyje peizažų dominuoja klasikiniai pastatai ar jų detalės, net minimalistiniuose darbuose žaviesi lakiomis kolonų ar vazų su gėlėmis formomis. Lietuvių dailininkų tapyboje dažnai dominuojant tamsiam koloritui, G. P. Janonio paveikslai išsiskiria savo šviesa, vyraujančia balta spalva, tiesa, išvysi čia ir raudonų, mėlynų, geltonų akcentų, bet jie ne blyškūs, o šviečia visu savo didingumu, išryškindami plačią tapytojo emocijų raišką ir nesibaigiantį ekspresionizmą.

Dailininko darbų yra įsigiję Lietuvos dailės muziejus, Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Vilniaus Gaono žydų muziejus, JAV Zimerli Art muziejus, privatūs kolekcininkai iš Lietuvos, JAV, Vokietijos, Danijos, Norvegijos, Olandijos, Izraelio, Prancūzijos ir kitų šalių. Parodą pristatė menotyrininkė dr. Dalia Karatajienė.

Kelmėje svečiavosi ir žymūs dailininkai, festivalio „Šiaulių Monmartro respublika“ dalyviai Ieva Skauronė, Lilija Puipienė, Mindaugas Juodis, Ričardas Bartkevičius, Solvita Spirge, Inta Klasonė, Aldis Klavinš iš Latvijos, Betty Dijk, Harry Vlamings iš Olandijos, Oleg Mazur-Prontenko, Matvei Vaisberg iš Ukrainos ir kt.

Koncertavęs vyrų vokalinis ansamblis „Quorum“ – vienintelė profesionali vyrų a cappella grupė Lietuvoje. Savo išskirtiniais balsais ansamblio nariai atskleidžia neribotas žmogaus balso galimybes. Dainininkų repertuare įvairių tautų kūriniai, jų nevaržo kitoms tautoms būdingos intonacijos ir ritmai. Akomponavimo jiems nereikia, nes visus instrumentus, net mušamuosius, vyrai sukuria savo balsais.

Ir pagaliau 2022-aisiais Kelmę pasiekė tapytojos ir scenografės prof. Giedrės Riškutės tapybos paroda. Ilgą laiką G. Riškutė dirbo dailininke Kauno muzikiniame teatre, Lietuvos operos ir baleto teatre, sukūrė scenografiją daugiau nei 50 spektaklių. Nuo 1999 m. G. Riškutė dėstė Lietuvos edukologijos universitete, 2009–2018 m. buvo Lietuvos edukologijos universiteto Dailės katedros vedėja, o šiuo metu yra Vytauto Didžiojo universiteto profesorė. Parodoje Kelmėje dailininkė rodė naujausius savo darbus, kuriuos, regis, įkvepia spalvų, nuotaikų kaita, kur realūs vaizdai dažnai ištirpsta ir virsta interpretacijų medžiaga, spalviniais bei emociniais tyrinėjimais. Parodą pristatė dažna „Šiaulių Monmartro respublikos“ viešnia, menotyrininkė dr. D. Karatajienė.

Parodą lydėjo tarptautinių konkursų Estijoje, Suomijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Slovakijoje (Iuventus Canti), Italijoje, Portugalijoje ir Ukrainoje prizinių vietų laimėtojo ir Didžiojo prizo laureato baritono Andriaus Apšegos koncertas. Akomponavo Beata Vingraitė.

Po kiekvieno „Šiaulių Monmartro respublika“ festivalio atsisveikindami šeimininkai ir jo dalyviai sako: „Iki sekančio „Monmartro“. Tą patį jau gali tarti ir Kelmės menų mylėtojams, nes tiki, kad kitais metais vėl susitiks.

Nijolė Kančauskienė,
Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos vyriausioji metodininkė

Bibliotekos archyvo nuotraukos

Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos ekslibrisas, dailininkė Lina Eitmantytė-Valužienė

TA PATI IR KINTANTI:

KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖS ŽEMAITĖS VIEŠAJAI BIBLIOTEKAI – 85

2022 m. Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka mini savo veiklos 85-metį, todėl straipsnyje glaustai apžvelgiama bibliotekos istorija. Keitėsi laikai, kito ir biblioteka – neignoruojant jau susiformavusios bibliotekos veiklos, radikalūs aplinkos pokyčiai neaplenkė ir bibliotekos, kuri seka tuos pokyčius, juos įvertina ir prisitaiko prie jų, atrasdama naujų būdų ir galimybių, kaip įgyvendinti savo misiją.

Priešistorė

Žvelgiant į istoriją, dabartinio Kelmės rajono teritorijoje bibliotekų būta jau XVII amžiuje – Kražiuose jėzuitų kolegijos biblioteka garsėjo kaip viena seniausių ir turtingiausių bibliotekų Lietuvoje. Gausias bibliotekas turėjo ir Tytuvėnų, Kolainių vienuolynai, Pašiaušės kolegija, kelių tūkstančių knygų biblioteka buvo ir Kelmės dvaro rūmų arkiniuose vartuose, kur dvarininkai Gruževskiai buvo įrengę dvi specialias patalpas ir sukaupę vertingus ne tik knygų, rankraščių, bet ir numizmatikos rinkinius. XIX a. pradžioje biblioteką turėjo Kolainių gimnazija, Kražių benediktinių vienuolynas.

Numalšinus 1863 m. sukilimą, caro valdžia pradėjo Lietuvoje represijas: uždraustos lietuviškos parapinės mokyklos, lietuviška spauda, todėl knygos buvo kaupiamos dažniausiai privačiai, o nuo 1897 m. bibliotekėlės buvo kuriamos prie taip vadinamųjų liaudies mokyklų, kurias įsteigė caro valdžia. Tokios negausios bibliotekėlės buvo Kelmėje, Kražiuose, Šaukėnuose, Kolainiuose.

1904 m. panaikinus lietuviškos spaudos draudimą, bibliotekėlės imtos kurti prie liaudies blaivybės globos komitetų, arbatinių. Tokia bibliotekėlė prie arbatinės buvo atidaryta ir Kelmėje.

Vėliau bibliotekėlių steigimu rūpinosi įvairios draugijos. Kelmės rajone „Vilniaus aušros“ draugija turėjo savo apylinkes Vaiguvoje ir Užventyje. Pastarosios narys kunigas K. Vėgėlė 1908 m. anketoje rašė, kad draugijos Užvenčio apylinkė „savo locnos skaityklos neturi, yra privatiška skaitykla“[1]. 1927 m. skaityklą Kelmėje įrengė Kelmės šaulių kuopa, Pašiaušėje šaulių būrelis knygyną atidarė 1931 m., o Lioliuose – 1934 m. Tais pačiais metais knygyną Kelmėje įsteigė lietuvių tautinės jaunuomenės „Jaunosios Lietuvos“ sąjunga, ateitininkai knygyną turėjo Kražiuose, pavasarininkai – taip pat Kražiuose, Užventyje, Tytuvėnuose, Saudininkuose. Savo knygynėlį 1921 m. įsteigė Užventyje

1 Vladimirovas, L. (1962). Lietuvos kultūros-švietimo draugijos 1905–1907 metų revoliucijos ir Stolypino reakcijos metais. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai.* D. 2. Vilnius: valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 135.

Pastatas, kuriame biblioteka buvo įsikūrusi karo metais (neišlikęs)

įkurtas žemės ūkio darbininkų profesinės sąjungos skyrius, 1924 m. Užventyje atidaryta „Kultūros“ būrelio „Žingsnis“ bibliotekėlė, tais pačiais metais kultūrininkai kartu su socialistinio jaunimo sąjunga „Žiežirba“ atidarė knygynėlį-bibliotekėlę Pašiaušėje, 1926 m. ten pat knygynėlį įsteigė socialdemokratų kuopa. Nedideli knygynėliai buvo steigiami ir prie parapijų (Stulgiuose, Šaukėnuose), savo knygynėlį turėjo ir Lietuvių katalikių moterų draugijos Užvenčio skyrius, o bibliotekas – Kražių gimnazija, Kelmės progimnazija ir kai kurios pradinės mokyklos.

Valstybinė viešoji biblioteka Kelmėje

Lietuvos valstybės vyriausybė Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymą priėmė 1936 m., o jį vykdyti pradėjo 1937 m. Viešosios bibliotekos buvo perduotos Švietimo ministerijos žinion. Šiam įstatymui įgyvendinti Švietimo ministras išleido taisykles, kuriose viešosios bibliotekos suskirstytos „eilėmis“ pagal jų dydį ir aptarnaujamą vietovę. Miestuose buvo įsteigiamos pirmos arba antros eilės bibliotekos su skaityklomis, o valsčiuose numatyta steigti trečios arba ketvirtos eilės bibliotekas be skaityklų. Tose pačiose taisyklėse rašoma, kad Švietimo ministerija bibliotekas steigia ir išlaiko pirmiausia ten, kur savivaldybės prisideda prie bibliotekų išlaikymo: parūpina bibliotekai patalpas, samdo sargą, apmoka apšvietimo, kūrenimo ir panašias išlaidas. Tačiau savivaldybei nebuvo suteiktos teisės daryti įtaką bibliotekų veiklai. Švietimo ministerija įsipareigojo centralizuotai komplektuoti valstybinių viešųjų bibliotekų fondus, o per dvejus metus planavo įsteigti 285 valstybines viešąsias bibliotekas: 11 pirmos eilės, 24 antros, 100 trečios ir 150 ketvirtos.

Įgyvendinant Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymą, 1937 m. vasario 1 d. Kelmėje įsteigta trečios eilės biblioteka. Tokios trečios eilės bibliotekos turėjo dirbti 4 dienas per savaitę, o jų vedėjams buvo mokama 50 proc. bibliotekininko atlyginimo. Tais pačiais metais Kražiuose atidaryta antros eilės, o Šaukėnuose – ketvirtos eilės valstybinė viešoji biblioteka.

Biblioteka Kelmėje oficialiai atidaryta su 180 tomų knygų fondu, o metų pabaigoje biblioteka turėjo 480 knygų, 1938 m. jų jau buvo 960. Atidarymo metais bibliotekoje lankėsi 87 skaitytojai, 1938 m. – 158. Kaip priklausė trečios eilės bibliotekai, skaitytojai joje buvo aptarnaujami 4 dienas per savaitę: antradieniais, ketvirtadieniais, penktadieniais ir sekmadieniais. Už naudojimąsi bibliotekos paslaugomis buvo imamas 10 litų garantinis mokestis ir 0,25 lito abonentinio mokesčio per mėnesį. Jo nereikėjo mokėti tik moksleiviams.

Didžiąją bibliotekos fondo dalį sudarė knygos lenkų kalba, kiek mažiau – lietuvių, nedaug vokiečių bei kitomis kalbomis. Daugiausiai buvo sukomplektuota įvairių kalendorių, sapninynkų, žurnalų. Visi dokumentai buvo įtraukti į bendrą sąrašą, kuris buvo lyg katalogo užuomazga.

Pirmoji biblioteka, pasak žurnalisto Vytauto Pikturnos[2], buvo įsikūrusi Nemakščių gatvės mediniame namelyje. Nedidelio kambario pasieniuose stovėjusios lentynos su knygomis. 1937 m. balandžio 24 d. Švietimo ministro įsakymu C/Nr. 14 nuo tų pačių metų gegužės 1 d. tarp „laisvai samdomų tarnautojų teisėmis“ paskirtų valstybinių viešųjų bibliotekų vedėjų minimas Jonas Adomavičius, kuris ir paskirtas Kelmės bibliotekos vedėju[3]. Deja, daugiau jokios informacijos apie šį darbuotoją nėra užfiksuota. Kelmės centrinės bibliotekos istorijoje[4] rašoma, kad Kelmės bibliotekoje 1937–1940 m. dirbo Antanas Stabingis, kuris dažniausiai ir įvardijamas pirmuoju Kelmės bibliotekos bibliotekininku.

1940 m., kaip ir visas gyvenimo sritis, taip ir bibliotekas pasiekė sovietinė ideologija bei cenzūra. Bibliotekos ir (ar) klubai-skaityklos buvo steigiamos visuose kiek didesniuose kaimuose, o nuo 1940 m. liepos mėn. naudojimasis jų paslaugomis tapo nemokamas. Knygų fondų laukė didelės permainos – jie buvo pildomi sovietine politine literatūra, o iš fondo šalinamos taip vadinamos „buržuazinės“ bei „klerikalinės“ knygos. Kelmės centrinės bibliotekos istorijoje[5] rašoma, kad 1940–1941 m. Kelmės valstybinę viešąją biblioteką pradėjo finansuoti Raseinių apskrities vykdomojo komiteto liaudies švietimo skyrius, o svarbiausiu knygų komplektavimo šaltiniu tapo LTSR valstybinė leidykla. Bibliotekos fondas taip pat buvo papildytas sovietinį požiūrį atitinkančiomis knygomis iš nacionalizuotų dvarų ir (ar) likviduotų organizacijų.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui Kelmės centras buvo sugriautas ir sudegintas, nukentėjo ir biblioteka, tačiau šiek tiek knygų buvo išsaugota, todėl miestelėnai ėmėsi žygių atkurti biblioteką, nors tai padaryti nebuvo lengva. Nepavykus dėl bibliotekos atidarymo susitarti su vokiečių statytiniu Kelmės valsčiaus viršaičiu, kreiptasi į Raseinių apskrities pradinių klasių inspekciją, kuri 1941 m. gruodžio mėn. sutiko atidaryti biblioteką Kelmės mieste, o vedėjui Ignui Lazickui buvo paskirtas 40 markių atlyginimas. Ilgai ieškota patalpa, į kurią galėtų būti įkelta biblioteka, tačiau galų gale biblioteka, pasak bibliotekininko I. Lazicko žmonos B. Lazickienės, įsikūrė Raseinių skersgatvyje „senoje ir mažoje senutės Bružaitės trobelėje“[6]. Kitokią nuomonę apie bibliotekos vietą atsiminimuose užrašė I. Lazicko sūnus Algimantas Lazickas, pasak kurio, „biblioteka buvo Malūno (dabar B. Laucevičiaus) gatvėje“[7]. Tačiau abu kalba daugmaž apie tą pačią vietą. Biblioteka neturėjo baldų, todėl pats bibliotekininkas savo lėšomis parūpino stalą, suolelius, net lentynas knygoms. Apie 1943 m. bibliotekai buvo skirtos erdvesnės patalpos naujai pastatytame name, kurį kelmiškiai vadino „baraku“, kuris buvo dabartinio vartotojų kooperatyvo „Kelmės prekyba“ (kitaip – „Vilbėno“) vietoje.

1944 m. spalio mėn. Kelmėje vykstant mūšiams, atsitraukdami vokiečiai minėtą baraką padegė. Knygos buvo išneštos iš pradėjusio degti pastato ir paslėptos, tačiau vokiečiams atradus slėptuvę, knygos buvo deginamos, plėšomos. Išgelbėti pavyko tik apie 300 egzempliorių.

Praūžus karo audroms, sukurtas Kelmės valsčiaus vykdomasis komitetas, kurio potvarkiu imta rūpintis bibliotekos atkūrimu – paskirta pusė namelio (kitoje pusėje gyveno Lazickų šeima) dabartinėje L. Giros gatvėje (pastatas neišlikęs). Vedėju tapo tas pats I. Lazickas. Jis buvo išsaugojęs skaitytojų formuliarus, todėl kreipėsi į buvusius skaitytojus prašydamas grąžinti knygas. Kai kurie iš jų ne tik grąžino paimtas, bet ir padovanojo knygų iš asmeninių bibliotekėlių. Bibliotekos fondas papildytas leidiniais iš buvusių dvarų

2 Pikturna, V. (2015, birželio 25). Prieškariu – vienintelė biblioteka. *Bičiulis,* p. 2

3 Bibliotekininkų paskyrimai (1937, Nr. 2). *Bibliografijos žinios,* p. 95.

4 Biržinytė, R. (Teksto aut.) (1978). *Kelmės centrinės bibliotekos istorija 1937–1977.* Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos kraštotyros fondas, Kelmė, p. 7.

5 Ten pat, p. 8.

6 Lazickienė, B. (1982). *Knyga anais laikais: B. Lazickienės prisiminimai apie bibliotekų vystymąsi Kelmėje.* Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos kraštotyros fondas, Kelmė.

7 Lazickas, A. (1984). *Atsiminimai apie tėvą.* Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos kraštotyros fondas, Kelmė.

ar asmeninių bibliotekų: evangelikų reformatų kunigo Konstantino Kurnatausko, dvarininko Vlado Pūtvio-Putvinskio, daktaro Petro Avižonio ir kt. Taip buvo surinkta daugiau nei 4 tūkst. knygų. Pasak Klemenso Sinkevičiaus, valstybinis knygų prekybos trestas komplektuoti bibliotekoms knygas pradėjo 1945 m. pavasarį, taip pat fondams komplektuoti „kreditus skirdavo vietinis biudžetas, o knygas komplektuodavo vietiniai knygynai“[8]. Tačiau lėšos buvo skiriamos nereguliariai, o knygos bibliotekas pasiekdavo tik tuomet, kai už jas būdavo sumokėta. 1948 m. įkurtas bendrosios paskirties respublikinis bibliotekų kolektorius, kuris rinko duomenis apie išleistas knygas, rengė jų informacinius lapelius – pagal juos buvo teikiami knygų užsakymai. Nuo 1949 m. valstybinių viešųjų bibliotekų fondams komplektuoti centralizuotai buvo skiriamos lėšos iš respublikinio biudžeto, o vietinio biudžeto lėšos buvo skiriamos periodinei spaudai prenumeruoti bei pirkti knygas iš vietos knygyno.

1946 m. Kelmės valstybinėje viešojoje bibliotekoje buvo sukaupta 3500 knygų, buvo prenumeruojama periodika, čia skaitė 400 skaitytojų. Bibliotekoje pradėta rengti literatūros parodas, kurios supažindindavo su įvairių rašytojų (Antano Strazdo, Juliaus Janonio, Aleksandro Puškino) knygomis, žinoma, buvo rengtos ir sovietinę ideologiją atspindinčios dokumentų parodos, pavyzdžiui, spalio socialistinės revoliucijos metinėms ir pan.

1948 m. sausio 1 d. Kelmės valstybinėje viešojoje bibliotekoje buvo įsteigti papildomi 2 etatai, todėl I. Lazickas tapo bibliotekos vedėju, o bibliotekininkais pradėjo dirbti Aniceta Venckutė ir Vytautas Lazickas. 1948 m. birželio mėnesį I. Lazickui išėjus į kitą darbą, nuo liepos bibliotekos vedėja tapo Vincė Teišerskienė, o vietoje V. Lazicko bibliotekininke pradėjo dirbti Sofija Talmantaitė, kuri taip pat bibliotekoje neužsibuvo, o tų pačių metų spalį ją pakeitė Elvyra Trakimaitė. Tuo tarpu A. Venckutė bibliotekoje dirbo kiek ilgiau, kol 1950 m. liepos mėnesį ją pakeitė Janina Rudaitytė.

1950 m. įvykdyta administracinė reforma, visos apskritys buvo panaikintos ir suformuoti mažesni 87 rajonai, tarp jų ir Kelmės, taip Kelmės biblioteka tapo rajonine. Kelmės centrinės bibliotekos istorijoje[9] minima, jog 1950–1959 m. Kelmės rajoninės bibliotekos darbas stabilizavosi: sumažėjo darbuotojų kaita, fondo komplektavimas tapo sistemingas, įvairėjo taip vadinamo „masinio“ darbo formos (literatūros parodos, knygų aptarimai, skaitytojų konferencijos ir kt.), pradėtos organizuoti priemonės, skirtos bibliotekos darbuotojų kvalifikacijai gerinti. Ypatingo dėmesio nusipelno ataskaitinės skaitytojų konferencijos, kuriose biblioteka tarsi atsiskaitydavo savo skaitytojams: būdavo kuriamas sienlaikraštis su skaitytojų atsiliepimais, mieste iškabinėjami skelbimai, ruošiamas išsamus pranešimas, meninė programa, pagerbiami aktyviausi skaitytojai.

Kalba pirmoji vaikų bibliotekos vedėja D. Nidelienė

Žinoma, buvo įvairiausių trūkumų ir kuriozų – to meto spaudoje randama informacija apie tai, kad „jau beveik mėnuo, kai ant bibliotekos durų kabo spyna ir prikabintas raštelis: „Biblioteka uždaryta neribotam laikui, nes nėra patalpų“[10] arba „neturi kuo apšildyti

8 Sinkevičius, K. (1983). *Lietuvos TSR bibliotekų istorija.* Vilnius: Mokslas, p. 118.

9 Biržinytė, R. (Teksto aut.) (1978). *Kelmės centrinės bibliotekos istorija 1937–1977.* Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos kraštotyros fondas, Kelmė, p. 14.

10 Petraitis, A. (1953, lapkričio 15). Kada pradės veikti biblioteka? *Komunistinis žodis,* p. 3.

Kelmės rajoninės bibliotekos skaitykla, 1961 m.

1981 m. Knygos šventės dalyvis dailininkas, kraštietis Edmundas Žiauberis

patalpų rajoninė biblioteka“[11], o V. Zaleckas straipsnyje „Kelmiečių pageidavimai teisingi“ rašo, kad rajoninė biblioteka „be knygų pakeitimo jokio masinio darbo neatlieka. O knygų aptarimai, literatūros vakarai bei kitos priemonės labai pagyvintų miesto kultūrinį gyvenimą“[12].

Pokario metais labai sparčiai respublikoje imta kurti kilnojamąsias bibliotekėles, klubus-skaityklas, kurių būta ir Kelmės rajone, pavyzdžiui, 1951 m. rajone veikė 5 bibliotekos ir 24 klubai-skaityklos. 1957 m. valstybiniu lygmeniu buvo priimtas nutarimas dėl taip vadinamų „priemonių kaimo klubinėms įstaigoms sustambinti ir jų materialinei bazei sustiprinti“, kurį įgyvendinant klubai-skaityklos perorganizuoti į kultūros namus ir vietoje skaityklų įkurtos kaimo bibliotekos, kurioms ir buvo perduoti likviduotų klubų-skaityklų fondai.

1958 m. duomenimis, Kelmės rajoninėje bibliotekoje veikė 3 skyriai: abonementas, skaitykla ir kilnojamojo fondo skyrius. Bibliotekoje skaitytojų reikmėms sukauptas 14 371 egz. knygų fondas, sutvarkyti abėcėlinis ir sisteminis katalogai, kurie palengvino bibliotekininkų darbą.

Vaikų biblioteka

Didėjant bibliotekos lankytojų skaičiui, rajoninė biblioteka nepajėgė aptarnauti visų joje besilankančių, todėl 1951 m. spalio mėnesį privačiame name Pergalės g. (dabar Vytauto Didžiojo g.) atidaryta atskira vaikų biblioteka, kurios vedėja tapo Dora Šapiraitė (Nidelienė). Ši darbuotoja buvo iniciatyvi, sudarė bibliotekos tarybą, organizavo dailiojo skaitymo konkursus, knygų aptarimus, rengė skaitytojų konferencijas, teatralizuotus vaidinimus ir pan. Įdomu tai, kad skaitytojai pagal amžių buvo suskirstyti į tris grupes. Knygas kiekvienos grupės skaitytojai galėjo pasiimti skirtingomis savaitės dienomis: pirmadieniais ir trečiadieniais – jaunesniojo amžiaus vaikai, ketvirtadieniais–penktadieniais – vidutinio amžiaus, o šeštadieniais ir sekmadieniais – vyresniojo amžiaus vaikai. 1954 m. rudenį, bibliotekoje pradėjus dirbti Vytautui Lukošiūnui, suburtas jaunųjų bibliotekininkų būrelis, pradėtas leisti sienlaikraštis „Jaunasis skaitytojas“, veiklas vykdė ir kiti būreliai (darbščiųjų rankų, fotomėgėjų, dailiojo skaitymo). Kelmės centrinės bibliotekos istorijoje (1978) minima, kad 1959 m. vaikų bibliotekoje jau dirbo du žmonės – vedėja ir bibliotekininkė.

Nuo 1960 m. bibliotekos fondai tapo atviri, todėl skaitytojai galėjo patys rinktis knygas. Tais pačiais metais, pasak K. Sinkevičiaus, „kad neliktų vietovių, kurių nepasiekia nė vienos bibliotekos knygos <...>, Lietuvos kaimiškoji teritorija buvo suskirstyta bibliotekų mikrorajonais“[13]. Taigi, bibliotekos skaitytojus ėmė telkti iš joms skirto mikrorajono, buvo sudaromos mikrorajono šeimų kartotekos, o iš kiekvienos šeimos bibliotekoje „turėjo“ skaityti bent vienas asmuo. Tokių ir panašių „perlenkimų“ tuo metu bibliotekų veikloje, kaip ir kitose sovietinio gyvenimo sferose, būta nemažai. Vykdyta ekstensyvi bibliotekos veikla: masiškai buvo steigiamos kilnojamosios bibliotekėlės ir (ar) knygų išdavimo taškai, veikė knygnešystė – bibliotekos aktyvistai senyvo amžiaus žmonėms bei negalintiesiems knygas nunešdavo į namus.

1961 m. Kelmės rajoninė biblioteka, kurios vedėja tuo metu buvo Antanina Žemaitytė, respublikinėje apžiūroje pelnė III laipsnio diplomą, o 1962 m. Tarpžinybinės bibliotekų tarybos organizuotoje kūrybinėje bibliotekininkų konferencijoje, kurioje dalyvavo ne tik bibliotekininkai, bet ir kultūros skyriaus darbuotojai, kilnojamųjų bibliotekėlių vedėjai, knygnešiai, apylinkių ir kolūkių pirmininkai, biblioteka pelnė II laipsnio, o vaikų biblioteka (vedėjas V. Lukošiūnas) – III laipsnio diplomus.

Darbuotojų kaita tuo metu buvo gana didelė: pavyzdžiui, 1966 m. Kelmės rajone pasikeitė net 21 darbuotojas, todėl buvo siekiama gerinti bibliotekininkų kvalifikaciją: organizuojami seminarai (vyko kartą per ketvirtį ir trukdavo tris dienas), mokymai naujiems darbuotojams, o 1963–1964 m. Tytuvėnuose sumanyta vesti stovyklas, kuriose darbuotojai derino teorinių bibliotekininkystės žinių įsisavinimą bei aktyvų ir kultūringą poilsį.

Kaip yra pastebėjusi Idalija Stankienė[14], darbas bibliotekoje buvo labai „politizuotas: reikėjo kuo daugiau išduoti politinės ir visuomeninės literatūros, organizuoti masinius renginius su politiniu atspalviu“: pavyzdžiui, 1969 m. bibliotekos rengė minėjimą V. Lenino 100-osioms gimimo metinėms, 1972 m. organizuotas TSRS 50-mečiui skirtas renginių konkursas, o kur dar parodos, bibliografinės apžvalgos, atitinkamų knygų

11 Petraitis, J. (1954, vasario 7). Žodžiai ir darbai. *Komunistinis žodis,* p. 3.

12 Zaleckas, V. (1962, rugpjūčio 4). Kelmiečių pageidavimai teisingi. *Komunistinis žodis,* p. 3

13 Sinkevičius, K. (1983). *Lietuvos TSR bibliotekų istorija.* Vilnius: Mokslas, p.185.

14 Stankienė, I. (2007). *Kelmės Žemaitės viešosios bibliotekos istorija.* [žiūrėta 2022-09-09]. Prieiga per internetą: https://byt.lt/s2b5L.

Savitos architektūros statinys priglaudė biblioteką 1959 m. 1978-aisiais biblioteka persikėlė į dabartinį pastatą.

aptarimai... Tokios priemonės paprastai sulaukdavo tiek žiniasklaidos, tiek valdžios dėmesio. Tačiau būta ir labai įdomių, prasmingų renginių ir veiklų: 1972-ieji buvo paskelbti Tarptautiniais knygų metais, todėl vyko daug knygoms populiarinti skirtų renginių, nuo 1973 m. imta rengti susitikimus su rašytojais, organizuoti jaunimo knygos savaites ir pan. 1974 m. Kelmės rajoninėje bibliotekoje svečiavosi populiarusis poetas Paulius Širvys, Kelmėje dirbęs gydytojas ir poetas Eduardas Selelionis, kraštietis dailininkas Edmundas Žiauberis, kuris bibliotekai padovanojo savo sukurtą Kelmės bibliotekos ekslibrisą ir grafikos darbą.

1960–1977 m. Kelmės rajoninėje ir Vaikų bibliotekose dirbo knygas ir bibliotekos darbą mylintys žmonės, kurie buvo atsakingi, kūrybiški, ugdė savo profesines kompetencijas. Kai kuriuos norisi išskirti. Tai Zofija Jakštaitė (Aranauskienė), 1957–1968 m. dirbusi kilnojamojo fondo vedėja, Irena Peleckaitė (Pečiulienė), darbą vaikų bibliotekoje pradėjusi 1958 m., o baigusi 1991 m. jau būdama centrinės bibliotekos direktore, aktyvi visuomenininkė Stasė Paulauskienė, Kelmės rajoninės bibliotekos vedėja dirbusi 1968–1977 m., Liuda Bitytė (Ralienė) su pertraukomis bibliotekoje dirbusi 1961–1993 m., A. Žemaitytė, buvusi rajoninės bibliotekos vedėja ir daug kitų darbščių specialistų.

Bibliotekų centralizacija ir XX a. devintasis dešimtmetis

Bibliotekoms vykdant kasdieninę veiklą, sovietų šalyje brendo didžiulė bibliotekų pertvarkos idėja, nes, pasak K. Sinkevičiaus, buvo aišku, kad tuometinės valstybinės masinės bibliotekos negali patenkinti kvalifikuotų skaitytojų poreikių, todėl „išeitis turėjo būti masinių bibliotekų centralizavimas: smulkias ir savarankiškai veikiančias bibliotekas reikėjo pertvarkyti į didesniųjų bibliotekų filialus ir sukurti dideles centralizuotas bib-

Žemaitės viešosios bibliotekos lėlių teatras, 1984 m.

liotekų sistemas“[15]. Tokioje sistemoje knygą skaitytojas gali skolintis iš bet kurios bibliotekos, nes ji jau yra visos sistemos nuosavybė. Tokia sistema leidžia racionaliau naudoti lėšas fondui kaupti ir didina pasiūlos galimybes. Pasak Audronės Glosienės, „tai vienas svarbiausių pokario metų pasiekimų“[16]. Lietuvoje valstybinių masinių bibliotekų centralizacija pradėta 1970 m. eksperimentu Panevėžyje, o baigta – 1977 m. Būtent tais metais centralizacija įvyko Kelmės rajone, kur rajoninė biblioteka tapo centrine su 2 miesto ir 43 kaimo filialais. Direktore tapo nuo 1967 m. rajoninėje bibliotekoje metodininke dirbusi Nijolė Rutkauskienė, šiose pareigose dirbusi iki 1984 m. liepos mėn. Centrinėje bibliotekoje buvo įkurti šie skyriai: skaitytojų aptarnavimo, metodinis, bibliografinis-informacinis, komplektavimo (jam priklausė mainų-rezervinis sektorius) ir vaikų literatūros skyriai. Pastarasis išaugo iš rajoninės vaikų bibliotekos. Centrinėje bibliotekoje jau dirbo 22 bibliotekininkai. 1978 m. iš medinio, nors ir išskirtinės architektūros namo S. Nėries gatvėje, biblioteka įkeliama į Vytauto Didžiojo gatvėje esantį naują pastatą, kurio statyba pradėta 1974 m., kuomet biblioteka buvo rajoninė, t. y. gerokai mažesnė, todėl bibliotekai naujajame pastate (jame įsikūrė ir kultūros namai) skirtos patalpos nebuvo pritaikytos centrinės bibliotekos veiklai. Komplektavimo skyriui laikinai reikėjo glaustis Graužikų pagrindinėje mokykloje, esančioje už 5 km nuo Kelmės (į ją skyrius perkeltas 1978 m. pabaigoje), savo kabineto neturėjo ir bibliografai.

Dalis rajono gyventojų knygas galėjo skolintis iš kilnojamųjų bibliotekėlių bei knygų išdavimo taškų – pavyzdžiui, 1979 m. Kelmės centrinė biblioteka ir jos filialai turėjo 30 kilnojamųjų bibliotekėlių ir 5 knygų išdavimo taškus. Juose iš viso knygas skaitė 2 263 skaitytojai.

I. Stankienė[17] yra pažymėjusi, kad Kelmės centrinės bibliotekos veikla tapo aktyvesnė: 1979 m. skaitytojai lankėsi susitikimuose su rašytojais Jonu Mačiukevičiumi, Ignu Pikturna, Juozu Nekrošiumi, Juozu Apučiu, prie bibliotekos įkurtas literatų klubas „Vieversėlis“, kuriam vadovavo bibliotekoje dirbanti jau žinoma literatė Regina Biržinytė. Jos iniciatyva pradėti rengti „Poezijos pavasarėliai“, kurie populiarūs ir šiandien. 1983 m. bibliotekoje lankėsi rašytojai ir poetai: Marcelijus Martinaitis, Alfonsas Bieliauskas, Algimantas Mikuta, Raimondas Kašauskas, Jonas Graičiūnas, Antanas Drilinga.

Nors bibliotekos renginiai turėjo tarnauti sovietinei-partinei ideologijai, dėl bibliotekininkų profesionalumo ir kūrybiškumo buvo puoselėjamos lietuvių nacionalinės tradicijos bei vertybės, pilnėjo kraštotyros fondai bei kartotekos, kurie pasak A. Glosienės, „yra vertingi vietos kultūros istorijos šaltiniai“[18].

Bibliotekų darbuotojai niekada nestokojo naujų idėjų – 1981 m. vaikų literatūros skyriuje, vedėjos Albinos Šemetulskienės iniciatyva, buvo įkurtas lėlių teatras, greitai tapęs žinomu kultūriniu kolektyvu Kelmėje. Keletą metų jame vaidino bibliotekos darbuotojos, bet darėsi sunkoka suderinti repeticijas, visą pasiruošimą su darbu, nes spektaklio kūrimas užimdavo daug laiko, todėl pradėta vaidinti kviestis vaikus – taip 1985 m. atsirado pasakų klubas „Drevinukas“.

Bibliotekų centralizacija suteikė galimybes radikaliai pagerinti bibliografinį-informacinį ir kraštotyros darbą: buvo organizuojamos analizinių aprašų ir kraštotyros kartotekos, rengiamos bibliografijos apžvalgos ir (ar) bibliografijos rodyklės apie rašytojus, menininkus, kitus žymius žmones, teikiamos bibliografinės informacijos, ruošiami rekomenduojamos literatūros sąrašai, kraštotyros darbai, rašomi bibliotekų metraščiai ir pan.

Spaudinių komplektavimo skyrius iš Respublikinio bibliotekų kolektoriaus centralizuotai užsakinėjo leidinius tiek centrinei bibliotekai, tiek jos filialams, taip kurdamas universalų dokumentų (knygų, brošiūrų, periodinių leidinių, plokštelių) fondą, kuriame 1980 m. buvo 468 402 egz., o 1985 m. – 532 455 egz. dokumentų.

Metodinėje veikloje buvo išskirtos 3 veiklos kryptys: organizacinis-metodinis vadovavimas, metodinė pagalba filialams, metodinis vadovavimas kitų žinybų bibliotekoms. Didelis dėmesys buvo skirtas bibliotekininkų kvalifikacijai kelti.

Po truputį gerėjo taip vadinama „materialinė bibliotekų bazė“. Štai 1983 m. metraštyje rašoma: „Įsigytas spalvotas televizorius „Jantar-726“, 18 kėdžių, rotatorius, 1 skaičiavimo mašinėlė, dauginimo aparatas. Šiuo metu Kelmės CB turi 5 rašomąsias mašinėles „Ukraina-2“, yra teletaipas, kurį naudojame užsakydami kny-

15 Sinkevičius, K. (1983). *Lietuvos TSR bibliotekų istorija.* Vilnius: Mokslas, p. 197.

16 Glosienė, A. (1998). Viešųjų bibliotekų raida. Iš: Glosienė, A., Petuchovaitė, R., Racevičiūtė, R. *Viešoji biblioteka: tradicija ir modernumas.* Vilnius: Žara, p. 10–23.

17 Stankienė, I. (2007). *Kelmės Žemaitės viešosios bibliotekos istorija.* [žiūrėta 2022-09-09]. Prieiga per internetą: https://byt.lt/s2b5L.

18 Glosienė, A. (1998). Viešųjų bibliotekų raida. Iš: Glosienė, A., Petuchovaitė, R., Racevičiūtė, R. *Viešoji biblioteka: tradicija ir modernumas.* Vilnius: Žara, p. 10–23.

gas tarpbibliotekiniu abonementu“[19], o Kelmės rajono centralizuotos bibliotekų sistemos 1989 m. ataskaitoje pažymima, kad „netelefonizuota liko tik Vašilėnų biblioteka, kurią ateityje planuojama uždaryti“[20].

1984 m. Kelmės centrinės bibliotekos direktore tapo bibliotekoje nuo 1966 m. dirbanti Irena Pečiulienė, kuri šias pareigas ėjo iki 1991 m.

1986 m. bibliotekos abonemente buvo pastatytas skulptoriaus Vlado Žuklio sukurtas rašytojos Žemaitės, Užvenčio bibliotekoje – Povilo Višinskio biustai, o darbuotojai jau puoselėjo mintį biblioteką pavadinti Žemaitės vardu.

Biblioteka atkūrus Lietuvos nepriklausomybę

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas 1990 m. sukūrė šalyje pagrindines demokratinės visuomenės prielaidas: laisvi rinkimai, daugiapartinė sistema, spaudos ir žodžio laisvė. Tokie pasikeitimai valstybėje ir visuomenėje darė įtaką šalies gyventojams, įstaigoms, žinoma, ir bibliotekoms. 1990 m. priėmus Vietos savivaldos pagrindų įstatymą, masinės bibliotekos tapo pavaldžios vietos savivaldybėms. A. Glosienė pastebi, kad „nepriklausomoje Lietuvoje atsiranda palankios politinės ir socialinės sąlygos grįžti prie pasaulinio viešosios bibliotekos modelio“[21], tačiau tam trukdo iškilę ekonominiai sunkumai – nepakankamas finansavimas neleido reikiamai komplektuoti fondus, didinti bibliotekos paslaugų plėtrą, vystyti bibliotekų modernizaciją.

1990 m. Kelmės rajone gyventojus aptarnavo centrinė biblioteka Kelmėje, 2 miesto ir 38 kaimo filialai, bibliotekos dokumentų skolinimosi paslauga pasinaudojo 14 635 skaitytojai, gauta naujų dokumentų 19 827 egz. (1989 m. gauta 37 796 egz.). J. Dinapienė Kelmės rajono centralizuotos bibliotekų sistemos 1990 m. ataskaitoje[22] pastebi, kad fondų komplektavimas pasidarė viena sudėtingiausių problemų, nes skiriasi užsakomų ir gaunamų knygų kainos, bibliotekų kolektorius platina neanotuotas knygas bei savo nuožiūra reguliuoja užsakomų knygų skaičių ir pan. Tokie sunkumai formuojant fondą tęsėsi ne vienus metus. Padėtis pradėjo kiek gerėti nuo 1996 m., kai valstybė skyrė 0,55 Lt vienam gyventojui knygoms įsigyti, tuo tarpu 1994 m. – tik 0,08 Lt. 1993 m. kraštietis teisininkas iš Australijos Aleksandras Mauragis Kelmės centrinei bibliotekai padovanojo daug knygų, tarp kurių ir 1953–1969 m. Bostone leistą 37 tomų „Lietuvių enciklopediją“, kuri turiniu skyrėsi nuo visų sovietiniais metais išleistų enciklopedijų lietuvių kalba, buvo vienas išsamiausių leidinių, kuriame gausu informacijos apie Lietuvą, jos istoriją ir žmones.

1991 m. Kelmės rajono centrinės bibliotekos direktore tapo Monika Myniotienė, prieš tai buvusi aptarnavimo skyriaus vedėja, vėliau – direktorės pavaduotoja. Ši atsakinga, veikli, sąžininga, mylinti savo profesiją moteris bibliotekoje darbą baigė 2009 m.

1992 m. rugsėjo mėn. prie Kelmės centrinės bibliotekos prijungiamos mokyklų bibliotekos, 2005 m. vidurinių mokyklų bibliotekos grąžintos mokyklų žinion, o 2019 m. Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos struktūroje neliko Kelmės specialiosios mokyklos bibliotekos, tuo ir baigėsi viešosios ir mokyklų bibliotekų sujungimo „era“.

Nepaisant ekonominių ir finansinių sunkumų, kurie viešąsias bibliotekas lydėjo nuo pat 1990-ųjų beveik visą dešimtmetį, teigiamų pokyčių, prasmingų veiklų taip pat buvo.

1995 m. priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas, kuriame juridiškai įteisinta masinių bibliotekų pertvarka į viešąsias bibliotekas, o tie metai Kelmės bibliotekai buvo ypatingi – birželio mėnesį įteikiant tradicinę Žemaitės literatūrinę premiją rašytojui Vytautui Girdzijauskui, bibliotekai suteiktas rašytojos Žemaitės vardas, o rugpjūtį biblioteka pavadinta Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešąja biblioteka su 2 miesto ir 33 kaimo filialais.

1997 m. buvo metai po Lietuviškos Knygos ženklu, tai – knygos metai. Viešoji biblioteka dalyvavo „Geriausio Pirmosios lietuviškos knygos 450 metų sukakties minėjimo“ konkurse ir Šiaulių regione buvo tarp nugalėtojų. Tais pačiais metais Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka šventė 60-ąjį savo veiklos jubiliejų, pirmą kartą išrinko rajono Metų bibliotekininkę, kuria tapo Šedbarų bibliotekos darbuotoja Dalia Galbuogienė, o literatei Amelijai Miltenienei pirmą kartą įteikta anapilin iškeliavusios poetės ir bibliotekininkės R. Biržinytės premija.

1999 m. įkurtas Lietuvos bibliotekininkų draugijos Kelmės skyrius. Norėdami, kad bibliotekininkų draugija daugiau praktiškai padėtų bibliotekai, 2000 m. draugija tapo savarankiška organizacija. Beje, viena iš pirmųjų šalyje.

Kiekvieni metai artino biblioteką prie kompiuterizacijos, prie galimybės bibliotekai ir jos lankytojams naudotis ne tik šalies, bet ir pasaulio informacijos ištekliais. Bibliotekos sumanymus įgyvendinti ženkliai padėjo papildomas finansavimas, kuris buvo gaunamas vykdant projektinę veiklą.

2000 m. įgyvendinant Kelmės rajono bibliotekininkų draugijos projektą, bibliotekoje įkurtas Jaunimo informacijos centras, kuriame sukaupta informacinė literatūra, įkurta Europos Sąjungos bibliotekėlė, kraštotyros fondas, pradėtos rengti fotografijos, dailės darbų parodos, o 2001 m., vėl rajono bibliotekininkų draugijos pastangomis, centras modernizuotas: įsigyti kompiuteriai, kopijavimo aparatas, skeneris, televizorius, vaizdo grotuvas, įrengtas internetas. Įsigijus kompiuterinę techniką, kraštotyros darbai pradėti spausdinti atskirais leidinukais. Tais pačiais metais biblioteka įgijo ekonominį savarankiškumą ir finansinius išteklius tvarkėsi pati, o 2002 m. kai kurios bibliotekos paslaugos tapo mokamos: naudojimasis internetu (ši paslauga nuo 2006 m. vėl tapo nemokama), skaitytojo bilieto įsigijimas, dokumentų kopijavimas bei dauginimas.

2003 m. gegužės mėnesį buvo įdiegtas Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) katalogavimo ir komplektavimo posistemis, vėliau šioje integralioje sistemoje pradėjo dirbti bibliografai, atlikdami analizinį katalogavimą ir periodikos duomenų registravimą. 2008 m. įdiegtas LIBIS skaitytojų aptarnavimo posistemis. 2002–2003 m. dėl aljanso „Langas į ateitį“ kompiuterizuotos vietos lankytojams įsteigtos bibliotekos vaikų literatūros skyriuje ir Tytuvėnų bibliotekoje. 2004 m. sukurta bibliotekos interneto svetainė www.kelmeszemaitesvb.lt., kuri tapo pagrindine bibliotekos veiklos viešinimo priemone, o bibliotekos paslaugų vartotojai nemokamai galėjo naudotis keliomis el. duomenų bazėmis, kurių vėlesniais metais daugėjo.

2005–2006 m. įgyvendinant PHARE projektą „Viešosios interneto prieigos taškų steigimas kaimiškose vietovėse“, prieiga prie interneto, kompiuterine technika bei įranga buvo aprūpintos viešoji biblioteka Kelmėje bei 8 jos padaliniai.

2005 m. minint rašytojos Žemaitės 160-ąsias gimimo metines bibliotekoje suorganizuoti Pirmieji Žemaitės skaitymai, kuriuose pranešimus skaitė žinomi literatūros tyrinėtojai, Žemaitės literatūrinės premijos laureatė Bitė Vilimaitė, o jau Aštuntieji Žemaitės skaitymai įvyko 2021 m. minint 100-ąsias Žemaitės mirties metines.

2007 m. biblioteka savo veiklos 70-metį pasitiko Skaitytojų konferencija (prieš tai ji buvo organizuota tik 1987 m.). Tais metais Kelmės rajono gyventojus aptarnavo biblioteka Kelmėje, 2 miesto ir 28 kaimo bibliotekos.

Spaudinių komplektavimo ir tvarkymo skyrius, reaguodamas į tai, kad dokumentams užsakyti skiriama labai mažai lėšų, surengė akciją „Skaitymo džiaugsmas“, kurios metu skrynia, kupina naujų vaikiškų knygų, keliavo po rajono bibliotekas.

2008 m. biblioteka buvo renovuojama, po metų lankytojams duris atvėrė jau atsinaujinusi. Tais pačiais metais biblioteka pradėjo plėtoti edukacinę veiklą: keletą metų buvo įgyvendinami edukaciniai projektai „Lietuvių autoriai vaikams“, nuo 2009 m. rengiamos edukacinės pamokėlės apie lietuvių rašytojus: Žemaitę, Janiną Degutytę, Violetą Palčinskaitę, Martyną Vainilaitį ir kt.

2010 m. bibliotekos direktore tapo Rita Grišienė, jau anksčiau (1994–2006 m.) dirbusi Pagryžuvio bibliotekoje.

2013 m. buvo priimti Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymo pakeitimai, praplėtę viešosios bibliotekos sampratą ir viešąją biblioteką apibūdinę kaip įstaigą, gyventojams teikiančią ne tik kultūros paslaugas, bet „informacinio raštingumo ir kitas su bibliotekų veikla susijusias neformaliojo švietimo programas ir projektus“[23]. Viešosioms bibliotekoms teko ypatingai svarbus vaidmuo – prisidėti prie gyventojų informacinio ir skaitmeninio raštingumo įgūdžių lavinimo, todėl padaugėjo įvairių projektų ir priemonių, skirtų gyventojų informaciniam raštingumui ugdyti, o bibliotekos jau dabar tarnauja kaip mokymosi visą gyvenimą švietimo centrai.

2008–2013 m. įgyvendinant Melindos ir Bilo Geitsų fondo bei LR Vyriausybės finansuojamą projektą „Bibliotekos pažangai“, nemokama prieiga prie interneto jau galėjo naudotis viešosios bibliotekos Kelmėje bei 21-o jos padalinio lankytojai, įgyta nauja kompiuterinė ir programinė įranga, reikalinga viešajai interneto prieigai bei kitų elektroninių paslaugų teikimui, įdiegta vartotojų registracijos ir statistikos sistema (VRSS). Projekto „Bibliotekos pažangai“ metu bibliotekoje vyko intensyvūs gyventojų kompiuterinio raštingumo moky-

19 *Kelmės rajono centrinės bibliotekos 1983 metų metraštis.* Kelmės centrinė biblioteka, p. 3.

20 Dinapienė, J. (1990). *Kelmės rajono centralizuotos bibliotekų sistemos 1989 m. ataskaita.* Kelmės centrinė biblioteka.

21 Glosienė, A. (1998). Viešųjų bibliotekų raida. Iš: Glosienė, A., Petuchovaitė, R., Racevičiūtė, R. *Viešoji biblioteka: tradicija ir modernumas.* Vilnius: Žara, p. 45.

22 Dinapienė, J. (1991). *Kelmės rajono centralizuotos bibliotekų sistemos 1990 m. ataskaita.* Kelmės centrinė biblioteka.

23 Lietuvos Respublikos Seimas. (2013). *Lietuvos Respublikos Bibliotekų įstatymo 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 31, 61 straipsniais įstatymas* (2013, gruodžio 23, Nr. XII-752). [žiūrėta 2022-09-22]. Prieiga per internetą: XII-752 Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymo 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 straipsnių pakeitimo ir ... (e-tar.lt).

Inovatyvi jaunimo erdvė, 2016 m.

Kino festivalis „Be spragėsių“. Susitikimas su aktoriumi bei režisieriumi Baliu Latėnu, 2018 m.

mai, kuriuose iš viso dalyvavo daugiau nei 900 rajono gyventojų, 2011 m. kelmiškius kvietė interaktyvi palapinė „Mano biblioteka – pati šauniausia!“.

Įgyvendinant projektą „Bibliotekos pažangai 2“, bibliotekoje Kelmėje 2016 m. atidaryta Jaunimo inovatyvi erdvė (JIE). Įsigyta nauja kompiuterinė įranga, įvairios priemonės edukacijoms. JIE vyko vaizdo filmavimo bei montavimo, grafinio dizaino mokymai jos lankytojams, jie galėjo puikiai praleisti laisvalaikį piešdami 3D pieštukais, žaisdami žaidimų konsole ar dalyvaudami e. sporto turnyruose, sulaukta kelių televizijos kanalų dėmesio. Tais pačiais metais Pagryžuvio biblioteka (bibliotekininkė Vilma Dichavičienė) Lietuvos savivaldybių viešųjų bibliotekų asociacijos surengtame konkurse pelnė nominaciją „Netradicinė biblioteka“.

Lietuvos Respublikos Seimas 2016-uosius metus paskelbė Bibliotekų metais. Visus metus buvo siekiama sutelkti dėmesį į bibliotekas ir jų svarbą šalies gyvenimui ir vystymuisi. Kelmės bibliotekoje vyko renginys, kuriame bendruomenei buvo pristatytos bibliotekos veiklos ir iniciatyvos.

2017 m. biblioteka nejprastai minėjo savo veiklos 80-metį: šventės metu pasiektas masiškiausio skaitymo rekordas skaitant Žemaitės tekstą „Kaip Jonelis raides pažino“. 2017–2019 m. įgyvendinant keletą projektų, įsigyti robotikos rinkiniai, 3D spausdintuvas, bepilotė skraidyklė, interaktyvios grindys, planšetės, o 2018 m. įvyko pirmasis nekomercinio kino festivalis „Be spragėsių“, kuris suorganizuotas ir 2020–2021 m.

2019–2021 m. biblioteka dalyvavo dviejuose dideliuose projektuose: „Prisijungusi Lietuva: efektyvi, saugi ir atsakinga skaitmeninė bendruomenė“ ir „Gyventojų skatinimas išmaniai naudotis internetu atnaujintoje viešosios interneto prieigos infrastruktūroje“. Juos įgyvendinant vyko skaitmeninio raštingumo mokymai gyventojams (mokymuose dalyvavo daugiau nei 1,5 tūkst. žmonių), taip pat atnaujinta ir (ar) įgyta nauja kompiuterinė bei programinė įranga, gauti robotikos rinkiniai, virtualios realybės įranga.

Apie neformaliojo švietimo paslaugų plėtrą bibliotekose rašoma Lietuvos Respublikos kultūros ministro patvirtintose Bibliotekų plėtros strateginėse kryptyse 2016–2022 metams[24], todėl neformalus švietimas – svarbi viešųjų bibliotekų veiklos sritis, kurioje tiek vaikams, tiek suaugusiems atsiveria daug kultūrinės edukacijos galimybių. Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka yra parengusi 4 edukacijas Lietuvos kultūros pasui: „Modernusis skulptorius“, „Kuriu tvarias Kalėdas“, „Ankstyvoji robotika“, „Pasakų smiltys“, rengiami kiti edukaciniai užsiėmimai: „3D modeliavimas“, „Žaidžiame televiziją“, „Trumpi vaidinimai su Drevinuku“, dekupažo užsiėmimai vyksta Junkilų, Užvenčio ir Pašilėnų bibliotekose, „Vaško žvakutės suktinį“ rengia Šedbarų biblioteka ir kt. Kai kurios edukacijos yra išvažiuojamosios. Jos vyksta švietimo įstaigose, stovyklose, įvairių asociacijų organizuojamuose renginiuose bendruomenei. Kelmės, Užvenčio ir Pašilėnų bibliotekų darbuotojai organizuoja vasaros stovyklas vaikams. Nuo 2017 m. biblioteka rengia gyvuosius populiariojo intelektinio žaidimo „Auksinis protas“ vakarus. Bibliotekose veikia įvairūs klubai ir (ar) būreliai: suaugusiųjų „Sveiko gyvenimo klubas“ – Tytuvėnuose, pasakų klubas „Drevinukas“ ir robotikos būrelis – Kelmėje, vaikų klubas „Daigelis“ – Šedbaruose.

2020–2021 m. biblioteka veiklą vykdė koronoviruso COVID-19 sukeltos pandemijos sąlygomis, todėl buvo sukurta daug virtualių renginių, parodų, siužetų, skaitymų, viktorinų, vyko nuotoliniai poezijos skaitymai, knygų pristatymai, eilėraščių konkursai, virtualios laidos „Svečiuose pas Drevinuką“ ir kt. 2021 m. sukurtos animacijos pagal Žemaitės tekstus, o 2022 m. dalyvaujant tarptautiniame projekte „Kartu paskaitykim knygelę“, sukurta animacija Evelinos Daciūtės eilėraščiui „Kažkur“.

2020 m. biblioteka dalyvavo Šiaulių apskrities Povilo Višinskio bibliotekos organizuojamoje kraštotyros ekspedicijoje „Kur liūdi kryžiai pakelėm“ IV, kurios metu bibliotekininkai surinko informaciją apie rajone esančius kryžius, koplytstulpius, koplytėles, stogastulpius, iš viso aprašyti 232 objektai.

Biblioteka aktyviai kuria skaitmeninius kraštotyros produktus ir skaitmenina ankstesnius kraštotyros darbus. Iki 2022 m. bibliotekos interneto svetainėje skaitytojai gali rasti daugiau nei 60 suskaitmenintų kraštotyros darbų bei e. produktus: „Dingstantys vietovardžiai: Kelmės krašto išnykusių kaimų sąvadas“ ir „Kelmės rajono nekilnojamosios kultūros vertybės“. Pastarajame yra informacija apie Kelmės rajono bažnyčias, įtrauktas į Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą bei renkama informacija apie rajono piliakalnius, įtrauktus į minėtą registrą. 2020 m. parengtas didelis skaitmeninis darbas „Kelmės kraštas mini nepriklausomybės šimtmetį“. Biblioteka rengia didžiulę duomenų bazę „Žymūs kraštiečiai“, kurioje jau aprašyta daugiau nei 130 personalijų.

24 Lietuvos Respublikos kultūros ministras. (2016). *Bibliotekų plėtros strateginės kryptys 2016–2022 metams* (2016, balandžio 29, Nr. ĮV-344). [žiūrėta 2022-09-22]. Prieiga per internetą: https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Biblioteku%20pletros%20kryptys.pdf.

Gerai organizuoti renginiai ne tik praturtina žmonių laisvalaikį, bet ir plečia akiratį, ugdo estetinį skonį, skatina skaityti. Biblioteka organizuoja tradicinius renginius: Žemaitės literatūrinės premijos įteikimo šventę, Poezijos pavasarėlį ir poetės R. Biržinytės literatūrinės premijos įteikimą. Poezijos šventės vyksta Pagryžuvyje, Šedbaruose, Tytuvėnuose, Kelmėje – Žemaitės skaitymai, Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienos popietė „Žodis, kaip žiedas, tesiskleidžia laisvai“, susitikimai su žymiais žmonėmis, knygų sutiktuvės, meno parodų pristatymai: bibliotekoje veikė ne viena kelmiškio dailininko Andriaus Seselsko, kraštietės knygų iliustratorės Linos Eitmantytės-Valužienės, taip pat iš Kelmės kilusios dailininkės Eglės Každailytės, dailininkių Sigutės Ach, Marijos Smirnovaitės, Živilės Žvėrūnos ir kt. menininkų darbų parodos, lankėsi fotomenininkas ir dailininkas Rimantas Dichavičius, rašytojai Birutė Jonuškaitė, Renata Šerelytė, Algimantas Zurba, Juozas Šikšnelis, Nijolė Kepenienė, Violeta Šoblinskaitė Aleksa, Danielius Mušinskas ir daugelis kitų kūrėjų. Biblioteka organizuoja netradicinio kino festivalius „Be spragėsių“, kartu su partneriais – eilėraščio kūrybinius konkursus (skirti R. Biržinytei, P. Širviui), nuotolinius poezijos skaitymus, spektaklius vaikams ir ne tik.

Leidybinė veikla, bendradarbiavimas

Biblioteka vykdo leidybinę veiklą – yra išleidusi knygas: „Žemaitės skaitymai“ (2008), kraštietės Ievos Švarcaitės „Mano gimtoji kalba. Vaiguvos šnekta“ (2013), „Žemaitės skaitymai Kelmėje“ (2019), užventiškio Lauryno Giedrimo „Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais: kas jie ir kaip jie gyveno?“ (2020), leidžia periodinį Kelmės krašto kultūros ir istorijos žurnalą „Sietuvos“, įvairius kraštotyros leidinukus, profesinį laikraštį „Bibliotekos žinios“. 2020 m. biblioteka, kaip vykdanti leidybinę veiklą, įregistruota Lietuvos leidėjų kataloge.

Įgyvendinant projektus, organizuojant renginius ir (ar) kitas priemones biblioteka atranda partnerius, kuriems taip pat svarbu prisidėti prie prasmingų bibliotekos veiklų, tuo pačiu kaip partneris biblioteka dalyvauja daugelio organizacijų, asociacijų, kitų įstaigų veiklose. Dažniausi bibliotekos partneriai yra švietimo ir kultūros įstaigos, seniūnijos, vietos bendruomenės, asociacijos. Biblioteka savo paslaugas ir edukacijas pristato Kelmės miesto šventėje „Kelmės ratas“, Suaugusiųjų mokymosi savaitėje, Kelmės Trečiojo amžiaus universiteto studentų mokymuose, švietimo įstaigų organizuojamose priemonėse, asociacijų renginiuose ir kt.

2022 m. rajono gyventojus aptarnavo biblioteka Kelmėje, 2 miesto ir 15 kaimo padalinių. Per paskutinius 5-erius metus, pagal galimybes atnaujinami tiek bibliotekos Kelmėje, tiek padalinių patalpų interjerai ir eksterjerai (2021 m. Kelmės bibliotekos fasadą papuošė kelmiškio dailininko A. Seselsko sukurtas rašytojos Žemaitės portretas), o bibliotekos erdvės išradingai pritaikomos vartotojų poreikiams. Stengiamasi plėsti paslaugų spektrą – teikti ne tik tradicines (dokumentų kaupimas, saugojimas ir skolinimas), bet ir šiuolaikiškas (filmavimas bepilote skraidykle, skaitmeninio raštingumo mokymai, įvairūs edukaciniai užsiėmimai ir kt.) paslaugas, kurti naujas informacijos pateikimo formas (kraštotyros e. duomenų bazės, kiti e. produktai: parodos, viktorinos, animacijos, vaizdo reportažai, tiesioginės transliacijos ir kt.), organizuoti skaitymo skatinimo ir kultūrinio akiračio gilinimo iniciatyvas (susitikimai su rašytojais, menininkais, kitais žymiais žmonėmis, knygų sutiktuvės, parodų pristatymai ir kt.) nepamirštant vietos bendruomenės kūrėjų – suteikiant jiems galimybę būti išgirstiems, pamatytiems, pažintiems. Biblioteka – įstaiga, kurią šiandien galima pasiekti nebūtinai joje apsilankant, tačiau kartu ji ir labai bendruomeniška erdvė, kurioje galima skaityti, dirbti, lavintis, kurti, leisti laisvalaikį, bendrauti, siūlyti idėjas bei jas įgyvendinti.

Algimantas Armonas,
Kelmės mažojo teatro direktorius

ĮKOPĘS Į KETVIRTĄ DEŠIMTĮ VEIKLOS METŲ – KELMĖS MAŽASIS TEATRAS

Praėjusiais metais savo veiklos 30-metį paminėjęs Kelmės mažasis teatras toliau kuria savo ateities planus. Nuo 2006 m. šio kūrybinių idėjų nestokojančio profesionalaus teatro kolektyvo repertuare ir dramos, ir komedijos, pasakos ir baladės, įvairios kūrybinės programos.

Kelmės mažasis teatras, įkurtas 1991 m. kaip savivaldybės įstaiga, visus tris dešimtmečius ne tik repertuaru džiugino savo žiūrovą. Jo veikloje visada buvo daugybė išvykų, rajoną reprezentuojančių pasirodymų, pripažinimo, pagarbos teatro menui bei savo žiūrovui.

Tačiau teatro ištakos nebuvo paprastos. Ką tik atgauta šalies nepriklausomybė, nelengvi pirmieji žingsniai visoms institucijoms, ką jau kalbėti apie menus ir kultūrą.

Visus tuos dešimtmečius pačiam žingsnelis po

Regimanto Kaškausko „Kražių skerdynės“, rež. A. Armonas. Alvydo Stričkos nuotrauka.

Onos Jautakės „Prunelijaus sapnas“, rež. A. Armonas. Rolando Paranavičiaus nuotrauka.

Onos Jautakės „Prunelijaus sapnas“, rež. A. Armonas. Rolando Paranavičiaus nuotrauka.

Onos Jautakės „Prunelijaus sapnas“, rež. A. Armonas. Rolando Paranavičiaus nuotrauka.

žingsnelio, šapelis po šapelio teko prisidėti prie teatro meno Kelmės krašte įtvirtinimo – nuo kolektyvo sutelkimo, režisūros iki repertuaro parinkimo. Norėjosi tokio, kad žavėtų žiūrovą, užburtų, kad jis norėtų vis grįžti ir atrastų čia naujų patirčių, emocijų, kurias tik teatras gali duoti.

Ką tik baigusiam režisūros studijas Klaipėdoje ir persikėlusiam gyventi į Kelmę, teko daug ir intensyviai dirbti, ieškoti naujų režisūros sprendimų. Pradžia buvo visai nebloga. Pastatyti Kazio Inčiūros „Eglė žalčių karalienė“, Janio Rainio „Pūsk, vėjeli!“, Juozo Petrulio „Juodieji broliai“, Juozo Erlicko „Kolumbo gimtadienis“ ir kt. Spektaklius teko statyti įmonėse, kultūros namuose, mokyklose, kol svajonė įkurti savo teatrą tapo realybe.

Taip atėjo 1991 m. liepos 6-oji – įkurtas Kelmės mažasis teatras. Tuomet teatro atidarymo proga žiūrovai išvydo spektaklį – K. Inčiūros „Painiava“. Spektaklis žiūrovams paliko gerą įspūdį. Ne vienas tuokart ir ašarą nubraukė. Aktoriai taip pat atrodė „įsigyvenę“ į savo vaidmenis. Jau tada pasigirdo užuominų, o ir minčių tokių būta, apie galimybę siekti profesionaliojo teatro statuso. Tai įgyvendinti truko net penkiolika metų. Per tuos penkiolika metų mėgėjų teatras augo ir brendo, atsiskleidė jo unikalumas, išryškėjo kūrybinės tendencijos, susiformavo kolektyvo branduolys.

O tuo tarpu – pastatymai, pastatymai, pastatymai.

1992 m. žiūrovai išvydo originalų Žemaitės komedijos „Trys mylimos“ pastatymą. Šiam spektakliui, kuriame artistai vaidino su kaukėmis, scenografiją sukūrė žinoma dailininkė ir scenografė Sofija Kanaverskytė. Ir tai buvo ne vienintelis šios menininkės darbas Kelmės mažojo teatro labui. Vėliau ji scenografiją, kaukes sukūrė dar aštuoniems spektakliams. Kaukės papuošė Boriso Dauguviečio komedijos „Žaldokynė“ personažus. Nejučia jos tapo Kelmės mažojo teatro vizitine kortele. Menotyros mokslų daktarė iš Latvijos Livija Akuratere buvo pakerėta tokia kūrybine raiška. Apie tai ji yra sakiusi: „Buvau sužavėta vaidinimo, jog sukviečiau savo latvius ir liepiau mokytis iš lietuvių, kaip teisingai galima veikti scenoje, net tada, kai po kaukėmis nematyti veido, pusės kūno ir rankų.“ Tuomet kolektyvą pradžiugino žinia, kad už originalų „Trijų mylimų“ režisūrinį sprendimą pelnyta B. Dauguviečio premija. 1993 m. „Trys mylimos“ buvo parodytos Danijoje vykusiame Baltijos šalių mėgėjų teatrų festivalyje. Ši kelmiškių artistų išvyka į Daniją buvo oficiali Lietuvos mėgėjų teatro gastrolių užsienyje pradžia.

1994 m. daug profesinio malonumo suteikė darbas

Regimanto Kaškausko „Kražių skerdynės“, rež. A. Armonas. Alvydo Stričkos nuotrauka.

su profesionaliais aktoriais. Tais metais Kauno valstybiniame lėlių teatre teko pastatyti Vytauto V. Landsbergio „Krokokatiną“.

Kurį laiką teatras turėjo ir savo dramaturgą – dabar jau šviesios atminties vilniškį Regimantą Kaškauską. Pagal jo kūrybą buvo pastatytas miuziklas vaikams „Paršiukų kelionės“, pjesė „Kražių skerdynės“, spektaklis „Pabališkių karčemoje“. Už pastarąjį vėl pelnyta B. Dauguviečio premija.

Kelmės mažasis teatras vienas pirmųjų Lietuvoje perkėlė savo personažus iš scenos į kino ekraną. Taip ekranus išvydo Žemaitės „Trys mylimos“ (rež. A. Armonas, dail. S. Kanaverskytė, 1993). 2002 m. kartu su kino režisieriumi Algimantu Puipa buvo sukurtas 50-ies minučių vaidybinis filmas „Trys mylimos arba Paskutinė diena“. Filmo pagrindiniai herojai – jau minėtų „Trijų mylimų“ personažai.

Dirbant Kelmėje pastatyta daugiau kaip 30 spektaklių, pagal J. Basanavičiaus surinktas mistines pasakas parašyta baladė „Mirusi šokėja“. Scenografijoms kurti, be jau minėtos S. Kanaverskytės, buvo pasitelkti Leonardas Armonas, Arnas Arlauskas, Česlovas Girkantas. Teatre ypač originaliais kūrybiniais ieškojimais atsiskleidė Gediminas Trijonis, Diana Tiškovaitė, Dalia Stirbytė. Pastaroji labai išradingai dirbo su vaikais ir jaunimu, ji kūrė siužetus, muziką, dainas, kurias pati ir atliko. Taip buvo sukurti spektakliai „Miestas po juoda skrybėle“, „Didysis vasaros pabėgimas“, „Drakoniuko Povilo ieškojimai“, „Šešėlis išeina“, Čarlio Čaplino kūrinių motyvais pastatyta „Baladė apie meilę, laisvę ir pinigus“, pagal kurią susuktas ir originalus vaizdo filmas. Spektaklį „Baladė apie meilę, laisvę ir pinigus“ kartu su filmu išvydo net Londono (Jungtinė Karalystė) žiūrovai.

Teatro veiklą praturtino ir įdomūs G. Trijonio režisūriniai sprendimai. 1995 m. pagal T. Viljamso pjesę jis pastatė spektaklį „Netikusi vakarienė“, po metų – Kelmės mažojo teatro scenoje jis parodė savo diplominį darbą – G. Kanovičiaus pjesę „Sudie ir sveiks, kalėjime“. 1998 m. jo režisuotą spektaklį „Chirurgija“ (pagal A. Čechovą) pamatė ne tik didžioji Lietuvos dalis, bet ir Rytų Europos šalių teatro gerbėjai. 2001 m. šis režisierius pastatė spektaklį „Nerimas“ (pagal S. Cveigo ir E. Malūko romanus, scenarijaus autorė A. Žičkienė), 2003 m. – spektaklį „Vėlinės prie upės“ (pagal K. Nissen kūrinį „Daina apie Dunojų“). Pastarasis buvo bendro Lietuvos ir Danijos tarptautinio projekto rezultatas. Toliau sekė tokie pastatymai kaip „Iš kelmynės į Kelmę“ (scenarijaus autorė A. Žičkienė, 2004), spektaklis apie šiuolaikinės valdžios kabinetų biurokratinius užkaborius „Zomšinis švarkas“ (pagal S. Stratijevo kūrinį „Zomšinis švarkas“, 2007), spektaklis „Žemaičiai bylinėjasi“ (pagal L. Janušytės apsakymus, 2013). Pastatytas ne vienas spektaklis vaikams: „Vabalų pyragas“ (pagal P. Juodišiaus pasaką „Amarėlio pyragas“, 2011), „Panama labai graži“ (pagal Janošo pasaką „Panama labai graži“, 2011), „Ežiukas Latė“ (pagal S. Lybecko pasaką, 2015), „Kaminkrėčio laimė“ (scenarijaus autoriai G. Trijonis ir L. Gulbinaitė). G. Trijonis ir šiandien sėkmingai tęsia kūrybinį darbą Kelmės mažajame teatre.

Naujų kūrybinių sumanymų į teatro kūrybinę veiklą įnešė 2002 m. teatre dirbti pradėjusi profesionali operos atlikėja D. Tiškovaitė. Ji tuomet ėmėsi vadovauti teatro operos studijai, buvo pradėti statyti miuziklai, imtos rengti įvairios koncertinės programos. Daug įvairių ir savitų vaidmenų dar mėgėjiškame teatre atliko Tomas Kučinskas. Nuo pat teatro įkūrimo dienos Kelmės mažajame teatre vaidina Česlovas Brazinskas.

Nuo 1996 m. Kelmės mažasis teatras kas dvejus metus organizuoja tarptautinį teatro festivalį „Kelmės scena“. Kasmet Tarptautinė teatro diena tradiciškai pažymima rengiant teatralizuotus „Ruperto“ apdovanojimus už aktorinius ir režisūrinius ieškojimus. Teatras visada buvo aktyvus ir prisidėdavo prie įvairiausių mūsų krašte vykstančių kultūrinių renginių, idėjų įgyvendinimo.

Taip žingsnis po žingsnio savo darbais ir veikla Kelmės mažasis teatras tapo profesionaliu teatru. 2006 m. LR kultūros ministerijai suteikus galimybę ir

Regimanto Kaškausko „Kražių skerdynės“, rež. A. Armonas. Alvydo Stričkos nuotrauka.

Eugene Ionesco „Plikagalviai“, rež. G. Trijonis.
Alano Augusto Buivydo nuotrauka.

Eugene Ionesco „Plikagalviai“, rež. G. Trijonis.
Alano Augusto Buivydo nuotrauka.

Kelmės rajono savivaldybei priėmus sprendimą buvusiam mėgėjų teatrui suteikiamas savivaldybės profesionalaus teatro statusas. Pirmąją profesionalaus teatro trupę, be režisieriaus, sudarė artistai D. Stribytė, D. Tiškovaitė, L. Parnarauskienė, Č. Brazinskas, K. Kelpša, G. Trijonis.

Iki pandemijos per metus teatro kolektyvas suvaidindavo daugiau kaip 60 spektaklių, kuriuos pamatydavo ne tik kelmiškiai, o ir visos Lietuvos bei užsienio žiūrovai įvairių tarptautinių festivalių metu. Spektakliai rodyti Anglijos, Austrijos, Baltarusijos, Čekijos, Estijos, Danijos, Latvijos, Lenkijos, Makedonijos, Prancūzijos, Rusijos, Suomijos, Ukrainos, Vengrijos, Vokietijos žiūrovams. Gastrolių tradicijos, dalyvavimo įvairiuose festivaliuose teatras nežada atsisakyti, nes tai kolektyvui padeda susipažinti su naujausiomis teatro meno tendencijomis, įgauti kitoniškos patirties, siekti platesnio pripažinimo, kurio būta ir praeityje. Teatro veikla, kaip jau minėta, buvo du kartus įvertinta B. Dauguviečio premija. Apdovanoti ir režisieriai A. Armonas, G. Trijonis ir D. Stribytė – jie pelnė prestižines „Auksinio Amūro“ statulėles. Bendradarbiavimas su profesionaliais teatrais ar teatrinėmis organizacijomis, tokiomis kaip Lietuvos nacionalinis dramos teatras, Vilniaus teatras „Lėlė“, Panevėžio lėlių vežimo teatras, Kauno valstybinis lėlių teatras, „Teatro projektai“, žinomais aktoriais, profesionaliais dailininkais, kinematografais taip pat byloja apie teatro veiklos įvertinimą. Ne vienus metus truko šaunus bendradarbiavimas su Šiaulių universiteto estrados meno studijų programos absolventais. Tai padėjo teatrui stiprinti savo aktorinį ir kūrybinį potencialą, nes ne vienas minėtos programos absolventas teatre dirbo ar tebedirba.

Teatras visada didelį dėmesį skyrė repertuarui, skirtam vaikams ir jaunimui. Todėl nenuostabu, kad 2013 m. jis buvo priimtas į teatrų vaikams ir jaunimui asociaciją „Asitežas“ kaip dalyvis ir festivalių organizatorius.

Pastarąjį dešimtmetį teatras savo repertuare vis didesnį dėmesį skiria absurdo žanrui. Nors šis žanras gana specifinis, tokių pastatymų repertuare vis daugiau. Žiūrovų pripažinimo jau sulaukė tokie pastatymai kaip „Čičinskas“ (pagal K. Ostrausko kūrinį, rež. A. Armonas), „Plikagalviai“ (pagal E. Ionesco kūrinį, rež. G. Trijonis), „Atviroje jūroje“ (pagal S. Mrožeko kūrinį, rež. A. Armonas) ir kt.

2019 m. teatras įgyvendino projektą „Žemaičių kultūrinis identitetas spektaklyje „Kražių skerdynės“. Su žemaičių savitumą, jų būdo stiprybę atskleidžiančiais pasirodymais tuomet buvo apkeliauti Kražiai, Užventis, Kelmė, Naujoji Akmenė, Kuršėnai, kitos vietovės. „Kražių skerdynes“ Lukiškių aikštėje pamatė net vilniečiai. Šis darbas buvo apdovanotas Žemaičių kunigaikščių medalių kolekcija. Už žemaičių dramos spektaklius ir jų sklaidą Lietuvoje 2021 m. teatras sulaukė ir LR Seimo padėkos.

Teatras niekada neužmiršo ir savo krašto kūrėjų. Sceną išvydo tytuvėniškio Vlado Kalvaičio epigramų interpretacija, kelmiškės rašytojos Onos Jautakienės pasaka suaugusiesiems „Auksinis raktelis“, spektakliai „Antosė ir vaiduoklis“ (2011) ir „Prunelijaus sapnas“ (2021).

Taigi, Kelmės mažasis teatras toliau darbuojasi, kuria ateities planus, telkia kūrybinį kolektyvą. Šiandien teatre režisuoja ir vaidina G. Trijonis, vaidina Č. Brazinskas ir visas būrys puikaus jaunimo: Armandas Lazdauskis, Justinas Jurgilas, Laura Gulbinaitė-Šmitkinienė, Armida Lėščiūtė, Austėja Gendvilaitė.

Kiekvienas menininkų kolektyvas siekia ir daro viską, kad kuriamo meno naudotojas, žiūrovas priimtų ir reaguotų į pateiktą kūrinį, neliktų abejingas. Todėl teatro darbe labai svarbų vaidmenį atlieka žiūrovas. Malonu buvo išgirsti iš lietuvių teatrologės Daivos Šabasevičienės gražių žodžių apie mūsų teatro publiką. „Būtent Kelmėje sutikau puikią, išsilavinusią publiką. Žiūrėdami Algimanto Armono režisuotą spektaklį „Atviroje jūroje“, visi šypsojosi, švelniai, karts nuo karto palenkdami galvas į priekį ir pasižiūrėdami kaimynui į veidą, tarytum pasitikrindami, ar teisingai reaguoja į spektaklį. Po „Atviros jūros“ dauguma žmonių buvo lyg pabučiuoti: jų veidai švytėjo, dažnas iš jų šypsojosi. Atrodė, kad vyksta tam tikras suokalbis. Kai kurie po spektaklio net namo neskubėjo, ramiai sėdėjo ir šypsojosi“, – yra sakiusi D. Šabasevičienė.

Džiugina ir tai, kad pastaruoju metu savo žiūrovui taip pat galime pasiūlyti ne tik teatro sukurtą meną, bet ir geras sąlygas jį stebėti. Nauja teatro salė su 85 žiūrovų vietomis, modernia garso, šviesos ir scenos technikos įranga Kelmės kultūros centro pastate ir, žinoma, nauji pastatymai laukia ir lauks savo žiūrovo.

Zenta Mačiulaitienė,
Kelmės rajono Tytuvėnų gimnazijos
lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja

Vytauto Šimkūno nuotraukos

ŽMOGUS, KURIO NEPAVYKS PAMIRŠTI –

VLADAS KALVAITIS

Sušneko nendrės.
Lėkia raibuliai
Krantan plukdydami slaptingą grošį.
Ant tilto moterys – grakščiai ir nebyliai –
Lyg deivės išsirengia. Dangų puošia
Pušų karūnos. Ąsaulėj sustingo
Sublizgusi voratinklio gija.
Giliai alsuoja Gilius. Jis laimingas,
Kai alpsta moterys melsvam jo glėbyje.

Tai rašytojo Vlado Kalvaičio žmogaus ir gamtos dermės pajauta, emocija, užfiksuota viename jo eilėraščių. Braidžiodamas ežerų pakrantėmis paskutinius rugpjūčio kaitros likučius tebealsuojantį vakarą nejučia apie savo pasaulį imi kalbėti šio pažinoto, artimu bičiuliu tapusio žmogaus žodžiais. Netiesa, kad išėjusieji negrįžta. Jie sugrįžta artimųjų prisiminimais, o kai kurie ir amžinai pasilieka savo kūriniuose ir mūsų ilgesyje. Toks neužmirštamas žmogus ne vienam tytuvėniškiui yra ilgą laiką Tytuvėnuose gyvenęs ir kūręs rašytojas – prozininkas, poetas, satyrikas – Vladas Kalvaitis.

Šio žmogaus gyvenimo kelias buvo nelengvas, bet turbūt tvirtas charakteris, šeimoje įgytos vertybinės nuostatos padėjo įveikti nuo pat ankstyvos jaunystės užgriuvusius sunkumus ir išbandymus ir formavo kaip asmenybę, kuri tapo nepavaldi laikui ir užmarščiai – štai tuoj ketveri metai, kaip rašytojo nebėra tarp mūsų, o daugybės pažįstamų, draugų, bendraminčių atmintyje ir širdyje jis tebėra gyvas.

Išgyvenimo universitetai Sibire

V. Kalvaitis gimė 1929 m. birželio 27 d. Radviliškyje. Šiame mieste prabėgo jo vaikystė ir gražiausios jaunystės dienos, čia mokėsi gimnazijoje. To miesto jis nepamiršo niekada – nuolat šiltai pasakodavo apie vaikystės ir jaunystės patirtis, gražią šeimą, nepaprastai jautrų, tiesiog magiškai glaudų dvasinį ryšį su senele, tėvus, formavusius patriotišką pasaulėžiūrą, pirmąsias pogrindinės veiklos pamokas. Savo gimtajame mieste patyrė ir didžiausią siaubą, koks gali ištikti jauną žmogų – už įsitraukimą į pogrindinės organizacijos „Trispalvė“ veiklą kartu su dar dviem bendraklasiais buvo sulaikytas enkavėdistų. Apie tą lemtingą 1948 m. birželio 22-osios rytą vėliau Vladas pasakos ne kartą. Su kartėliu ir liūdesiu balse. Tuomet jis laikė priešpaskutinį brandos egzaminą – chemiją. Ištraukęs 13 bilietą suprato, kad neatsakys nė vieno klausimo – užmiršo, o gal ir nemokėjo. Klasėn įsiveržę enkavėdistai „išgelbėjo“ abiturientą iš keblios padėties. Egzamino laikyti nebereikėjo, o po ilgų ir žiaurų tardymų Šiaulių izoliatoriuje, Lukiškių ir Leningrado (dabar Peterburgas) kalėjimų rūsiuose išgirdo nuosprendį – penkeri metai griežto režimo lagerio speiguotoje Sibiro žemėje, Intoje. Tokios bausmės griežta nepavadinsi, epitetas būtų pernelyg švelnus, tai nuosprendis, 180 laipsnių kampu apsukęs visą gyvenimą, sužlugdęs jauno žmogaus ateities planus ir svajones, sujaukęs gražaus gyvenimo Tėvynėje perspektyvą, visam laikui atėmęs dvasinę ramybę. Darbas šachtose, Intos elektrinės pamatų statyba amžino įšalo žemėje, vėliau, nors ir su šeima, bet sunkiai pakeliami badmiriavimo ir nepritekliaus metai Tulūne, ten pat pagaliau baigta vidurinė mokykla, filologijos ir pedagogikos studijos Irkutsko universitete, alinantis beprasmis sakintojo, kroviko darbas Krasnojarsko miško apdirbimo kombinatuose – tai jauno žmogaus, baisaus „nusikaltėlio“ gyvenimo dėlionė bandant kažkaip, o dažnai net ir iš paskutiniųjų, vis dėl to išgyventi pasaulyje, staiga tapusiame tokiu nesvetingu, priešišku. Tačiau be tos patirties, kaip sakydavo Vladas, nebūtų buvę ir visos kūrybos, ir, anot jo paties, pagrindinio, didžiausio ir svarbiausio kūrinio – novelių romano „Sustiprinto režimo barakas“.

Tytuvėnuose – ilgam

Nėra to blogo, kas neišeitų į gera, – galėtų pašmaikštauti truputį egoistiškai nusiteikę tytuvėniškiai manydami, kad greičiausiai ir įsikūrimas Tytuvėnuose buvo sąlygotas būtent tos pačios nelemtos tremties. Juk žinia, kad sugrįžtančių tremtinių, ypač politinių kalinių, tuometinė Lietuvos valdžia nelaukė ir durų svetingai nė vienam, pažymėtam šiuo būties prakeiksmo ženklu, neatvėrė. 1966 metais sugrįžus Lietuvon šiaip ne taip pavyko įsidarbinti Veliučionių specialiojoje mokykloje, bet ir čia ramybės nebuvo – enkavėdistų voratinklis savo aukų lengvai nepaleisdavo, todėl po trejų sąlyginai ramaus gyvenimo metų, atsisakius talkinti saugumiečiams, teko bėgti ir iš ten. Taip jauna Kalvaičių šeima – Vladas ir Leonora – įsikūrė Tytuvėnuose, kur jau buvo apsistoję iš tremties grįžę Vlado tėvai – Aleksandra ir Stasys Kalvaičiai. Rašytoją Tytuvėnai sužavėjo iškart, jau pirmą kartą apsilankius. Giliai širdin įstrigo jo pasakojimas. Štai, rodos, ir dabar regiu jį lėtai, oriai žingsniuojantį mėgstamiausia Z. Citavičiaus gatve pušynėlio link ir pasakojantį apie tas dienas: kaip iškart patikęs miestelis, kokios jaukios pasirodžiusios Bridvaišio ežero pakrantės ir piliakalnis, kaip sužavėjęs Tytuvėnų šilas, kaip raminamai širdį glostęs pušelių ošimas. Įsikurti ir visą gyvenimą likti Tytuvėnuose niekas sutrukdyti nebepajėgė. Vlado atmintyje tarsi vakarykštė diena atgydavo tas laikas: „Buvo graži vasaros diena, kartu su žmona Leonora pasivaikščiojom miestelyje, paežerėm, užlipę ant piliakalnio pasikaitinom saulėje ir tą kartą aš pasakiau: mes čia gyvensime“. Galbūt prisiminęs, kiek pastangų ir užsispyrimo, tvirtos valios tai svajonei įgyvendinti prireikė, Vladas kalbėdamas stabteli ir paskutinius savo žodžius palydi tvirtu lazdos baksnojimu į gatvės grindinį.

Tytuvėnuose V. Kalvaitis dirbo durpių įmonės meistru, cecho viršininku. Vėliau tapo Tytuvėnų žemės ūkio technikumo direktoriaus pavaduotoju ūkio ir administracijos reikalams, dėstė rusų kalbą technikume, mokytojavo Kelmės rajono neakivaizdinės vidurinės mokyklos Tytuvėnų skyriuje, Tytuvėnų vidurinėje mokykloje dvejus metus iki pensijos dėstė rusų kalbą ir literatūrą. Žmona Leonora ilgus metus dirbo Tytuvėnų ligoninės vaikų gydytoja, čia užaugo ir tremtyje gimusi duktė Vida, kuri eina tėvų pramintu keliu, – kaip ir mama pasirinko gydytojos profesiją, liko gyventi miestelyje, senelio ir tėčio pastatytuose namuose, o šiuo metu vadovauja Tytuvėnų pirminės sveikatos priežiūros centrui.

Kūryba

Būtent čia, Tytuvėnuose, V. Kalvaitis atsiskleidė, subrendo ir išaugo kaip kūrėjas, tapo profesionaliu rašytoju – nuo 2008 metų Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Visą tą laiką rašė, nors spausdinti savo kūrybą pradėjo, deja, gana vėlai. 1966 m. tuo metu populiarus satyros ir humoro žurnalas „Šluota“ išspausdino keletą epigramų. Satyros žanrą, kaip ir humorą gyvenime, Vladas itin mėgo, o jo plunksna buvo taikliai aštri, todėl humoristiniai eilėraščiai, epigramos, kalambūrai dažnai buvo spausdinami leidiniuose „Šluota“, „Pergalė“, „Metai“, „Jaunimo gretos“, „Ūkininko patarėjas“, vėliau skaitytojai šią pavardę išvydo autorių kolektyvų rinkiniuose „Velnio tuzinas“ (1977 m.), „Lietuvių epigrama ir parodija“ (1983 m.), „Takai prie šaltinio“ (1999 m.), keletą metų buvo rajono laikraščio „Bičiulis“ bendradarbis.

1997 m. išspausdintas satyrinių miniatiūrų ir epigramų rinkinėlis „Kolega įsiūlė“ pradėjo rašytojo knygų kelią: 1999 m. eilėraščių rinkinys „(Ne)nusipelnęs“, 2002 m. „Prieblandos varnas“, 2004 m. eilėraščių, epigramų ir miniatiūrų rinkinys „Skuduriniai žmogeliukai“. Vėliau proza: 2007 m. apsakymų rinkinys „Volungė“, 2008 m. novelių rinkinys „Svečias iš Magadano“. 2011 m. išėjęs dvidešimt metų kurtas ir brandintas novelių romanas „Sustiprinto režimo barakas“ pakartotinai išleistas dar tris kartus, 2012 m. pripažintas kaip viena geriausių metų knygų suaugusiems, o 2016 m. rašytojui už jį suteikiama Vyriausybės kultūros ir meno premija. Vėliau dar kelios knygos: novelių knyga „Balandis ir bandonija“ (2015 m.), „Striukos PASAKĖČIOS bet kam (senoliam ir vaikam)“ (2016 m.) ir apsakymų rinktinė „Vakarai, kurių nebuvo“ (2017 m.).

Sulaukęs garbaus amžiaus, vis labiau prastėjant sveikatai, rašytojas nenustojo kurti, priešingai, turėjo dar daug kūrybinių planų – jo rašomojo stalo stalčiuose gulėjo leidybai paruoštas miniatiūrinis novelių rinkinys, liko eilėraščių, epigramų, kalambūrų rankraščių. Susitikę planuodavome būsimų naujų knygų pristatymus visuomenei.

Vlado Kalvaičio kūryba mėgstama ir vertinama – skaitoma Lietuvos knygų mėgėjų, aptariama literatūros kritikų, plunksnos bičiulių literatų, draugų, interpretuojama moksleivių. Įvertinta ne tik solidžia Vyriausybės kultūros ir meno premija, bet ir dar net vienuolika reikšmingų apdovanojimų.

Rašytojo atminimo įamžinimas

Manoma, kad žmonės mūsų gyvenime neatsiranda atsitiktinai, visi, atsidūrę šalia, tarsi vykdo kažkokią misiją. Psichologai išskiria kelias svarbiausias – padėti mums augti dvasiškai, pasikeisti, priminti svarbius dalykus ir saugoti nuo klaidų, įkvėpti, mokyti, vesti ir likti su mumis amžinai. Panašu, kad Vladui buvo skirta įvykdyti visas šias misijas. Tai jis ir darė visą savo gyvenimą. Nuoširdžiai. Su meile. Kas gi belieka mums? Tik pasirūpinti, kad jo vardas nepradingtų atminties stalčiukuose, o kūrybinis palikimas nedulkėtų knygų lentynose.

Tuo tikslu praėjus metams po rašytojo mirties Tytuvėnų gimnazijoje buvo atidaryta atnaujinta, moderniai, šiuolaikiškai įrengta Vlado Kalvaičio vardo klasė. Tad šis vardas dažnai tariamas ir jaunosios kartos aplinkoje. Šiais metais Kelmės rajono savivaldybės taryba nusprendė skersgatvį, esantį tarp Rūtų ir Skogalio gatvių Tytuvėnų mieste, pavadinti Vlado Kalvaičio vardu. Šiuo taku pro Šv. Jurgio kalnelį Vlado žingsniuota bene kasdien, taip jis sutrumpindavo kelią į miestelio centrą. Prisidedant prie rašytojo vardo įamžinimo Tytuvėnų krašto bendruomenei kilo idėja Šv. Jurgio kalnelio papėdėje pastatyti suolelį. Jis buvo atidengtas rugsėjo 9 d. viename iš renginių ciklo rašytojui Vladui Kalvaičiui atminti. Rugsėjo 8 d. įvyko vakaras-susitikimas su Vlado Kalvaičio giminaičiais, kolegomis, draugais, o rugsėjo 9 d. ant Šv. Jurgio kalnelio parodytas monospektaklis „Tūnantis šešėlyje“ (rež. Andrėja Gričiutė) pagal Vlado Kalvaičio novelių romaną „Sustiprinto režimo barakas“. Spektaklis, sukurtas 2013 metais režisierei A. Gričiutei dirbant Akmenės rajono savivaldybės kultūros centre, žiūrovams rodytas dar rašytojui esant gyvam, dabar bus atgaivintas naujos sudėties aktorių trupės kitoje vietoje.

Vladas buvo mylimas žmonių, todėl jo atminimo įamžinimo idėjų yra ne viena. Svarbu, kad nenuleistume rankų pasigirdus abejonėms ir svarstymams, kad

Monospektaklis „Tūnantis šešėlyje“ (rež. Andrėja Gričiutė)

Suolelio, skirto Vladui Kalvaičiui, atidengimo akimirka

esą rašytojas V. Kalvaitis nereprezentuoja Tytuvėnų miestelio, todėl neva neverta stengtis. Taip, tiesa, rašytojas savo kūryboje retai mini Tytuvėnus. Greičiausiai todėl, kad svarbiausios temos, į kurias buvo sutelktas jo dėmesys, yra bendražmogiškos, atpažįstamos ne tik lietuvių, bet ir sovietų represijas patyrusių visos to meto Sovietų Sąjungos gyventojų. Vlado Kalvaičio gyvenimo patirtys ir deklaruojamos vertybinės nuostatos vienija netgi ne vienos tautos žmones, ką jau ten kalbėti apie nedidelį miestelį. Tam, kad stengtumės įamžinti šio garbaus kūrėjo vardą, užtektų jau vien žinojimo, kad jis čia buvo, gyveno tarp mūsų ir su mumis, ilgus metus trukusios aktyvios kultūrinės, visuomeninės veiklos, jo noro ir pastangų apie savo patirtis kalbėti visiems suprantama kalba, nė vieno neatstumiant, neįžeidžiant, nuoširdžios meilės Tytuvėnams, krašto kultūrai ir žmonėms, tarp kurių labai nesunkiai tytuvėniškiai atpažįsta novelių veikėjų prototipus. O visi skaitytojų, kolegų rašytojų ir vyriausybės geriausiai įvertinti kūriniai gimė būtent čia, Tytuvėnuose.

***

Tą 2022-ųjų rugsėjį daugelis prisimins ilgai. Ne vienas, tomis dienomis dalyvavęs rašytojo pagerbimo renginiuose, išgyveno keistą, bet malonų jausmą – tarsi Vlado Kalvaičio dvasia buvusi kažkur visai šalia, labai arti mūsų. Šildė, artino gausaus būrio bičiulių, bendraminčių dvasinė bendrystė ir tikėjimas, kad su išėjusiaisiais neišsiskiriame amžiams. Tarsi mirksnis prabėgo kelios valandos V. Kalvaičio poezijos skaitymų Janinos Skeberdienės sodyboje Prienų vienkiemyje, prisiminimų vakaras Tytuvėnų gimnazijoje leido pajusti, kokią likimo dovaną gavo visi, kas pažinojo šį nepaprastą žmogų. Ant suolelio pirmoji prisėdusi duktė Vida jaukiai šypsojosi, o taisyklingo mėnulio pilnaties apskritimo apšviestame Šv. Jurgio kalnelyje atgijo „Sustiprinto režimo barako“ personažai.

Juk kol prisiminimai gyvi mūsų atmintyje, tol ir žmogaus dvasia gyva, jis gyvena šalia mūsų, tik kažkokioje kitokioje, mūsų protais nesuvokiamoje plotmėje.

Vladas Kalvaitis Kelmės Žemaitės viešojoje bibliotekoje pristato knygą „Vakarai, kurių nebuvo“, 2018 m. Rolando Kančausko nuotrauka.

Rita Ščiglinskienė,
Kelmės kultūros centro redaktorė

Giedriaus Baranausko užfiksuotos meno šventės „Kelmės ratas 2022“ akimirkos

ŠVENTĖ „KELMĖS RATAS“ TOLIAU RIEDA LAIKO TAKU

Liaudiška programa „Žemaitija“ Kelmės kultūros centre

Meno šventė „Kelmės ratas“ savo istoriją skaičiuoja nuo 1979 m., išaugusi iš tuo laikmečiu organizuotų „Meno dekadų“, liaudies meno parodų. 1978 m. miesto centre atsiradęs modernus Kelmės kultūros rūmų ir bibliotekos pastatas suteikė sąlygas plėtoti saviveiklinę bei meninę kūrybą, rengti parodas, įvairiausius renginius ir šventes. Visais laikmečiais kelmiškių laukiamiausia šventė nuo pat savo gyvavimo istorijos pradžios buvo vadinama Liaudies meno švente. 1980-aisiais Kelmės rajono Liaudies meno, dainų ir šokių šventė vyko dvi dienas. Pradėta nuo Šiaulių zonos liaudies meistrų ir meninės fotografijos parodos, tęsėsi Dainų ir šokių diena, kurioje dalyvavo per 2 300 muzikantų, dainininkų ir šokėjų iš Kelmės rajono, Haapsalu (Estija) ir Šiaulių tuometinio K. Preikšo pedagoginio instituto. Tada gyvenome sovietmečio epochoje, tad šventėje netrūko tuometinių valdžios atstovų kalbų ir Sovietų Sąjungos komunistų partijos šlovinimo.

Pirmųjų Liaudies meno švenčių programoje – amatų demonstravimas, mugė su rajono saviveiklininkų pasirodymais, liaudies meno paroda ir geriausių rajono saviveiklinių kolektyvų koncertas. Ne vienas kelmiškis dar prisimena, kaip ankstyvą šeštadienio rytą po Kelmę važinėdavo arkliuko traukiamas vežimaitis su kviesliais ir muzikantais, skelbiančiais šventės programą. Šimtmečiai Kelmei skyrė tą pačią dalią, kaip ir daugeliui Lietuvos miestų ir miestelių, tačiau užsispyrę Kelmės krašto žemaičiai, nepaisant brukamos sovietinės propagandos, stropiai saugojo liaudies tradicijas, dainas, melodijas. Ir kur jau daugiau, jei ne Liaudies meno šventėje jiems skambiausiai groti, trankiausiai šokti ir gražiausiai dainuoti. Nepaisant orų, globalizacijos, krizių, politinių negandų, kiekvienų metų gegužės paskutinį savaitgalį į Kelmę suvažiuodavo tautodailininkai, muzikantai, šokėjai ir kitokie meno mylėtojai ne tik iš visos šalies, bet ir iš užsienio. Per savo gyvavimo istoriją šventė keitė vietą, nuo dienos ilgėjo iki dviejų, trijų ir keturių dienų. Į šventę įsipynė žaidimai vaikams, cirko programa, estrados kolektyvų koncertai. 1989 m. dešimtoji Liaudies meno šventė, kaip ir visa tuometinė Lietuva, buvo paženklinta Atgimimo ženklu. Šventės dainininkų, muzikantų ir šokėjų, svečių iš Estijos, Latvijos, Vokietijos bei šventės dalyvių eisena keliavo į Kelmės dvarą. Šia eisena ir renginiu dvaro erdvėje siekta

Meno šventės „Kelmės ratas 2022“ metu viešėjo užsienio delegacijos

Liudo Mikalausko koncertas Kelmės evangelikų liuteronų bažnyčioje

Pramogos prie Kelmės krašto muziejaus

atsigręžti į Kelmės istoriją, kurią kūrė dvarininkų Gruževskių šeima, į kultūrinę Kelmės atmintį. 1990 m. Sovietų Sąjunga Lietuvai paskelbia ekonominę blokadą. Dėl blokados kukli Liaudies meno šventė surengta rudenį. Kukli dėl to, kad joje nedalyvavo rajono saviveiklininkai iš Tytuvėnų, Užvenčio, Pakražančio ir kitų atokesnių nuo Kelmės miesto vietovių. Reikėjo taupyti kurą – tokia to meto realybė. Bet šventė įvyko. Ją surengė Kelmės kultūros centro ir Verpenos mišrūs chorai, Kelmės miesto moksleivių kolektyvai bei trys pučiamųjų orkestrai iš Janaučių, Paverpenio, Lupikų. Nuo 1991 metų, valstybei atgavus nepriklausomybę, Kelmės rajono savivaldybė plėtodama tarptautinius ryšius pasirašo bendradarbiavimo sutartį su pirmąja savo tarptautine partnere – Hodmezėvašarhėjaus savivaldybe iš Vengrijos. Vėliau atsiranda naujų partnerių iš Švedijos, Lenkijos, Vokietijos, Norvegijos, Latvijos, Ukrainos ir t. t. Taip į Liaudies meno švenčių istoriją įsipina užsienio šalių tautodailininkai ir meno kolektyvai. Atsirado dar viena šventės tradicija. Jos metu Kelmės rajono meras rengia priėmimą į šventę atvykusiems užsienio delegacijoms ir svečiams, Kelmės rajono Garbės piliečiams, LR Seimo nariams. Priėmimo metu pasidžiaugiama nuveiktais darbais, bendradarbiavimu, apsikeičiama dovanomis. 2003 m. Lietuva švenčia Lietuvos valstybės – Karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 m. sukaktį. Liaudies meno šventė pasipuošia nauju akcentu. Vidurnaktyje pradeda suktis skulptoriaus Viktoro Geraščenkos (Vilnius) sukurtas ugnies ratas. Šis akcentas tarsi „įstrigo“ šventės programoje. Dešimties stipinų vežimo ratas vaizduojamas Kelmės miesto herbe, nes miestelis ypač suklestėjo 1836–1858 m., kai per Kelmę buvo nutiestas kelias iš Rygos į Tilžę, kuriuo važiuodavo pirkliai, diližanais keliavo keleiviai. Ne kartą Liaudies meno šventė persipindavo su folkloro festivaliu „Ir pajauga žali leipa“. Tada šventės programoje atsirasdavo daugiau folkloro kolektyvų iš Žemaitijos ir Lietuvos, užsienio šalių pasirodymų.

Būdama praeities nešėja dabartyje Liaudies meno šventė ne tik perteikė senąsias tradicijas, bet kūrė ir naujas. Svarbiausia yra gyvoji tradicija – nuolatinis kūrybinis vyksmas. Šventės metu pradėtos organizuoti sporto varžybos, atsirado erdvė skirta vaikų žaidimams, rengiami linijinių šokių kolektyvų pasirodymai, į koncertinę programą įtraukiami profesionalūs atlikėjai, Laisvės gynėjų aikštėje rengiamos rajono moksleivių mažosios Dainų šventės. 2018 m. 38-oje Liaudies meno šventėje pirmą kartą 11 rajono seniūnijų pristatė savo bendruomenių veiklą, pasiekimus, bendruomenės narių kūrybą. 2019 m. Liaudies meno šventė keičia savo vardą ir laiką. Nuo 2019-ųjų šventė organizuojama pirmąjį birželio šeštadienį ir vadinama meno švente „Kelmės ratas“. Tačiau užklupusi Covid-19 pandemija 2 metams sustabdė šventės gyvavimo istoriją. 2022 m. šventė sugrįžo ir minios žiūrovų galėjo ja džiaugtis net keturias dienas. Meno šventės renginiai buvo pritaikyti visiems – vaikams, jaunimui ir suaugusiems, kiekvienas galėjo rasti sau tinkančią pramogą, koncertą. O pati didžiausia šių metų meno šventės „Kelmės ratas“ staigmena – scena ant vandens vakarinėje šventės dalyje. Tai buvo nemenkas iššūkis ir didžiulė patirtis šventės organizatoriams Kelmės kultūros centrui, Kelmės miesto seniūnijai. Organizuojant šventę Kelmės kultūros centrui talkina Kelmės rajono savivaldybė, Kelmės sporto centras, Kelmės mažasis teatras, Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka, Kelmės krašto muziejus, rajono kultūros centrai ir švietimo įstaigos. Pagrindinis tradicinės liaudies meno šventės Kelmėje tikslas – prisiminti pamatinius mūsų tautos reiškinius – liaudiškus papročius, tradicijas, integruojant jas į šiuolaikinę kultūrą ir taip suteikiant šventei modernumo, profesionalumo. Žodis „tradicija“ (*traditio*) – lotyniškas. Išvertus lietuviškai jis reiškia perdavimą, padavimą, atpasakojimą. Tai iš kartos į kartą perduodamos žinios, tikėjimas, papročiai, vertybės. Ir tai yra ilgalaikis kultūros puoselėjimo ir tęsimo procesas. Tradicija – viena iš reikšmingiausių kultūros savasčių. Per 40 metų vykstančią meno šventę „Kelmės ratas“ vadiname tradicine, nes ji jau įrašyta Kelmės krašto kultūrinėje atmintyje.

Muzikinio fontano programa

Viliaus Biskio skulptūrų paroda Kelmės kultūros centro Juozo Liaudanskio dailės galerijoje

Scenoje ant vandens koncertuoja grupė „The Roop“

Rita Grišienė, Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos direktorė

Rolando Kančausko nuotraukos

ŽEMAITĖS LITERATŪRINĖ PREMIJA – RIMANTUI POVILUI VANAGUI

47-osios Žemaitės literatūrinės premijos laureatas R. P. Vanagas rašytojos Žemaitės buvusios sodybos vietoje

Birželio 2-osios popietę Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešojoje bibliotekoje buvo įteikta 47-oji Žemaitės literatūrinė premija. Šįkart ji atiteko anykštėnui rašytojui, poetui, publicistui ir vertėjui Rimantui Povilui Vanagui už knygą „Skiedrų ganytojas“ su ilga paantrašte „Linksmai graudžios istorijos iš Valaukių miestelio (Lietuvos SSR, SSRS) šeimos gyvenimo“.

Premijos laureatas – vienas produktyviausių Anykščių krašto rašytojų

Naujasis Žemaitės literatūrinės premijos laureatas gimė 1948 m. Pesliuose, Anykščių rajone. 1955–1966 m. R. P. Vanagas mokėsi Anykščių Jono Biliūno vidurinėje mokykloje, vėliau studijavo Vilniaus universitete, kur 1971 m. baigė lietuvių kalbos ir literatūros studijas. 1970–1997 m. įvairias pareigas jis ėjo žurnalų „Jaunimo gretos“, „Moksleivis“, „Laikas ir įvykiai“, laikraščių „Vilniaus tribūna“, „Lietuvos Jeruzalė“, „Pozicija“, „Anykšta“ redakcijose. 1997 m. grįžęs į gimtuosius Anykščius, R. P. Vanagas daugiausia atsidėjo kūrybai. Kiek vėliau, 2004–2007 m., dar padirbėjo Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memoriališiame muziejuje. Per savo karjerą rašytojas turėjo ir įvairių visuomeninių pareigų: keletą metų vadovavo Vilniaus jaunųjų rašytojų sekcijai, o Atgimimo laikotarpiu – Rašytojų sąjungos Publicistikos komisijai, būdamas įvairiose pareigose aktyviai dalyvavo Pasaulio anykštėnų bendrijos veikloje, įvairių komisijų darbe, nuo 2014 m. – Anykščių akademijos rektorius, Lietuvos rašytojų sąjungos narys – nuo 1983 m.

Pirmąją savo poezijos knygą „Autobiografijos pradžia“ R. P. Vanagas išleido 1978 m. Vėliau sekė kitos poezijos ir prozos knygos, buvo keletas vertimų. Kaip rengėjas ar sudarytojas R. P. Vanagas prisidėjo prie ne vieno fotoalbumo ar rinktinės, daugiausia Anykščių krašto temomis, parengimo ir sudarymo, o periodinėje spaudoje paskelbė per 200 apybraižų, interviu, reportažų. Pagal R. P. Vanago eilėraščius sukurta ne viena daina, yra eilėraščių, išverstų į anglų, vokiečių, ispanų, prancūzų, latvių, lenkų, rusų, moldavų, ukrainiečių, baltarusių, estų kalbas. Proza ir dokumentika versta į anglų, rusų, jidiš, azerbaidžaniečių, estų, norvegų bei kitas kalbas.

Gana sausai atrodo faktais paremtas naujojo Žemaitės literatūrinės premijos laureato gyvenimo ir veiklos aprašymas. Kur kas nuoširdžiau rašytojas į savo skaitytoją prabyla pats: anykštėnas, Šventosios vaikas, gimęs pušimis kvepiančiame, vandenim ribuliuojančiame, tačiau pokario baimės purtomame kaime. Dar jis – rudens sekmadienio ir Svarstyklių, prisirpusių šermukšnių ir rasotais voratinkliais apkibusių grybų vaikas, kuriam lengviausia kvėpuoti spalį, o ką nors pasirinkti, apsispręsti visuomet būna nelengva. Nemėgstąs jis būti ir dėmesio centre – nei vaikystėje, nei dabar. Nors labiau patiktų tūnoti kur nors vienam upės ar ežero užutėky su meškere rankoje, vis dėlto per gyvenimą pakeliauti jam teko: aplankyta nemažai šalių, susipažinta su spalvingomis asmenybėmis. Nors Rašytojų sąjungoje atsidūrė išleidęs dvi poezijos knygutes, daugiausia jėgų ir laiko atiduota publicistikai, prozai, dokumentikai, ko nėmaž nesigaili. Juk tikrovės viražai, paradoksai ir dramos smarkiai pranoksta drąsiausias fantastų išmones. Rašytojas apgailestauja tik dėl to, kad kelis dešimtmečius reikėjo pasitenkinti vien „teigiamų“ pavyzdžių atranka. Užtat dabar jis išsijuosęs šlovina, pirmenybę atiduoda tikrai konkretaus žmogaus (įskaitant ir save) kasdienybės istorijai, išgyventam skausmui ir meilei, atradimams ir viltims. Gi jo paties didžiausia viltis ir geidžiamybė – prigimtine kalba pasakyti žmonėms tai, kas jiems iš tiesų galėtų būti svarbu, įdomu, naudinga. Tačiau kad ir kaip vengtų patoso, šiandien rašytojas negali nepabrėžti tautinės saviraiškos būtinumo, todėl pirmiausia jo žvilgsnis ir krypsta į gyvus ir išdidžius, laisve ir pasitikėjimu trykštančius Lietuvos namų langus – kur jie, kiek jų?..

„Skiedrų ganytojas“ – knyga, šiek tiek autobiografinė, tačiau ne visai

Rašytojo R. P. Vanago knygose, pasak į Kelmę jį atlydėjusių anykštėnų, yra tai, ko neužrašė kiti, kas nežinota ir galbūt negalėta žinoti, nes ta informacija glūdėjo kažkur giliai archyvuose ar kraštiečių prisiminimuose. Reikėjo įdėti nemažai pastangų, kad šią informaciją atrastum, reikėjo kantrybės prakalbinti žmones, kad jie išdrįstų atsiverti, taip pat reikėjo kantrybės tikslinant faktus, kad jie būtų tinkamai sudėlioti ir aprašyti. Tai padaryti – vienas iš R. P. Vanago talentų. Tačiau pats rašytojas besidominčius jo kūryba perspėja, kad nors įvykiai ir veikėjai jo kūriniuose paremti tikrais faktais, autentiškais prisiminimais, lygybės ženklo tarp knygos veiksmo ir realių įvykių ar asmenybių jis nedėtų.

Viename interviu apie knygą „Skiedrų ganytojas“ R. P. Vanagas yra sakęs, kad ši knyga nėra grynai autobiografinė. Jis pasirinkęs laisvesnį, kūrybiškesnį, daugiau apibendrinantį žanrą, nors kai kurie įvykiai ir žmonės su visom detalėm buvo tikri, asmeniškai išgyventi. Pats jis mano esantis panašiausias į šios knygos herojų Juliuką Adamonį. Taip, kaip jo tėvas yra nenuginčijamas Rapolo Adamonio prototipas, taip jis pats esąs Juliukas, tiesa, ne be išlygų, nes tiesioginės sąsajos kartais per daug įpareigoja, suriša rankas.

Žemaitės literatūrinė premija rašytojui R. P. Vanagui skirta už knygą „Skiedrų ganytojas“

Žemaitės literatūrinės premijos steigėjos Kelmės rajono savivaldybės sudarytos komisijos, išrinkusios premijos vertą knygą, narė, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja metodininkė Emilija Kvietkuvienė savaip apibūdino nominuotą knygą. Pasak jos, knygoje atskleistas pasakotojo vaiko prisiminimų ir vizijų pasaulis, kurio pagrindinis herojus – Rapoliukas – kaimo pijokas, turįs savo filosofiją. Iš pirmo karto atrodo, kad nieko ypatingo. Tačiau tai gilus pasakojimas, kaip sovietinis režimas plauna smegenis, aukština rusų kultūrą, lietuvio kūrybinis gyvenimas užvožtas po oficialios sovietinės kultūros gaubtu – kokias ir kaip šventes švęsti, ką spaudoje rašyti. Bandoma išbraukti lietuvio vertybes ir išgyvendinti bendrystės jausmą. Tačiau tas aktyvus ir akylas Rapoliukas tarsi perpranta režimo veikimo mechanizmą, nepaklūsta iš išorės primestiems reikalavimams. Nemaištauja, bet ir nesitaiksto; išgeria ir vėl meistrauja, meistrauja, ir vėl išgeria. Suvokia, kad gyvena laikais, kai rodyti neapykantą galima, o meilės – ne. Bet ir viena, ir kita rodo. Tyliai. Ir tos meilės prisodrintas visas kūrinys: vaikui, kuris išgėrusį tėvą tįsia namo, žmonai, iš viso, rodos, pasaulio į jų namus traukiantiems giminaičiams ir, žinoma, sugėrovui. Ir pašaipos visiems atseikėta sodriai. Sąmoningai, siekiant atskleisti kritikuotiną patirtį, Sovietų Sąjungos ideologiją: trėmimus, žydų naikinimą, karo įvykius, nevykusių viršininkų poelgius, aplinką, kur degtinės daugiau nei duonos. Apie svetimą pasaulį, kur grūdai pilami vietoj žvyro ant kelio, turtas eina šu-

Laureatą R. P. Vanagą sveikino ir tautinę juostą užrišo Kelmės rajono savivaldybės meras Ildefonsas Petkevičius

Anykščių rajono savivaldybės meras Sigutis Obelevičius sveikina laureatą

R. P. Vanagą pasveikino iš Anykščių atvykę kraštiečiai

niui ant uodegos. Autoriaus tai daroma vartojant sodrius liaudies posakius, kalambūrą, dainuškų tekstus. Nepaprastai vaizdingi rašytojo palyginimai. Komisijos narė pastebi, kad čia esama ir Žemaitės: „Ir še tau, išsiveš Vingių Jonas mūsų Katrelę už kelių girių į pamiškę“ (mąsto veikėjas apie vienos herojės santuoką).

Knygos „Skiedrų ganytojas“ siužetas sukasi ne apie labai tolimus laikus, o laikus, kuriuos daugelis dar prisimena, yra išgyvenę, todėl kiekvienas ją perskaitęs greičiausiai ras savus prototipus ir herojus, turės dar vieną progą pamąstyti apie šiuos ir anuos laikus, gal ko pasimokyti ar kokios ydos ir atsikratyti.

Visuomeninė veikla ir darbai neliko neįvertinti

R. P. Vanagas už savo visuomeninę, literatūrinę ir kultūrinę veiklą ne tik yra apdovanotas įvairiausiomis padėkomis ar kraštiečių dažnai garbingai pavadinamas Anykščių gyvuoju klasiku. Jo veikla įvertinta tokiais pripažinimo ženklais kaip LR Seimo ženklu „Atkurtai Lietuvai 100“, Anykščių rajono savivaldybės ženklu „Šimtmečio anykštėnas“, suteikiant Anykščių rajono Garbės piliečio vardą ir kitais. Be to, rašytojas už savo kūrybą yra pelnęs daugybę įvairiausių premijų, tokių kaip Juozo Tumo-Vaižganto, Jono Marcinkevičiaus, Antano Baranausko ir kitų. 2022-aisiais įvertinimų sąrašą papildė ir Žemaitės literatūrinė premija.

Paminėtina, kad ši premija – viena seniausių su rašytojos, visuomenės veikėjos Julijos Žymantienės-Žemaitės (1845–1921) vardu sietinų Kelmės krašto tradicijų, pagarbos Žemaitei ženklų.

Šios premijos ištakos siekia dar XX amžiaus 7-ąjį dešimtmetį, kai 1965 m. gegužės 28 d. Užvenčio vidurinėje mokykloje (dabar – Šatrijos Raganos gimnazija) vykusiame literatūros vakare, skirtame Žemaitės gimimo 120-osioms metinėms paminėti buvo paskelbta žinia apie Žemaitės vardo kolūkio visuotiniame kolūkiečių susirinkime priimtą sprendimą įsteigti kasmet teikiamą literatūros premiją už geriausią apsakymą kaimo tema. Tuomet tą pačią dieną Ušnėnuose, kaime Kelmės rajone, kuriame Žemaitė gyveno šešiolika metų, buvusioje rašytojos sodybvietėje, buvo atidengtas ir iki šiol tebestovi jai skirtas paminklinis akmuo. Lygiai po metų už apsakymą „Ko nepasakė Laukys“ pirmoji premija buvo įteikta minėto apsakymo autoriui Juozui Baltušiui. Devyniolika pirmųjų laureatų gavo tik daiktinius prizus – medyje ar metale įamžintus Žemaitės portretus ir vardinį rankšluostį ar juostą. Tik vėliau buvo pereita prie piniginių paskatinimų.

1991–1993 m. ši premija nebuvo teikiama. Dabar premijos gali tikėtis per pastaruosius porą metų atskira knyga išleistos bet kurio žanro prozos, eseistikos kaimo tema, monografijos apie žymius kraštiečius autorius. Nuo 2008 m. premija skiriama kas dveji metai. Jos dydis keitėsi. Šiuo metu tai – 2000 eurų. Jau trečią dešimtmetį ji finansuojama Kelmės rajono savivaldybės.

Per daugiau nei pusamžį Žemaitės literatūrinė premija įteikta jau 47 rašytojams: ir garsiems, ir vėliau išgarsėjusiems savo kūryba. Tarp laureatų – Romualdas Granauskas, Rimantas Šavelis, Bitė Vilimaitė, Vanda Juknaitė, Icchokas Meras, Marcelijus Martinaitis ir daugelis kitų. Du iš jų – Eugenijus Ignatavičius ir Algimantas Zurba – premiją pelnė po du kartus. Jau daugiau nei dviejų dešimčių laureatų šiandien nebėra tarp mūsų.

Premijos teikimo iškilmės per tą laiką įvyko Vilniuje, Kelmėje, Ušnėnuose, Tytuvėnuose, Šaukėnuose, Užventyje, Kražiuose. Kartą šventės ceremonija vyko be laureato. Sutapo, kad tais metais (2005) ji buvo skirta kraštiečiui, Kelmėje gimusiam prozininkui Icchokui Merui už apsakymų knygą „Stotelė vidukelėj“. Rašytojui sveikata neleido atvykti iš Izraelio, į kurį emigravo 1972 metais. Gimtojoje Lietuvoje tai buvo pirmoji šiam rašytojui skirta literatūros premija, nors jo kūrinių jau tuomet buvo išversta beveik į septyniasdešimt pasaulio kalbų. Ši istorija baigėsi tuo, kad įteikti premiją ambasadoje Tel Avive buvo paprašytas ir maloniai sutiko tai padaryti iš Kelmės rajono kilęs tuometis Lietuvos ambasadorius Izraelyje Alfonsas Eidintas.

Pastaraisiais metais premijos teikimo šventė vyksta Kelmėje, Žemaitės bibliotekoje. Išliko tradicija premijos laureatą palydėti į Ušnėnus, apsilankyti Povilo Višinskio memorialiniame muziejuje-name, kuriame įrengta Žemaitei skirta ekspozicija. Ši ekspozicija kaskart papildoma naujojo laureato knyga, o svečiai išklauso muziejaus prižiūrėtojos, Žemaitės proanūkės Aldonos Janavičienės pasakojimo, padeda gėlių prie paminklinio akmens buvusioje Žemaitės sodybvietėje.

Anykštėnai Povilo Višinskio memorialiniame muziejuje

Šios tradicijos laikėsi ir 47-asis premijos laureatas R. P. Vanagas su jį atlydėjusiais anykštėnais. Vėl prie paminklinio akmens Žemaitei pakvipo gyvos gėlės, besiklausant Žemaitės proanūkės pasakojimų, parymota prie P. Višinskio tėvų namelio lango, aplankyta Žemaitės premijos laureatų knygų ekspozicija, kurią papildė naujas eksponatas – knyga „Skiedrų ganytojas“ su ilga paantrašte „Linksmai graudžios istorijos iš Valaukių miestelio (Lietuvos SSR, SSRS) šeimos gyvenimo“. Jos ištrauką siūlome mūsų žurnalo skaitytojams.

Anykštėnai buvusioje rašytojos Žemaitės sodybvietėje

Rimantas P. Vanagas
Ištrauka ir knygos „Skiedrų ganytojas“

IR DŽIUZEPĖ, IR...

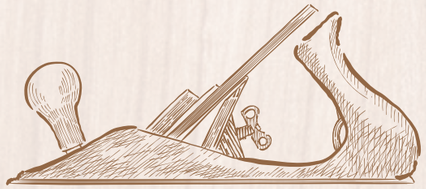

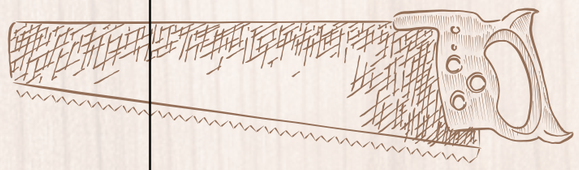

Skiedros!

Garbanotos, išrašytos švelniais raštais, lengvutės, kvepiančios pušų, eglių sakais, – alsuoti gryčytėj lengva, gaivu, lyg stovėtum girios vidury... Auksiniai, sidabriniai atlaidų saldainių popierėliai, ir tie ne tokie man gražūs, kaip šitos skiedros! Noriu semti jas rieškučiomis, glausti prie veido, uostyti ir klausytis, kaip jos aikčioja, spygčioja, krizena... Jos kaip riestanosiai vaikeliai, todėl ir susiraičiojusios, kad tokios gyvos...

Braidau po skiedrų pusnį ir galvoju: kaip galima kimšti šitą papurusį, spyruokliuojantį gražumyną maišant, o paskui paleisti pro kaminą? Bet... jeigu skiedros netiktų prakurom, tėvas greit ir kojos nebeturėtų kur pastatyti. Rapolas Adamonis vis stumdytų ir stumdytų leistuvą, o drožlių pusnis vis augtų ir augtų, keltųsi viršun kaip tešla, putotų kaip duoninis alus, pradėtų semti žilom sruogom apraitytas Rapoliuko ausis, nebeliktų nė blizgančio pakaušio...

Dar man labai patinka kaladytės. Mažesnis iš jų statydavau bokštus, tiltus, namus. Laukdavau, kada tėvas ims suleidinėti durų, langų skersinius: po kelių tikslių smulkiadančio pjūkliuko brūkštelėjimų ant grindų nukrisdavo atraižėlė trim nusklembtais šonais. Platesnis capas – platesnis galiukas. O jei kaladytės nevienodos, iš jų bet ką sudurstysi, sukrausi... Mamai saujom šiūpsint kaladytes krosnin, piktai šnairuodavau, man ji staiga pasidarydavo kažkokia svetima, netgi žiauri, tik linksmos akys ir šviečiantis veidas nuramindavo: taip reikia, taip turi būti, džiaukimės, žvarbų vakarą turėdami sauso, lengvai liepsnojančio medžio!

Dabar aš stoviu palei gryčytės duris, stebiu, kaip ant tėvo kaktos kaupiasi, nuo akinių ant šviežiai nuobliuotos lentos kapsi prakaito lašai. Prisimenu piešinį iš knygos „Auksinis raktelis, arba Buratino nuotykiai“, kurią man dovanojo pusbroliai Vytukas ir Algiukas iš Joniškio. Ją buvau pervaręs mažiausiai septynis kartus, o jau į spalvotas iliustracijas per visą puslapį stebeilijau gal šimtą sykių. Ypač man patiko toji, kur dailidei Džiuzepei akiniai ant mėlynos nosies pašokę, išgirdus keistą dėdės Karlo pliauskos cyptelėjimą. Vaizdelis kaip iš akies trauktas; Rapoliuko nosis gal ir ne tokia mėlyna, bet... Nenustebčiau, jei tėvo obliaus užkabintas medgalis rikteltų: oi, man skauda!

Prie varstoto tėvas man labiausiai patinka. Skiedra, linksmai, žvitriai susiraičiusi už ausies, jį tik puošia ir kelia nuotaiką – bent jau man. Šįryt gerai nusiteikęs ir tėvas. Pastums, pastums leistuvą ir porina:

– Kai nuobliuoju lentą ir paglostau rieves, šakas... Jos klausia manęs: kaip gyveni, Rapoliuk? Štai skiedra sako: ačiū, gerai peilį išgalandai, užtat tokia šilkinė, peršviečiama gimiau! Prastas meistras, kurio skiedros nelygios, pasišiaušusios, – šiauštis, žinok, moka ne tik vaikai... Skiedros, matai, jau kutena pakinklius, ir man linksma, kad šiandien sekasi, kad lentos gerai išdžiovintos, ir oblius geras, ir man sveikatos netrūksta!

Rapoliukas šnekasi tarsi pats su savim, bet kažkaip oriai, lyg koks kunigas. Gal jis ir nugara jaučia, kad kiekvieną jo žodį gaudau nemirksėdamas, net prasižiojęs? Suprantu, jis truputį meluoja, pagražina – ir tegul sau, pasakos todėl man ir patinka, kad gražios... Man labai norėtųsi, kad tėvas šitaip kalbėtų ir kalbėtų, tad vėl klausiu:

– O jeigu medis labai šakotas? Kreivas? Ar galima iš kreivo padaryti tiesų daiktą – suolą arba stalą?

Tėvas susimąsto.

– Gudriai paklausei... Kokį mažą daiktelį gal ir padaryčiau, sudurstyčiau. Bet kreivas ar diržingas medis – vienas vargas, gerai neišobliuosi. Panašiai ir su žmogum... O jeigu pamatau, kad išeis gražus baldas, durys arba langas, man jau džiaugsmas, laimė!

Patylėjęs pats klausia:

– Ar numanai, kiek metų medis auga, kol atsiduria ant varstoto?

– Kiek?

– Penkiasdešimt, o gal ir šimtą...

– Ilgiau nei žmogus?

– Taigi... Jis ir kvėpuoja kaip žmogus, vandenį geria, saulėj šildosi, serga ir džiaugiasi... Net kai visai nudžiūna, aš dar galiu jį prikelt kitam gyvenimui!

– Todėl jūs ir stalius! – sakau pagarbiai. – Verutė sakė, kad ir Jėzaus tėvas Juozapas buvo stalius... – Mane irgi užlieja džiaugsminga puikybė. – Jūs dabar kaip koks skiedrų valdovas, karalius!

Rapoliukas glosto leistuvo išstumtą peršviečiamą skiedros sruogą, patenkintas šypsosi.

– Karalius gal ne, gal greičiu baronas?

– Koks baronas?

– Nu, toks drūtas, *kandziravotas* avinas. O avinas ką daro? Gano savo aveles... Tai aš kaip ir avinas, kaip ir piemuo... Matai, kiek mano avelių – pilnas gardas! – Ir benagiu pirštu duria į skiedrų gauburyną.

– Piemuo?.. – nusivylęs sakau. Tas žodis man aiškiai per menkas, netgi įžeidus.

– Nu, jeigu nori, galiu būt ganytojas – kaip klebonas...

Daugiau ir aš nebeturiu ką pridurti. O Rapoliukas, lyg pajutęs džiūstant gerklę, nuryja seilę:

– Gerai mokėt amatą. Bet nelengva!

Įkvėpimui atslūgus, tėvas pasiguldo ant taburetės vieną lentytę – šalia jų visa stirta – ir vienodais judesiais dzyrina pjūkleliu. Aštrūs dantukai smagiai rėžia, pjuvenos byra kaip manų kruopos, bet lentytė ilga, krypt į šoną... Prišokęs stveriu už galo, Rapoliukas dirst pro akinių viršų:

– Gerai!

– Kas gerai? – nusiviepiu lig ausų.

– Pats susipratai padėti.

Šitaip pagirtas, dabar stovėčiau ir stovėčiau varstoto gale laukdamas savo akimirkos – nors ligi vakaro! Žinoma, vakaro laukti neteks – kaip paprastai mama po valandžiukės iškiš galvą pro namo duris ir pašauks:

– Pietų-ų!

– Girdi, stalas ant bliūdo! – iškilmingai braukydamas kaktą jau kadai peršlapusia rankove, pasakys man Rapoliukas. Kažkur jis girdėjo, kaip iš susijaudinimo susipynus liežuviui šeimininkas svečius pakvietęs prie stalo tokiais žodžiais: „Brangūs sveteliai, prašom vidun, stalas ant bliūdo!“ Tačiau iki pietų dar tolokai ir, baigęs vieną darbą, Rapoliukas stveriasi kito:

– Paduok *zimcublį!*

Peržvelgiu ant sienos prikaltą įrankių laikiklį – kur tas siauras, kampuotu peiliu oblius? Randu, paduodu. Iškart atpažįstu ir šarpoką, baroną, klemarį, vinkelį, kitus įrankius. Tik... vienas oblius besiskubinant išslydo, ašmenys dilgt per pirštą – kraujas pliūpt srovele! Prispaudžiu skiedrą prie žaizdelės ir laikau, o skiedra raudonyn, raudonyn... Kieksyk buvau kruvinai nusidaužęs kelius ir krumplius, ir nieko, bet čia kažkas netikėta, nesuprantama: skausmo jokio – o kraujas trykšte trykšta... Dingteli, kad mirštu...

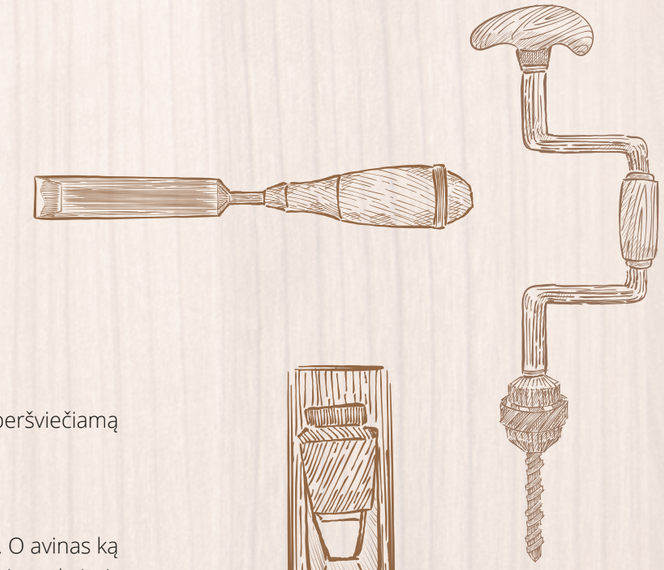

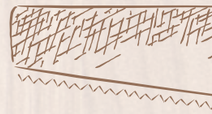

Pamatęs mano bėdą, Rapoliukas kilsteli skiedrą, žvilgteli į pirštą – ir nusijuokia:

– Ot vyras! Kaip musės įkąsta.

– Kaip ... musės? – pakartoju ir pajuntu, jog iškart grįžta drąsa, linksmumas! Net kraujas netrukus nustoja tekėjęs, pridžiūna prie skiedros...

– Tu dar nežinai, ką reiškia tikra žaizda... – nusisukęs sumurma tėvas.

Kai sėsim už stalo, Rapoliukas mamai sakys:

– Turi galvą Juliukas: vienąkart pasakei – ir jau žino! Visus įrankius! *Maladec!..*

Ir nė žodžio apie įpjautą pirštą. Pažiūrėjęs į mane mirktelės, o kadangi aš kažko lyg ir tebelauksiu, paragins:

– Kabink, Matauš, košė atauš!

Dr. Marijus Šidlauskas,
Klaipėdos universiteto docentas

ŠATRIJOS

RAGANA IR MES

Šio teksto tema mus kreipia į dabarties pasaulį, į laiką, kuriame gyvename, į metus, kuriais pažymime 145-ąsias Šatrijos Raganos gimimo metines. Ar šios rašytojos kūryba tebėra reikšminga ir reikalinga mums, čia ir dabar krutantiems Lietuvos žmonėms? Ką atsakytume asmenukėmis besidalijančiam, į startuolius ir vienaragius besidairančiam XXI amžiaus jaunimui, kuriam Šatrijos Raganos pasaulis galėtų pasirodyti jau neaktualus, „žiauriai“ atitrūkęs nuo realybės, o ji pati – labiau vienuolystei nei pilnakraujam gyvenimui pasišventusi idealistė? Juk su savo katalikišku dvasingumu rašytoja tik kaišioja pagalius į mūsų sėkmės istorijų ratus, o vadovaudamiesi jos vertybėmis liktume amžini *lūzeriai*, – sakytų jai lyderystės kursą išklausęs būsimasis lyderis, svajojantis apie savo pirmąjį milijoną.

Šis tekstas ir yra kvietimas pasvarstyti, galbūt padiskutuoti, kuo ir kaip rašytojos asmuo ir darbuotė atliepia šiandienos rūpesčius bei lūkesčius, ar savo kūrybine laikysena, gyvenimo stiliumi ji dar galėtų būti aktuali, įdomi ne tik kaip egzotiška idealybės pasišventėlė, bet ir kaip ištikima atraminių vertybių puoselėtoja, integralios asmenybės ir vaisingos gyvenimo filosofijos pavyzdys.

Kalbant apie literatūros aktualumą (lot. *actualis* – faktiškas, tikras, dabar esantis) dera pabrėžti, kad ši sąvoka nusako *dabar esančią* literatūros ir visuomenės santykio būklę, apibūdina momentinį abipusio ryšio intensyvumą, jo paūmėjimą, mažai arba nieko nepasakydama apie to ryšio gilumą ar tvarumą. Juk „aktualia“ kūryba šiandien pavadinamas ir madingoms konjunktūroms pataikaujantis populiarus skaitalas. Tad vien aktualumo matu vertindami rašytoją rizikuojame padaryti iš jo žurnalistą ar aktualijas narpliojantį *influencer*'į-įtakūną. Kitaip tariant, žodžio menininką paversti žiniasklaidos bei jos vartotojų poreikiams tarnaujančiu aktualijų įkaitu, kuriam noromis nenoromis tenka įsijungti į viešųjų ryšių žaidimus, paisyti galią turinčiųjų interesų, paklusti madoms, masinėms manijoms ar fobijoms. Grožinei literatūrai pripažįstant tik tokį aktualumą tektų ją laikyti tiesiog popso industrijos dalimi, šitaip atimant iš rašytojo būtinąją kūrybinę laisvę, individualų kritinį mąstymą bei vaizduotę, o sykiu išplaunant iš literatūros meno tai, kas jame svarbiausia – gebėjimą už realijų matyti universalijas, už žemiškos buities įžvelgti žmogaus būties paslaptį ir lemtį.

Žinia, Šatrijos Ragana nebuvo kurčia ir akla savojo meto realijoms. Skaitydamas, tarkim, „Irkos tragediją“ niekaip nepasakytum, kad rašytoja „žiauriai atitrūkusi nuo realybės“, įskaitant šiandienos realybę, kurioje panašios nedarnių šeimų tragedijos yra tapusios kasdieniu reiškiniu. Atvirkščiai, peršasi išvada, jog tai mes, naujaip bemodeliuodami šeimą, esame žiauriai atitrūkę nuo ilgiau už mus tveriančios realybės, nuo tikro ir patikimo pamato, galinčio užtikrinti genetinį, psichologinį ir kultūrinį saugumą mūsų vaikų vaikams. Aptariamoji rašytoja priklauso tiems kūrėjams, kurie geba jautriai atsiliepti į gyvenamojo meto tikrovę, tačiau užuot tai tikrovei pataikavę ieško joje idealumo matmens, gilesnės, visuotinesnės perspektyvos. Į gyvenimą ir pasaulį ji žvelgė amžinybės požiūriu, *sub specie aeternitatis*, t. y. taip, kaip nuo amžių būdinga filosofams ir literatams. Ypač poetams ir poezijai, kuriai, kaip savo dienoraštyje tvirtina Alfonsas Nyka-Niliūnas, „visa, kas ‚aktualu', yra absoliutus balastas“[1]. Kitame dienoraščio įraše Niliūnas teigia: „Poezija (kaip ir visi kiti menai), jei-

1 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai. 1938–1975,* Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 335.

gu tikra, niekad nepasensta. Gali svyruoti tik jos aktualumas, t. y. gali kuriam laikui „išeiti iš mados“. Deja, tokios absoliučiai tikros poezijos labai maža“[2]. Geriausiuose Šatrijos Raganos kūriniuose tokios nesenstančios, tikros poezijos išties esama, ir išlavinta Niliūno estetinė klausa neleidžia tuo abejoti. Kalbėdamas apie apysaką *Sename dvare*, jis žavisi autorės mimoziniu jautrumu, saulėlydžio šviesą primenančiu mirštančio pasaulio trapumu, būties supoetinimu ir humanistine rezignacija, o savo nusilenkimą rašytojai apvainikuoja tokiais žodžiais: „Šatrijos Ragana savo intelekto subtilumu, kultūriniu „diapazonu“ bei inteligencija toli prašoka visus savo generacijos rašytojus“[3]. Ši poetiškoji beletristė Niliūną traukė, o gal ir romantiškai intrigavo, ir savo asmenybe, kurią jis pabrėžtinai išskyrė iš kitų lietuvių klasikų: „Ir jeigu būtų man duota pasirinkti, ką iš senųjų norėčiau būti matęs gyvą, tai mano pasirinktasis nebūtų nei Maironis, nei Vaižgantas, bet Šatrijos Ragana“[4].

Dvasingumo šydu apgaubtos nesenstančios vertybės ir šiandien tebėra tas magnetas, kuris traukia tyro grožio ir tiesos besiilginčią žmogaus sielą. Būtent pastarosios vertybės, į estetinį rangą pakylėtas ir asmeniškai suintymintas dvasingumas laiduoja šiai rašytojai saugią vietą lietuvių literatūros klasikos kanone ir mokyklų programose, apsaugodamas ją nuo nervingų ginčų dėl atitinkamos vietos tokių rašytojų kaip Žemaitė ir I. Simonaitytė, J. Janonis ir S. Nėris, E. Mieželaitis ir J. Marcinkevičius. O juk paminėtų rašytojų atveju ietys laužomos pirmiausia dėl jų „aktualumo“, kintančio sulig santvarkų, ideologijų, vertybinių nuostatų ar tiesiog galios institucijų kaita. Pasirinkusi *sub specie aeternitatis* perspektyvą, kuri visada yra mąstančio individo, o ne inertiškos masės pasirinkimas, atmetusi šio pasaulio gundymus Šatrijos Ragana sykiu apsisaugojo nuo konjunktūrinio savo kūrybos adoravimo ar profanavimo, tarsi nujausdama, kad jos vieta mūsų kultūroje ir literatūroje neištrinama.

Vis dėlto aktualumo sąvoką įmanu taikyti ir Šatrijos Raganai, tik jos aktualumas savaip priešsrovinis, turintis ryškų moralinį-religinį matmenį, besipriešinantis egoistiniams socialiniams instinktams ir konkuravimo etosui, todėl nepopuliarus. Juk nūnai populiaria nepavadinsi laikysenos, grindžiamos artimo meile, pasiaukojimu kitam, skriaudžiamam ir pažemintam, pareiga visuomenei, savam kraštui ir valstybei. Būdama žymiu mastu priešsrovinė, šios autorės kūryba yra daugeliu požiūriu ir novatoriška, inovatyvi literatūros raidos ir brandos požiūriu, tad vėlgi savaip aktuali. Šatrijos Ragana pirmoji ėmėsi vaizduoti sudėtingą vidinį pasaulį, įvesdama inteligentiškos kultūrinės savimonės veikėjus, savo asmens autobiografiškumą pakylėdama į meninio pasakojimo lygmenį. Ji parašė pirmąjį vidinio monologo apsakymą („Saulei užsileidžiant“), duodama pradžią naujai psichologinės prozos linkmei, įtvirtino dienoraštinę prozą („Viktutė“, „Dėl ko tavęs čia nėra?“, „Šv. Jono naktis“, „Vasaros naktis“, dalis apysakos „Sename dvare“). Ji, pasak Viktorijos Daujotytės, sukūrė „augantį“ moters paveikslą (Irka-Viktutė-Marija-Mamatė) ir pirmoji į lietuvių kultūrą įbrėžė kūrybingos rašančios moters liniją[5], todėl yra neapeinama lietuviškojo feminizmo tyrinėtojams.

Šiandieninių pedagoginių reformų ir švietimo sistemos buksavimų akivaizdoje pravartu paliesti Šatrijos Raganos kūrybos ir veiklos pedagoginį aspektą. Kaip žinome, plačiai suprastas žmogaus ugdymas, jo dvasinis ir kultūrinis augimas buvo didysis rašytojos gyvenimo rūpestis. Ji buvo ne tik ugdymo teoretikė, Friedricho Wilhelmo Förserio veikalų vertėja ir jo idėjų propaguotoja, viena pedagogikos mokslo Lietuvoje pradininkių, bet ir atsidėjusi praktikė – dirbo namų mokytoja Žemaitijos dvaruose, buvo Marijampolės „Žiburio“ mergaičių progimnazijos mokytoja ir bendrabučio vedėja, gyvendama Židikuose klebonijoje įrengė mokyklą kaimo vaikams, taip pat mokė juos privačiai, globojo ir leido į mokslus našlaitį berniuką. Sekdama Förseriu, savo pedagoginėje veikloje labiau kliovėsi ne mokslu, o psichologine intuicija, idealo vizija, valingo charakterio ugdymo ir saviugdos imperatyvu[6]. Savo kryptingai įgyvendinama pedagogine programa ji priartėja prie dabar madingos holistinės pedagogikos ir apskritai holizmo (gr. *holos* – visas) idėjos, reikalaujančios suvokti reiškinį kaip tam tikrą vientisą visumą. Tačiau teoriškai deklaruodami vienovės ir susiliejimo principą modernieji holizmo entuziastai kažkodėl renkasi skaldymosi ir susismulkinimo praktiką – ir tada iš, tarkim, holistinės medicinos telieka holistinė terapija plaukams, o iš holistinės mitybos – holistinio lieknėjimo menas. Tad

2 Ten pat, p. 434.

3 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai. 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 574.

4 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai. 1976–2000,* Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 455.

5 Žr.: Viktorija Daujotytė, *Šatrijos Raganos pasaulyje.* Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 13.

6 Žr.: Gediminas Mikelaitis, *Kilti ir kelti: Šatrijos Raganos literatūros teologija.* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 74.

lyginant su kai kuriomis toli pažengusiomis žmogaus ugdymo bei tobulinimo tendencijomis Šatrijos Raganos šios srities darbuotė atrodo kur kas nuoseklesnė ir perspektyvesnė, o paprasčiau tariant – tiesiog labiau atitinkanti sveiko proto lūkesčius. Jos pedagoginės programos integralumą, taigi holistinį pobūdį, sutvirtina indėlis į vaikų literatūrą – vaikams skirti Lietuvos istorijos pasakojimai, įsimintini vaikų ir paauglių paveikslai (Irka, Vincas Stonis, Irusia) stambiuosiuose prozos kūriniuose.

Neturėdama šeimyninio gyvenimo ir motinystės patirties būtent į šiuos klausimus Šatrijos Ragana gilinosi su jai būdinga nuovoka ir išmintimi (toks iš pažiūros paradoksalus dėsningumas yra ir faktas, kad viena krikščioniškiausių mūsų rašytojų pasirinko pabrėžtinai pagonišką slapyvardį). Šiandienos pasaulyje šeimos, lyčių santykių problemos jau yra tapusios ar paverstos ne tiek sociokultūriniu moraliniu, kiek ideologiniu politiniu klausimu. Atsiribodama nuo politinių aktualijų Šatrijos Ragana šias problemas svarstė vadovaudamasi krikščioniško gyvenimo idealais – Dievo ir artimo meile, tikėjimu žmogaus galimu ir privalomu tobulėjimu, vardan aukštesnio tikslo atsisakant materialinės naudos ir egoistinių malonumų. Pirmine tokio tobulėjimo sąlyga ir veiksniu laikė būtent šeimą, iškeldama joje motinos vaidmenį. Laikydamasi Förstero nuostatų pripažino tik tradicinės monogaminės šeimos modelį, pabrėždama, kad moteryje sielos ir kūno vienybė tvirtesnė[7], o motinystė moterį giliau ir slaptingiau nei dabartyje paskendusį vyrą suriša su ateitim ir visų daiktų Tvėrėju[8]. Šiandien toks požiūris ne vienam ar vienai pasirodytų atgyvenęs, varžantis ar iškreipiantis individo laisves ir teises, politiškai nekorektiškas ir pan. Tačiau klausimą galėtume kelti ir bendresnėje, taip sakant, holistinėje laiko ir erdvės perspektyvoje: ar šiandienos pasaulyje, kurio trapumą kasdien primena klimato kaitos katastrofos, pandemijos, karas, emigrantų srautai ir visų galų krizės – ar viso šito akivaizdoje altruistinė etika ir asketiška savikontrolė nebūtų atsakingesnė ir patikimesnė, viltingesnė, galų gale, protingesnė alternatyva nei besaikis vartojimas ir hedonistinis užsimiršimas?

Šatrijos Ragana traukytų pečiais, regėdama mūsuose klestintį kūno kultą, pastangas išsaugoti jaunystę bet kokia kaina, ji nepatikėtų savo akimis, susidūrusi su moterimis, kurioms kas savaitę privalu atlikti viso kūno depiliaciją, kas mėnesį – išsibalinti dantis, o kasmet – pakelti akių vokus bei pakeisti krūtų implantus. Vėlgi galėtume klausti – ar kultūra, reikalaujanti jaunatviško seksualumo iš senolių, o paauglius verčianti depresuoti dėl lyties, stumianti lytį gerinti chirurginiu būdu – ar tai ne represyvi, savaip tironiška kultūra, klestinti mūsų liberaliosios demokratijos platybėse? Šatrijos Ragana yra išvertusi Försterio studiją „Seksualinė etika ir seksualinė pedagogika“, kurios pavadinimas skamba intriguojančiai ir aktualiai. Tačiau smalsiai savo kūniškumą tyrinėjantis ir visokeriopos emancipacijos trokštantis šiuolaikinis žmogus šia studija greitai nusiviltų. Mat Försteris, iškeldamas krikščionišką sielos tobulumo idealą, nuosekliai laikosi dvasios pirmumo kūno atžvilgiu principo, kurį postmodernizmo ideologija atmeta, tvirtindama atvirkščiai – siela yra kūno kalėjimas. Bent taip savo studijoje „Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas“ tvirtina Michaelis Foucault. Kitaip nei Foucault, atskleidžiantis represyvų drausminių institucijų poveikį žmogaus elgesiui ir mąstymui, Försteris iškelia vidinės disciplinos ir saviugdos, valingo charakterio, nepasiduodančio geismų tironijai, vaidmenį. Jis kritikuoja modernųjį individualizmą kaip valios praradimą jusliness individualybės, „su visais jos ūpais ir teatrališkai pasirėdžiusiu individualizmu naudai“[9]. Laikydamasis holistinės logikos šis pedagogas etiką ir pedagogiką neatskiriamai susieja, žvelgdamas į seksualumą plačiame humanistiniame kontekste, pabrėždamas aukštos moralės, sąžinės, gėdos, sektino autoriteto ir laiko patikrintų religinių vertybių bei įsitikinimų svarbą.

Akivaizdu, jog šiandienybės papročių, įskaitant ir seksualinę elgseną, autoritetas bei modeliuotojas yra Foucault (beje, parašęs ir „Seksualumo istoriją“) su savo pasekėjų armija, o ne Försteris su Šatrijos Ragana. Bet juk ir nūdienos pasaulis dar turi autoritetų, pavyzdžiui, Anglijos karalienę Elžbietą II-ąją, kurios gyvenimas ir laidotuvės 2022-ųjų rugsėjį patvirtina tai labiau nei įtikinamai. Ir turbūt nesuklysime manydami, kad karalienės asmens atraminių vertybių modeliuotojai buvo ne Foucault tipo autoritetai. Įsidėmėtina detalė – „Sename dvare“ įamžinta Mamatė ganėtinai primena Försterio aprašytą šv. Elžbietos paveikslą, kuris pateikiamas kaip „prisiartinimo prie dangaus meilės“[10] pavyzdys.

Išties, kas gi yra mūsų elgsenos ir protų valdovai šiandien, kas kreips mūsų vaikų ir vaikaičių kelius rytoj? Ar pasiduodami vertybinio reliatyvizmo etikai ir iš jos

7 Žr.: Šatrijos Ragana, *Raštai,* t. V (parengė Gediminas Mikelaitis). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 72–73.

8 Ten pat, p. 66.

9 Ten pat, p. 73.

10 Ten pat, p. 104.

kylančiai moralinio atsipalaidavimo inercijai negriaunamе ateities pasaulio pamatų? Ar, atmesdama transcendentinį idealą ir autoritetą, patikima linkme juda mūsų civilizacija, menas ir mokslas? Tarkim, šiuolaikinė psichologija žodį *siela* atmeta kaip nemokslinę sąvoką, bandydama jį pakeisti *psichika, sąmone, pasąmone* ir pan. O kaip tuomet žodžiai *sąžinė, garbė, gėda, padorumas* – ar ir juos atmesime kaip nemokslines sąvokas, sykiu atmesdami ir jais nusakomus pamatinius žmogaus elgesio principus, manydami, kaip viduramžių nominalistai, kad tai tik niekuo neįpareigojantis *f l a t u s v o c i s,* balso virpėjimas?

Šių svarstymų kiek moralizuojantį patosą lemia gyvenimo praktikos stebėjimai, tikriau, kai kurios tendencijos, kylančios iš pasidavimo masinei gyvenimo praktikai. Panašu, kad noras gerai atrodyti tampa svarbesnis už dovaną būti, kad buvimo prasmę išstumia turėjimo malonumas; malonumų kolekcionavimas pavirsta kaupimo aistra, kaupimo aistros tampa priklausomybės ligomis. Grožį pakeičia fotogeniškumas, reklaminė estetika, kuri gerai sutaria su bulvarine žiniasklaida. Viešojoje erdvėje prašapo kultūriniai aristokratai, užtat priviso visažinių gyvenimo ekspertų, *influencer*'ių-įtakūnų, chamų, snobų ir netikrų pranašų. Sunyko ir išsigimė gėdos jausmas. Šatrijos Raganos laikais sugėdintos mergaitės parausdavo, dabar – paraudusios susigėsta. Garbė ir orumas sugulė į nepabaigiamas bylas dėl garbės ir orumo įžeidimo. Bylų gausėja, teisybė nebyloja, pagieža loja, kipšo muzikėlė groja. O absurdo karuselė sukasi smagiai.

Vis dėlto pasaulio pabaigos neskubinkime. Apokaliptinėmis pranašystėmis neužsiėmė ir Šatrijos Ragana, nors jos laikas ir gyvenimas nebuvo laimingesni, veikiau kur kas sunkesni ir vargingesni nei daugelio iš mūsų. Tačiau proziška realybė neatėmė iš jos tobulesnio, gražesnio buvimo siekio ir vilties, neužgožė mylinčios (ir todėl laimingos) širdies pilnatvės būsenų, kuriomis taip dosniai dalijamasi apysakoje „Viktutė“. Prieš visą netyrumo patosą ši kūrėja iškėlė savo nerūdijantį ginklą – tyrumo etosą (apsakymas „Mėlynoji mergelė“). Ji mokėjo dorotis su žemiškais rūpesčiais ir lūkesčiais, tačiau niekad su jais nesitapatino, žinodama, kad visos žemės dainos nuobodžios ir negali pakeisti dieviškos muzikos, sklindančios iš aukštybių. „Gėlės, paukščiai, pušys, kurie šiandien yra, o rytoj nebebus. Ir aš, čia vaikščiojanti ir apie visa tai mąstanti, taip pat rytoj nebebūsiu.

Ir štai aš, pelenas ir dulkė, tarp pelenų ir dulkių vaikščiojanti, jaučiu savyje amžinybę ir begalę; jaučiu savyje galią nepabaigiamąją ir nepraeinamąją, kuri visus tuos išbarstytus po pasaulį atomus kada nors vėl surinks į tą patį pavidalą, amžiną, vienintelį, kokio nebuvo ir nebus“[11]. Ir jeigu mes, vaikščiodami tarp XXI amžiaus pelenų ir dulkių vis dėlto neprarandame vilties jausdami esant nenugalimą ir nepraeinančią galią – vadinasi, tebesame kylančios ir keliančios Šatrijos Raganos dvasios bendrakeleiviai.

Pranešimas skaitytas 2022 m. rugsėjo 22 d. Užvenčio kraštotyros muziejuje vykusioje mokslinėje konferencijoje „Sename dvare, arba įstabus Šatrijos Raganos pasaulis“

11 Citata iš „Mamatės užrašų“, in: Šatrijos Ragana, *Sename dvare.* Vilnius: Vaga, 1969, p. 365.

ĮVYKIŲ TĖKMĖJE

Kelmės miestas tampa viena didele galerija. Tiltas per Kražantės upę 2022 metų rudenį. Rolando Kančausko nuotrauka.

2021 metų pabaigoje išleista knyga „Jonas Smilgevičius – kitoks signataras“. VšĮ „Vorutos“ fondas išleido istoriko, archyvisto Algirdo Grigaravičiaus (1954–2022) monografiją „Jonas Smilgevičius – kitoks signataras“. Monografijoje autorius, remdamasis išlikusiais dokumentais, pasakoja apie tris dešimtmečius Kelmės rajone, Užventyje, gyvenusį ir ūkininkavusį 1918 m. Nepriklausomybės akto signatarą J. Smilgevičių. Jis tapo vienu iš pagrindinių lietuviško verslo kūrėjų. Pasitraukęs iš politikos atsidavė ūkinei veiklai – rūpinosi žemės ūkio naujovių populiarinimu lietuvių visuomenėje, buvo vienas iš akcinių bendrovių „Nemunas“, „Neris“, „Dubysa“, „Miškas“, „Sidabrinė lapė“ steigėjų ir pagrindiniu akcininku.

2022 m. minimos J. Smilgevičiaus 80-osios mirties metinės (1870–1942).

Atidarytas naujas piligrimams ir turistams skirtas maršrutas – Malonių kelias. Keliaudami šiuo per keturių Lietuvos savivaldybių – Šiaulių miesto ir Kelmės, Raseinių, Šiaulių rajonų – teritorijas besidriekiančiu maršrutu, piligrimai ir turistai turės galimybę ne tik aplankyti 30 išskirtinių religinių objektų, bet pamatys ir kitas unikalias kultūros ir gamtos paveldo vietas. Net penkios Malonių kelio vietovės patenka ir į Jono Pauliaus II piligrimų kelio vietų sąrašą.

Malonių kelyje keliautojai aplankys tokius mūsų krašto objektus kaip Palendrių Šv. Benedikto vienuolyną ir Aušros vartų Švč. Mergelės Marijos bažnyčią Palendriuose, Verpenos Šv. Onos bažnyčią, Kelmės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčią ir Kelmės Evangelikų reformatų bažnyčią, taip pat Maironių koplytėlę ir Maironių Švč. Mergelės Marijos bažnyčią, Kiaunorių Šv. Juozapo bažnyčią, Tytuvėnuose – Tytuvėnų bažnyčią ir vienuolyną, Tytuvėnų Dievo Motinos ikonos „Kazanskaja“ cerkvę, Tytuvėnų Kristaus gelbėtojo koplyčią-mauzoliejų, Šv. Jurgio kalne bei taip pat keletą netoli šių objektų esančių ir dėmesio vertų gamtos bei kultūros objektų – Miško muziejų, Storąją Tytuvėnų šilo pušį, Tytuvėnų dvarvietę ir dvaro likučius.

Malonių keliu galima keliauti tiek pėsčiomis, tiek dviračiu, tiek automobiliu. Keliauninkams yra siūlomos nakvynės vietos Kelmėje, Tytuvėnuose bei tarp šių miestų įsikūrusiose kaimo turizmo sodybose.

Tokio piligrimams ir turistams skirto maršruto idėja kilo ir vėliau buvo pradėta įgyvendinti dar 2020 m. Kelmės, Raseinių, Šiaulių rajonų ir Šiaulių miesto vadovams pasirašius sutartį dėl religinio turizmo.

SAUSIS

Rašytojai Onai Jautakei – 65-eri. Poetė, prozininkė, redaktorė Ona Jautakienė, pasirašanti Onos Jautakės slapyvardžiu, gimė 1957 m. sausio 4 d. Batakiuose, Tauragės rajone. Vilniaus universitete studijavo žurnalistiką. Savo gyvenimą bei darbą susiejo su Kelme. O. Jautakienė eilėraščius pradėjo rašyti dar mokykloje. 2003 m. išleido pirmą knygą skirtą vaikams „Vilko lagaminas“ ir tais pačiais metais suaugusiems eilėraščių knygą „Debesis virš akivarų“. Jos kūryba publikuota almanachuose „Atokios stotys“, „Atodangos“, „Baltija“, „Varpai“ ir kt. Išleido aštuoniolika knygų vaikams, paaugliams bei suaugusiesiems. Apdovanota Reginos Biržinytės, Jurgio Buitkaus literatūrinėmis ir kitomis premijomis. Knygos „Kai aš buvau Kleo“ bei „Gimtadienis su Žvirbliu“ nominuotos Metų knygų rinkimuose. 2021 m. tapo *Žurnalisto – kalbos bičiulio* rinkimų laureate, įvertinta už meninio žodžio sklaidą, nuolatinį dėmesį kalbos aktualijoms ir visa savo veikla atliekamą šviečiamąją, ugdomąją, lavinamąją misiją.

Rašytoja Ona Jautakė. Rolando Kančausko nuotrauka.

Alfonsas Eidintas mini 70-ąjį jubiliejų. Iš Vaiguvos kilęs istorikas, rašytojas, diplomatas, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras A. Eidintas yra parašęs per 20 knygų, publikavęs daugiau nei 50 istorinių straipsnių. Pagrindinės temos – XX a. Lietuvos istorija, šiuolaikinė diplomatija, emigracija bei Izraelio valstybė. A. Eidintas yra išleidęs istorinių romanų trilogiją, monografijų, parengęs dokumentų, straipsnių rinkinių. 2003 m. A. Eidintas apdovanotas Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi, 2017 m. jam suteiktas Kelmės rajono Garbės piliečio vardas. Istorikas ne kartą pristatė savo knygas Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešojoje bibliotekoje, skaitė pranešimus rajone organizuojamose konferencijose.

VASARIS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas išleido vieną paskutiniųjų poeto jėzuito Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kūrinių – „Silviludijos“ („Miškų žaidimai“). Rinkinyje sudėta dešimt eilėraščių, kuriuose aprašomi gamtos vaizdai, Lietuvos realijos. Nors tai nuotaikingas kūrinėlis, galbūt skirtas Vladislovo IV Vazos rūmų teatro scenai, kartu tai yra ir „vienas mįslingiausių ir problematiškiausių Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kūrinių“ – taip teigiama knygos pradžioje, pristatančioje „Silviludijų“ parašymo ir publikavimo istoriją. Rinkinį išvertė ir parengė Eugenija Ulčinaitė. Knyga vasario 24 d. buvo pristatyta Vilniaus knygų mugėje.

Dailininko E. Žiauberio šaržų paroda Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centre. Kultūros centro archyvo nuotrauka.

KOVAS

Almanacho „Be rėmų – žodžio rėmuose“ pristatymo akimirka. Rolando Kančausko nuotrauka.

Kovo pradžioje VšĮ Kelmės profesinio rengimo centro klubas „Be rėmų“ išleido almanachą „Be rėmų – žodžio rėmuose“. Tai antroji klubo „Be rėmų“ knyga, kurioje sudėta dešimties skirtingo amžiaus ir patirčių literatų kūryba. Leidinyje dominuoja poezija, bet yra ir prozos kūrinių. Almanacho sudarytoja ir redaktorė – klubo „Be rėmų“ vadovė Dalia Griškevičienė, knygą išleido Lietuvos nepriklausomųjų rašytojų sąjunga.

Nijolei Saimininkienei ir Albinui Sigitui Palaikiui skirti garbės ženklai „Už nuopelnus Kelmės rajonui“. N. Saimininkienei garbės ženklas skirtas už aktyvią ir reikšmingą kūrybinę veiklą puoselėjant Kelmės krašto profesionalųjį meną bei kitą kultūrinę ir šviečiamąją veiklą. Apdovanojimas įteiktas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos šventėje Kelmės kultūros centre. A. S. Palikiui garbės ženklas suteiktas už aktyvią visuomeninę bei filantropinę veiklą Kelmės rajone.

Paminėtos iš Kražių kilusio dailininko grafiko, knygų iliustratoriaus Edmundo Žiauberio (1932–1985) 90-osios gimimo metinės. Dailininkas tapydamas dažniausiai naudodavo aliejų, pastelę, grafikos darbai atlikti tušu, gratažo, linoraižinio technikomis. E. Žiauberis iliustravo ir apipavidalino apie 80 knygų, iliustracijos, piešiniai spausdinti laikraščiuose ir žurnaluose, dalyvauta parodose Lietuvoje ir užsienyje. E. Žiauberis sukūrė ekslibrisą Kelmės centrinei bibliotekai, miesto herbą. Darbai saugomi Lietuvos dailės, Maironio lietuvių literatūros muziejuose, kūrinių turi ir Kelmės krašto muziejai. Minint E. Žiauberio jubiliejų Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centre visą kovo mėnesį veikė šaržų paroda.

Duoklė rašytojos Šatrijos Raganos atminimui Užventyje. Kovo 8-ąją, prieš 145-erius metus, Medingėnų dvare (dabartinis Rietavo rajonas) gimė Marija Pečkauskaitė, būsima rašytoja slapyvardžiu Šatrijos Ragana. Iki dešimties metų ji augo Labūnavos dvare, vėliau persikėlė į Užventį, tėvo nuomojamą dvarą, kuris Šatrijos Raganos kūryboje užėmė ypatingą vietą.

2022 m. rašytojai dedikuotas ne vienas renginys Užventyje. Gegužės 20-ąją Užvenčio Šatrijos Raganos gimnazija organizavo iškilmingą renginį minint rašytojos vardo suteikimo Užvenčio gimnazijai dvidešimtmetį bei Šatrijos Raganos 145-ąsias gimimo metines. Aukotos šv. Mišios, gimnazijos ąžuolyne Šatrijos Raganai pastatytas stogastulpis, o po to svečiai susirinko gimnazijos aktų salėje. Rašytojos gimimo metinių proga organizuoti ir įvairūs konkursai. Šatrijos Raganos bendrija surengė rajoninį epistolinio laiško, o gimnazija dailaus rašto konkursus. Minint rašytojos gimimo metines, apysakos „Sename dvare“ pirmojo leidimo jubiliejų, rugsėjį Užvenčio kraštotyros muziejuje surengta mokslinė konferencija, kurioje pranešimus skaitė mokslininkai dr. Brigita Speičytė, dr. Roma Bončkutė, dr. Eglė Keturakienė, dr. Ramunė Bleizgienė bei dr. Marijus Šidlauskas.

Šventinio renginio Užvenčio Šatrijos Raganos gimnazijoje akimirka. Simonos Tekorienės nuotrauka.

Mokslinės konferencijos „Sename dvare, arba įstabus Šatrijos Raganos pasaulis“ akimirka – pasirodo šiuolaikinės muzikos ansamblis „Twenty Fingers Duo“. Rolando Kančausko nuotrauka.

Šventinio renginio Užvenčio Šatrijos Raganos gimnazijoje akimirka. Simonos Tekorienės nuotrauka.

BALANDIS

Edvardas Dirmeikis pasitiko 90-ąjį jubiliejų. Istorikas, kraštotyrininkas, pedagogas E. Dirmeikis gimė 1932 m. balandžio 1 d. Kražiuose. Baigęs studijas 7 metus mokytojavo Kelmės rajono Linkaučių septynmetėje mokykloje, vėliau – Kražių vidurinėje mokykloje, kurioje istorijos mokė net 45 metus. Be mokytojo pareigų, E. Dirmeikis daug laiko skyrė gimtojo krašto istorijai – rinko kraštotyros medžiagą, publikavo straipsnių tiek rajoninėje, regioninėje, tiek respublikinėje spaudoje. Rūpinosi Kražių kraštotyros muziejaus ekspozicija. Pasitinkant 90-ąjį jubiliejų, 2021 m. apie E. Dirmeikį sukurtas dokumentinis filmas (autoriai – Diana ir Gintautas Stunguriai, studija „Gin-Dia“). Apybraiža pristatyta Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centre, publikuota kino platformoje kinofondas.lt.

85-osios Jurgio Buitkaus (1937–2007) gimimo ir 15-osios mirties metinės. J. Buitkus gimė Ūpainių kaime, Kelmės rajone. 1970 m. respublikinėje spaudoje pasirodė pirmieji rašytojo apsakymai. Debiutinį apsakymų rinkinį „Pavasarį gimęs“ išleido 1972 m., kurį palankiai įvertino literatūros kritikai. 1973 m. tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nariu. Daugiau kūrinių J. Buitkus neskelbė. Jų leidyba po rašytojo mirties rūpinosi žmona, rašytoja Ineza Juzefa Janonė. Jos iniciatyva 2011 m. buvo įsteigta Jurgio Buitkaus literatūrinė premija.

2022 m. vykusiame 54-ajame Lietuvos mokinių jaunųjų filologų konkurse prizines vietas pelnė gimnazistės iš Kelmės rajono. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos I laipsnio diplomu už geriausią tautosakos darbą apdovanota Eigilė Baršytė, Kražių Žygimanto Liauksmino gimnazijos IIIg klasės mokinė. E. Baršytė konkursui pateikė tiriamąjį tautosakos darbą apie emigraciją į Jungtines Amerikos Valstijas „Atlantas jungia ir skiria“, mokinę ruošė mokytoja Emilija Kvietkuvienė. Už gerą poeziją III laipsnio diplomu apdovanota Pakražančio gimnazijos Ig klasės mokinė Akvilė Platakytė, kurią paruošė mokytoja Rūta Gedminienė. Praėjusiais metais A. Platakytė tapo poezijos konkurso „Medeinei pašaukus“ laureate.

Šventėje „Graži mūsų šeimynėlė“ folkloro kolektyvai susirinko jau 30-ąjį kartą. Balandžio 22 d. Kelmės rajono folkloro kolektyvai jau 30-ąjį kartą susibūrė į ilgamete tradicija tapusią, etninę kultūrą puoselėjančią šventę „Graži mūsų šeimynėlė“. Polkas, maršus, valsus grojo ir dainas dainavo Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos Kelmės skyriaus folkloro ansamblis „Ramočia“ (vadovas V. Rutkūnas), Kelmės kultūros centro folkloro ansambliai „Judlė“ (vadovė A. Jovaišaitė) ir „Taduja“ (vadovas O. Gerbenis), Šaukėnų kultūros ir tradicinių amatų centro folkloro ansamblis „Šona“ (vadovė D. Astrauskienė), Kelmės kultūros centro liaudies kūrybos klubo „Medeinė“ kapela (vadovas S. Bukantis), Pakražančio kultūros centro tradicinė kapela „Gers čiesas“ (vadovė L. Lapinskienė), Tytuvėnų kultūros centro armonikieriai (vadovas S. Butkus) ir Kelmės miesto bendruomenės armonikierių kapela „Sūkurys“ (vadovas J. Kasparas).

Debiutavo jaunoji rašytoja iš Kražių Simona Šara. Ankstyvą pavasarį Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centre, vėliau ir Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešojoje bibliotekoje Simona Šara (tikroji pavardė – Šarauskienė) pristatė savo pirmąjį romaną „Pasakyk TAIP“, traukiantį skaitytojus dėl dinamiško, intrigų kupino siužeto, o tarp jausmų įpinti vaizdingi Čikagos ir rytinės Amerikos pakrantės peizažai žadina vaizduotę. Dar nespėjus atausti pirmosios knygos tiražui pasirodė antroji knygos dalis „Viskas arba nieko“, tęsianti veikėjų Lukos ir Aideno santykių istoriją.

Simona Šara po knygos pristatymo Kelmės Žemaitės viešojoje bibliotekoje. Rolando Kančausko nuotrauka.

E. Dirmeikis 90-ojo jubiliejaus proga sulaukė gausių sveikinimų. Simonos Šarauskienės nuotrauka.

Šventės „Graži mūsų šeimynėlė“ akimirka. Kelmės kultūros centro archyvo nuotrauka.

GEGUŽĖ

100-ųjų partizano Vytauto Kybarto-Budrio gimimo metinių minėjimo akimirka.
Kelmės krašto muziejaus archyvo nuotrauka.

Įvyko jau 10-asis respublikinis vaikų folklorinių šokių festivalis „Šokim, trypkim, linksmi būkim 2022“. Gegužės 13-ąją Kelmės kultūros centre vaikų šokių kolektyvai iš Šiaulių, Panevėžio, Kelmės rajono mokymo įstaigų ir kultūros centrų susirinko puoselėti senąsias tradicijas. Šokėjai, grojant Kelmės kultūros centro folklorinio ansamblio „Taduja“ instrumentinei grupei, energingai šoko lietuvių liaudies šokius, suko ratelius bei žaidė kasdienybėje užmirštus žaidimus.

Paminėtos 100-osios partizano Vytauto Kybarto-Budrio (1922–1956) gimimo metinės. Gegužės 15 d. Lioliuose minint Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės dieną buvo prisimintas partizanas, Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius Vytautas Kybartas. Prie atminimo paminklo partizanams trumpą istorinę apžvalgą „Partizano Vytauto Kybarto nuopelnai Lietuvai“ pristatė Kelmės krašto muziejaus muziejininkas Rimantas Serva. Savo prisiminimais pasidalijo V. Kybarto giminaitis Zigmantas Kušeliauskas. Partizano atminimas pagerbtas dedukacinėmis salvėmis, kurias iššovė Lietuvos šaulių sąjungos garbės sargybos kuopos šauliai. V. Kybartas gimė 1922 m. Kaspariškės kaime, Kelmės rajone. Partizanauti pradėjo 1945 m. pabaigoje arba 1946 m. pradžioje, pasirinko Budrio slapyvardį. Išduotas savo bendražygio, žuvo 1956 m. liepos 17 d. netoli Kelmės. 2012 m. V. Kybartas po mirties apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordinu.

Vaikų ir jaunimo festivalio „Skambantis pavasaris“ koncerte pasirodė Kelmės Algirdo Lipeikos menų mokyklos atlikėjai. Festivalį organizavusios Vilniaus Karoliniškių muzikos mokyklos simfoninis orkestras ir choras „Cantica“ gegužės 8-ąją koncertavo Kelmės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje. Kartu su orkestru pasirodė A. Lipeikos menų mokyklos smuikininkai ir būgnininkai, su choru – ir dainininkai, atlikti ir soliniai pasirodymai. Simfoninį orkestrą bei chorą papildė Biržų Vlado Jakubėno muzikos mokyklos ugdytiniai. Gegužės 15 d. Vilniuje A. Lipeikos menų mokyklos mokiniai dalyvavo finaliniame šio festivalio renginyje.

Kelmės Algirdo Lipeikos menų mokykla paminėjo įstaigos 55-erių metų jubiliejų. 1966 metais Kelmėje įkurta muzikos mokykla vėliau plėtėsi – atsirasdavo vis daugiau klasių (kanklių, birbynės, smuiko, gitaros, chorinio dainavimo), imta mokyti šokio, dailės, teatro meno. 2003 m. mokykla gavo Kelmės meno mokyklos statusą, 2016 m. įstaigai suteiktas Algirdo Lipeikos, buvusio ilgamečio mokyklos mokytojo, vardas.

55-eri metai suėjo dar 2021 metais, o jubiliejinis koncertas įvyko šių metų gegužės 20-ąją Kelmės kultūros centre. Mokykla sulaukė gausių sveikinimų iš mokinių, rajono vadovų, mokyklos bičiulių. Skambėjo mokinių bei mokytojų muzikiniai kūriniai, pasirodė šokėjai ir dainininkai. Direktorė Beata Pralgauskienė padėkojo

Atminimo lentos kunigui Juozapui Razmantui atidengimo akimirka. Kun. J. Razmanto dukterėčia Ona Kazbarienė ir Kelmės rajono savivaldybės meras Ildefonsas Petkevičius. Alinos Žalandauskienės nuotrauka.

buvusiems mokyklos direktoriams Ipolitui Vidugiriui, Genovaitei Jokubauskienei bei Astai Barčiauskienei. Mokytojoms Vaivai Bukantienei, Irenai Leskauskienei, Viktorijai Jagaudienei įteiktos Kelmės rajono savivaldybės mero, o Ritai Čekanauskienei, Aušrai Vilimaitei-Karyznienei, Daliai Miliauskienei – administracijos direktoriaus padėkos. Mokytojai Vladislovas Miklovas, Vilija Brazinskienė, Nomeda Jurgelevičienė bei Rasa Vozbinienė apdovanoti mokyklos direktorės padėkomis.

Atidengta atminimo lenta kunigui Juozapui Razmantui. Gegužės 29 d. Žalpiuose, švenčiant 90-uosius Loskavos (Šv. Mergelės Marijos Maloningosios) atlaidus, ant Žalpių Šv. Benedikto bažnyčios sienos buvo atidengta Atminimo lenta, skirta Lietuvos tikinčiųjų teisių sovietmečiu gynėjui, katalikiškų misijų organizatoriui, pogrindyje leistos „Lietuvos Katalikų bažnyčios Kronikos“ rėmėjui, Kelmės rajono Garbės piliečiui kunigui Juozapui Razmantui.

Festivalis „Mėnulio fazės“, koncertuoja „Sisters on Wire“. Autorės nuotrauka.

Kelmės atviras jaunimo centras įgyvendino profesionaliosios muzikos projektą „Mėnulio fazės“. Gegužės pabaigoje kelmiškiai buvo kviečiami į Ramūno ir Aušros Difartų akustinį pasaulinių hitų ir autorinių dainų koncertą. Birželio pradžioje Kelmės dvaro teritorijoje buvo surengtas „Jaunimo metų renginys“. Į renginį pasikalbėti buvo pakviestas daugiausia titulų pelnęs Lietuvos kovotojas Sergejus Maslobojevas, žinomas Kuvaldos pseudonimu. Taip pat vyko Kelmės krašto apdovanojimai, už nuopelnus jauniems žmonėms buvo įteiktos keturios nominacijos. Metų jaunimo projektu tapo Kelmės atviro jaunimo centro projektas „Šiuolaikinio jaunimo keliu“, metų jaunimo organizacija – Maltos ordino pagalbos tarnybos Kelmės jaunieji maltiečiai, metų savanoriu – Ignas Vaičiulis, metų jaunimo lydere – Austėja Bagdonavičiūtė. Muzikinius kūrinius šventės svečiams padovanojo popmuzikos atlikėja Akvilė Staražinskaitė, o šventės kulminacija tapo *indie pop* muzikos grupės „Sisters on Wire“ koncertas.

Austėja Bagdonavičiūtė,
Kelmės jaunimo centro skyriaus
projektų koordinatorė

Paminėtos Zigmo Petravičiaus (1862–1955) 160-osios gimimo metinės. Žinomas dailininkas tapytojas gimė 1862 m. birželio 16 d. Sirvydų dvare ar Ganyprovos kaime (Kelmės r.), mirė 1955 kovo 9 d. Kaune. Z. Petravičius mokėsi Varšuvos dailės mokykloje, Peterburgo dailės akademijoje, Paryžiuje pas tapytoją Š. Diuraną. 1905 m. išvyko į Palestiną, vėliau gyveno Egipte, Peterburge. Po Pirmojo pasaulinio karo, grįžęs į Lietuvą, iš pradžių ūkininkavo Sirvydų dvarely, vėliau nuomojo Paverpenio dvaro centrą. Tuo pačiu metu, 1921–1931 m., iš ūkio atvažiuodamas Kelmės progimnazijoje dėstė piešimą. Tada nutapė ir Kelmės katalikų bažnyčios dešiniojo altoriaus šv. Jurgio paveikslą. Vėliau gyveno Telšiuose, Šiauliuose. Lietuvoje viešumon iškilo, tapo plačiau žinomas, kai apie 1935 metus buvo pakviestas dirbti dailininku Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Nuo 1890 m. dalyvavo parodose. Nutapė peizažų, buitinių ir istorinių kompozicijų, portretų. Paliko apie 1 000 paveikslų. Kūriniai realistiniai, turi natūralizmo bruožų. Apdovanotas Gedimino III laipsnio ordinu už batalinės tematikos paveikslus.

Jonas Šileika. Dailininko Zigmo Petravičiaus portretas. 1950. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Z. Petravičius yra nutapęs nemažai paveikslų, susijusių su Kelmės kraštu: „Daustorių dvaras“, 1909 m. (Šiaulių „Aušros“ muziejus); „Kražių miestelio gaisras“, 1940 m.; „Vaiguva“, XX a. I p.; „Virvytės upelis“, 1926 m. (Lietuvos nacionalinis dailės muziejus); „Lietuvos nuliūdimas po Kražių skerdynių“, 1934 m.; „Kražių skerdynės“, 1939 m. (Vytauto Didžiojo karo muziejus) ir kt.

Kelmės krašto muziejus parengė Z. Petravičiaus kūrybai skirtą parodą, kuri buvo pristatyta liepos 6 d. ir veikė iki rugsėjo 9 d. Parodoje eksponuoti 9 paveikslai iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir 9 iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus archyvų.

Projekto „Vaiguvos krašto dvarų kultūriniai istorijos fragmentai“ renginys Adošiškės dvare. Indrės Domeikienės nuotrauka.

Įprasminti Vaiguvos krašto dvarų kultūriniai istorijos fragmentai. Birželio pabaigoje–liepos pradžioje Vaiguvos krašte nuvilnijo renginių ciklas „Vaiguvos krašto dvarų kultūriniai istorijos fragmentai“, skirtas kultūros paveldo objektų, t. y. dvarų ir krašto istorinės atminties išsaugojimui ir pristatymui Vaiguvos krašto žmonėms, po pasaulį išsibarsčiusiems kraštiečiams.

Pirmasis šio ciklo renginys prasidėjo Adošiškės dvare, kur vyko poezijos vakaras iš Vaiguvos krašto kilusių įžymių asmenybių kūrybos – poeto, tautosakininko, etnografo, literatūros tyrinėtojo Liudo Adomo Jucevičiaus, taip pat poetų Vlado Šimkaus ir Eugenijaus Šalčio eilės bei vaiguviškių literačių Salomėjos Savickienės ir Bronislavos Bagvilienės kūryba. Renginio metu buvo pristatyta senosios fotografijos darbų ekspozicija „Vaiguva praėjusio amžiaus fotografijose“.

Kitos dienos vakarą vyko teatralizuotas pasirodymas „Lietuviškų romansų vainikas“ Vaiguvos kultūros namuose. Lietuviškų romansų vainiką padovanojo Virginija Kochanskytė (aktorė, režisierė), Giedrė Zeicaitė (sopranas) ir Edita Zizaitė (fortepijonas).

Baigiamasis renginių ciklo akordas buvo Pakėvio dvare. Renginio metu vyko kultūrinė edukacinė programa: „Dvaro turgelis“ – krašto tradicijų ir dvarų kulinarinio paveldo pristatymas; įvairios pramogos vaikams ir suaugusiems, žvejų varžytuvės dvaro tvenkiniuose, fotostudija dvaro altanoje, koncertinė programa, kurioje dalyvavo kraštiečiai su jų paruoštais meniniais pasirodymais, Užvenčio kultūros centro kapela „Venta“, grupė „Bonus“.

Liepos 11–17 d. Adošiškės dvare įvyko tautodailės meistrų pleneras „Vaiguvos krašto istorijos fragmentai“, kurio metu buvo sukurti du koplytstulpiai: „Vaiguvos gyvasties sergėtojas“ ir „Namų rimtis“. Šios skulptūros pastatytos ir pašventintos Vaiguvoje šalia Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios.

Tautodailininko Eugenijaus Arbušausko medinė skulptūra. Austėjos Bagdonavičiūtės nuotrauka.

Kostiumų dizainerės Ingos Skripkos etno rūbų instaliacija. Austėjos Bagdonavičiūtės nuotrauka.

Linksmybės prie Kelmės krašto muziejaus. Austėjos Bagdonavičiūtės nuotrauka.

Folkloro festivalyje „Ir pajauga žali leipa“ – parodos, senieji amatai ir koncertai. Pirmąją festivalio dieną Juozo Liaudanskio galerijoje pristatytos Valerijos Kiškienės improvizuotų delmonų bei dr. Elenos Matulionienės ir Ievos Matulionytės autentiškų rekonstruotų delmonų parodos. Parkelyje, šalia Kelmės evangelikų liuteronų bažnyčios, pastatyta baltų simboliais išmarginta tautodailininko Eugenijaus Arbušausko medinė skulptūra, puošta meistro Mindaugo Dimšlio gamintu stogeliu. Pristatyta Lietuvos nacionalinio kultūros centro tautinio kostiumo specialistės Danutės Keturakienės parengta XIX amžiaus tautinio kostiumo kolekcija „Žemaitiško kostiumo sezoniškumas“, kostiumų dizainerės Ingos Skripkos etno rūbų, pasiūtų iš autorės močiutės išaustų audinių, instaliacija. Kelmės miesto Atgimimo aikštėje koncertavo lietuvių folkloro grupė „Atalyja“. Antrąją festivalio dieną veiklos vyko Kelmės krašto muziejuje. Dvaro teritorijoje demonstruoti senieji amatai, pasirodė folkloro ansambliai. Muziejuje pristatyta kraštiečio tapytojo Zigmo Petravičiaus paveikslų paroda (skirta 160-osioms gimimo metinėms paminėti). Festivalio pabaigoje nuskambėjo grupės „Ūkanose“ dainos.

X-asis akmentašių simpoziumas dedikuotas Ukrainai ir Kelmės simboliui – ratui. Miesto viešąsias erdves 2022 metais papuošė dar 4 akmeninės skulptūros. Akmentašių simpoziume dalyvavo skulptoriai Kazys Bimba (Šiauliai), Jonas Vaicekauskas (Ginkūnai, Šiaulių r.), Valdas Bandza (Kelmė) ir Jonas Virbauskas (Klaipėda). Skulptorius J. Virbauskas neliko abejingas Ukrainoje vykstantiems įvykiams ir iškalė šiai šaliai dedikuotą skulptūrą „Ukraina 2022“, o likę akmentašiai savo darbuose panaudojo Kelmės kultūros centro direktoriaus Arno Arlausko pasiūlytą rato simbolio idėją, siejamą su miesto herbu. K. Bimba sukūrė „Laiko ratą“, J. Vaicekauskas – skulptūrą „Rėdos ratas“, V. Bandza – skulptūrą „Pirklys“.

Renginių ciklas „Bažnyčių naktys“. Renginiai jungia keturias savivaldybes, kviečia užsukti į bažnyčias ir keliauti po Kelmės, Raseinių, Šiaulių rajonus ir Šiaulių miestą.

Renginiai Kelmės rajone vyko liepos 22–24 dienomis. Prie Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno buvo iškilmingai atidengtas suolelis, skirtas kunigui, poetui Ričardui Mikutavičiui. Buvo galima apžiūrėti Piligrimų centre koliažą-parodą „... į amžinybės žalią lašą“. Tytuvėnų bažnyčioje Dovilė Savickaitė (vargonai) ir Daiva Čepulienė (violončelė) pristatė koncertinę programą

Skulptorių kūryba. Pirmajame plane – Kazys Bimba, toliau – Valdas Bandza ir Jonas Virbauskas. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

Dirba skulptorius Jonas Virbauskas. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

„Nakties garsai“. Vakaro kulminacija – ugnies šou spektaklis „Inferno“ (Viduramžiai LT) bei naktinė ekskursija „Bažnyčia ir vienuolynas. Vakaras sutemos“ (gidė Rūta Krencienė). O štai Kelmėje renginio dalyviai buvo kviečiami į pažintines ekskursijas po Kelmės miestą bei pasiklausyti Kelmės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje populiariosios klasikos koncerto „Baltas Mėnulis“, kurį atliko Rita Novikaitė (mecosopranas) ir Sigutė Mikalauskaitė (fortepijonas).

Liepos viduryje įvyko 34-ieji Žemaičių etnomuzikavimo ir tradicinių amatų vasaros kursai. Po ilgai trukusios koronaviruso pandemijos sukeltos pertraukos įvyko 34-ieji Žemaičių etnomuzikavimo ir tradicinių amatų vasaros kursai, 6-ieji Žemaitijos bandonininkų kursai. Šiemet kursuose dalyvavo daugiau nei 200 dalyvių, iš jų – 30 Kelmės rajono atstovų. Vyko skirtingi užsiėmimai 22-ose sekcijose, kuriose dalyviai mokėsi tradicinio dainavimo, giedojimo, šokių, ratelių, žaidimų, grojimo instrumentais, tradicinių rankdarbių, akmens tašymo ir kitų amatų. Be praktinių mokymų, buvo organizuojami ir teoriniai užsiėmimai. Kursų metu paskaitas skaitė mokslininkai prof. dr. Romualdas Apanavičius, doc. dr. Gaila Kirdienė, prof. dr. Rimvydas Laužikas, prof. dr. Libertas Klimka bei dr. Rūta Žarskienė. Taip pat vyko tradicinės muzikos koncertai bei vakaronės.

Meistrų Vlado ir Jono Chockevičių kanklių pristatymas. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

Smuikavimo moko dr. Gaila Kirdienė. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

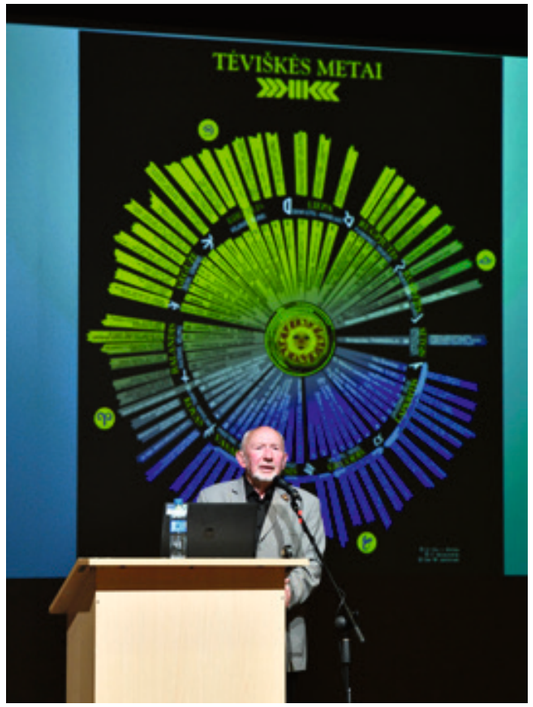

Profesoriaus Liberto Klimkos paskaita. Giedriaus Baranausko nuotrauka.

Kelmė tampa viena didele galerija. Nuo 2022 m. Kelmės miesto viešąsias erdves puošia ne tik akmeninės skulptūros, bet ir paveikslų reprodukcijos. Idėjos „Kelmė – viena didelė galerija“ sumanytojas – dailininkas Andrius Seselskas. Galerijos po atviru dangumi tikslas yra sudaryti galimybę nuo didžiųjų miestų nutolusios Kelmės gyventojams pažinti meną, papuošti miestą ir pritraukti turistų. Lankydami galeriją žmonės susipažins su menininkų kūriniais, o tai galbūt paskatins įsigyti ir tikrą paveikslą, palaikyti dailininkus. Įvairaus dydžio specialiai paruoštos reprodukcijos eksponuojamos įvairiausiose miesto vietose – šalia pėsčiųjų takų, ant pastatų fasadų, autobusų stotelėse, ant tilto per Kražantę. Pirmajame etape miestą papuošė Kelmės krašto dailininkų paveikslai, galerija pildoma ir kitų menininkų darbais iš Lietuvos ir viso pasaulio.

Rolando Kančausko nuotrauka.

Šaukėnų kultūros ir amatų centre – menininkų kūrybinės dirbtuvės „Bendrystėje šviesti Lietuvai“. Tęstinis tarptautinis projektas vyko rugpjūčio 10–15 d. Šaukėnuose, sename Kelmės rajono miestelyje, kur susibūrė Lietuvos ir Latvijos profesionalūs menininkai ir mėgėjai kūrėjai.

Šiemet kūrybinių dirbtuvių atidarymo metu, rugpjūčio 10 d., projekto vadovė, Šaukėnų kultūros ir amatų centro vyriausioji etninės kultūros specialistė Gitana Urmonienė supažindino su plenerų ištakomis Šaukėnuose. Miestelyje nuo Šiaulių pedagoginio instituto įkūrimo laikų vykdavo dailininkų plenerai. 1976 m. plenere dalyvavo menininkai Eduardas Urbanavičius, Ignas Budrys, Osvaldas Jablonskis, Irena Trečiokaitė-Žebenkienė, menotyrininkas Vytenis Rimkus. Šaukėnų kultūros ir amatų centrui pavyko atgaivinti ir prikelti istorinę plenero dvasią – jau šeštus metus iš eilės vasarą vyksta menininkų kūrybinės dirbtuvės. 2017 m. kūrybinėse dirbtuvėse dalyvavo 11 kūrėjų iš Latvijos, Šiaulių, Kelmės, Plungės rajono, 2018 m. – 12. 2019 m. menininkų skaičius kūrybinėse dirbtuvėse išaugo net iki 33: dalyvavo 20 tapytojų, 11 fotomenininkų ir 2 medžio drožėjai. Pleneras buvo skirtas Žemaitijos metams bei Šaukėnų miestelio 520 metų jubiliejui. Įdomu, kad į jį atvyko net du 1976-ųjų metų Šaukėnų plenero dalyviai – ilgametis ŠPI (vėliau ŠU) dėstytojas, Menų fakulteto Tapybos katedros vedėjas, akvarelininkas prof. Antanas Visockis ir vilnietė menininkė Saulė Urbanavičiūtė (ji 1976 m. dalyvavo kartu su savo tėvu). 2020 m. Šaukėnuose kūrė 20 menininkų: 16 tapytojų, 2 medžio drožėjai ir 2 fotomenininkai. 2021 m. sulaukėme 23 dalyvių: 16 tapytojų ir 7 fotomenininkų.

Kultūros ir amatų centro direktorius Martynas Dzimidas, sveikindamas šiemet susirinkusius, dėkojo už dėmesį mūsų kraštui, džiaugėsi, kad renginys tampa tradiciniu, sulaukia paramos ir gausaus būrio dalyvių – susirinko 18 profesionalių menininkų iš Latvijos, Vilniaus, Šiaulių, Šaukėnų.

Šešias dienas menininkai kūrė gamtos apsuptyje. Svečiai buvo apgyvendinti Šaukėnų tradicinių amatų centre prie vaizdingo Juodlės ežero. Plenero metu vyko dalyvių prisistatymo vakarai, menotyrininkų paskaitos apie dailę, buvo rodomos skaidrės, kino mėgėjų sukurti filmai iš 2017–2021 m. vykusių Menininkų kūrybinių dirbtuvių, aptariama kūryba. Projekto dalyviai, menotyrininkai susitiko su Šaukėnų miestelio bei gretimų Lykšilio, Laikšių kaimų bendruomenių nariais, atsakė į klausimus, papasakojo, kaip kilo kūrinių idėjos, kaip darbai buvo tapomi. Profesionalūs dailininkai dalijosi patirtimi su vietiniais meno kūrėjais.

Šiaulietė dailininkė Antonina Pukėnienė. Augenijaus Ambrozo nuotrauka.

Vilnietis dailininkas Česlovas Polonskis. Augenijaus Ambrozo nuotrauka.

Menininkų kūrybinių dirbtuvių „Bendrystėje šviesti Lietuvai“ Šaukėnuose dalyviai. Augenijaus Ambrozo nuotrauka.

Projekto metu regiono gyventojai turėjo galimybę iš arti pamatyti ne tik jau užbaigtus paveikslus, bet ir patį kūrybinį procesą. Besidomintieji tapyba galėjo stebėti, kaip tapytojai perkelia kasdienybę į paveikslus, taip pat patys pabandyti tapyti, fotografuoti. Tai nauja, kai žiūrovai gali ne tik stebėti meninį procesą, bet ir patys tapti kūrėjais.

Profesionalūs menininkai susipažino su Kelmės kraštu, vietiniais gyventojais, savo kūriniuose įamžino Šaukėnų, Kelmės krašto gamtos vaizdus, žmones. Projekto metu sukurti darbai papuoš Šaukėnų miestelio erdves. Žinia apie Kelmės kraštą nešama į regioną, visą Lietuvą, net kaimyninę Latviją.

Šiemet plenerą rėmė Kelmės rajono savivaldybė, Šaukėnų seniūnija, asociacijos „Šaukėnų miestelio bendruomenė“, „Laikšių kaimo bendruomenė“, „Lykšilio kaimo bendruomenė“, Šaukėnų V. Pūtvio-Putvinskio gimnazija, Šiaulių kino meno klubas, UAB „Justudija“.

Menininkų sukurtus darbus numatyta eksponuoti Užvenčio kultūros centre, Šaukėnų miestelio, kitose Kelmės, Šiaulių rajono įstaigose ir virtualioje erdvėje.

Šaukėnų kultūros ir amatų centro informacija

Kelmėje pasirodė styginių kvartetas „Mettis“. Sandros Zakarienės nuotrauka.

Festivalio „Vasaros spalvos“ programoje – dainų, šokio ir teatro dermė. Dar birželį Liudas Mikalauskas ir Vytautas Lukočius koncertine programa „Pagaminta Lietuvoje“ festivalį pradėjo Kelmėje, vasarai besibaigiant duetas pasirodė ir Tytuvėnuose, kai vyko intensyvus festivalio renginių maratonas (rugpjūčio 11–15 d.). Šiomis dienomis profesionalių atlikėjų pasirodymai parodyti įvairiuose Šiaulių regiono miestuose ir miesteliuose. Alytaus miesto teatras Kražiuose, Kuršėnuose bei Kelmėje parodė monospektaklį „SEEN“.

Aktorė bei šokėja Eglė Darcy ir modernaus šokio atlikėja Aušrinė Zakaraitė, ansamblis „4Tango“ ir Eduardo Gimenez taip pat pasirodė Kelmėje. Aktorius Anicetas Gendvilas, atlikėja Rasa Serra ir Virginija Kochanskytė jos režisuotą spektaklį „Regėjimų šviesoje, Dedikacija Vytautui Mačerniui“ suvaidino Kuršėnų, Tytuvėnų, Kelmės bei Naisių publikoms. Aktorė, atlikėja, dainų autorė ir Kelmės kultūros centro režisierė Sandra Zakarienė, styginių kvartetas „Mettis“ savo programas parodė Kelmėje.

Kražių festivalis. Rugpjūčio 19–20 d. įvyko 18-asis Kražių festivalis, kuris sulaukė gausaus būrio lankytojų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš užsienio. Pirmoji festivalio diena buvo skirta jaunuomenei. Susirinkę žiūrovai galėjo ne tik pasimėgauti vaikų teatro stovyklos „Collegium“ spektakliu „Ieškau progos“, bet ir pasiklausyti koncerto – festivalio dalyvius linksmino grupės „Audra“, „Dark light“, „Zygga“, „Tandemas“, „2kvėpavimas“ bei atlikėja Akvilė Staražinskaitė. Šeštadienį, antrąją festivalio dieną, visų dėmesį pritraukė Baltijos galiūnų čempionatas, į šį renginį kaskart susirenka vis daugiau sporto aistruolių. Kultūros centre buvo galima pasigrožėti architekto ir dailininko Vytauto Mončevičiaus-Monču (1950–2016) tapybos darbų paroda „Tapau, ką matau, jaučiu, kaip suvokiu“. Vakarinėje renginio dalyje muzikos gerbėjus pradžiugino grupė „Mando“, „Vilniaus sinfonietta“ ir Vytauto Didžiojo universiteto kamerinis orkestras (dirigentas Vytautas Lukočius), solistai Ona Kolobovaitė, Liudas Mikalauskas ir Egidijus Bavikinas. Kražių festivalio vinimi tapo dainininko Justino Jaručio koncertinė programa. Tą patį savaitgalį miestelyje vyko šurmuliuojantys ligonių globėjo Šv. Roko atlaidai.

Kražių festivalio akimirka. Pirmajame plane – solistai Ona Kolobovaitė, Liudas Mikalauskas ir Egidijus Bavikinas. Manto Bartaševičiaus nuotrauka.

Gyvo garso grupių fiesta „Ciongas“ Tytuvėnuose. Antroji gyvo garso grupių fiesta „Ciongas“ įvyko rugpjūčio 26 dieną Tytuvėnuose, Giliaus ežero vasaros estradoje. Šiųmetinis renginys buvo skirtas Savanorystės metams paminėti. Fiestos organizavimu – pačių grupių, jų rėmėjų paieška, renginio programa bei jos įgyvendinimu – savanoriškai ir savarankiškai rūpinosi Tytuvėnų krašto jaunimas. Savo gyvo garso pasirodymus pristatė grupės: „Begėdžiai“ iš Utenos, „Geck“ iš Šiaulių, „Skaiting in Pyjamas“ iš Šilutės, „Dark Light“ iš Utenos, „Medetkos“ iš Šiaulių, „Appelons“ iš Kauno, Mažvydas Daunys iš Lygumų, „Lik“ iš Kauno, Kelmės kultūros centro Liolių skyriaus grupė bei tytuvėniškių „Zeimeris“.

RUGSĖJIS

Paminėtos Vytauto Jaručio 5-osios mirties metinės. Rugsėjo 11 d. pagerbtas Lietuvos kalvių kalvio, tautodailininko bei juvelyro V. Jaručio atminimas. Aukotos šv. Mišios, prisimintas jo gyvenimas, kūrybinis kelias – Užvenčio parapijos namuose parodytas Roberto Šarknicko režisuotas filmas, pasidalyta prisiminimais. Dangvietuose, kur kalvis praleido vaikystę bei paauglystę, kunigas Aivaras Jurgilas pašventino V. Jaručiui pastatytą kryžių. Jį sukūrė medžio skulptorius Aurimas Šimkus, o vasarą kalvystės plenero dalyviai papuošė jį metalinėmis puošmenomis. V. Jarutis buvo kalvystės plenerų Užventyje pradininkas.

Kryžius Vytautui Jaručiui atminti. Justinos Knyzelytės nuotrauka.

Kražių kolegijos rezidencijos dešimtmečio istorija. „Kražių kolegijos rezidencija“ – Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro projektas, vykdomas jau 10 metų. Idėją 2011 metais pasiūlė Nacionalinio operos ir baleto teatro direktorius, operos solistas Jonas Sakalauskas įgyvendinant projektą „Intensyvūs operos atlikėjų kursai Kražiuose“, o jau 2012-aisiais Kultūros rėmimo fondo lėšomis finansuota duris atvėrė Kražių kolegijos rezidencija.

Kražių kolegijos rezidencijos tikslas – skatinti kūrybinių raiškų ir kultūros įstaigoje vykdomų veiklų įvairovę, sudarant sąlygas profesionaliems užsienio meno kūrėjams tam tikrą laiką užsiimti kūryba Kražių kolegijos rezidencijoje, skatinti jaunųjų Lietuvos menininkų bendradarbiavimą su užsienio profesionaliojo meno kūrėjais bei inicijuoti ilgalaikius vietos gyventojų, ypač jaunimo, ir užsienio meno kūrėjų ryšius, skatinti meno edukacijos inovacijas.

Projekto įgyvendinimo metu 30-čiai dienų į rezidenciją gyventi ir kurti pakviečiami profesionalūs, perspektyvūs ir įvairiose kultūros srityse aktyviai dirbantys užsienio šalių menininkai. Kiekvienas rezidentas, atvykęs į Kražius, susipažįsta su miestelio istorija, kultūros paveldo objektais, tradicijomis, gyventojais, surengia atviros studijos dienas, kūrybines dirbtuves bei sukurtų kūrinių pristatymą. Per devynerius metus Kražių kolegijos rezidencijoje jau rezidavo 23 įvairių kultūros ir meno sričių menininkai (kompozitoriai, dailininkai, fotografai) iš Vokietijos, Graikijos, Švedijos, Italijos, Kolumbijos, Suomijos, Latvijos, Jungtinių Amerikos Valstijų ir kitų šalių.

Projekto pradžioje pagrindinė sritis buvo muzika, rezidencijoje gyveno ir kūrė kompozitoriai. 2012 m. Kražių kolegijos rezidencijoje rezidavo Oslo muzikos akademijos profesorė Barbro Marklund-Petersone (Norvegija) ir Latvijos vokalo mokytojų asociacijos narys Andis Petersons (Latvija). 2013 m. – kompozitorius Charles Halka (Jungtinės Amerikos Valstijos), žymus dirigentas, pianistas ir pedagogas Alessandro Pagliazzi iš Austrijos bei kompozitorius, muzikologas Martins Vilums (Latvija). Rezidentų sukurtus kūrinius atliko operos solistai Ilona Pliavgo (sopranas) ir Jonas Sakalauskas (baritonas).

2014-aisiais rezidencijoje gyveno ir kūrė kompozitoriai Carlos Andres Rico (Kolumbija), Matti Pakkanen (Suomija), Indra Riše (Latvija) ir Laura Gustovska (Latvija). Sukurtus kūrinius „Miške“ (kūrinys trims muzikantams, videoprojekcijai ir elektronikai), „Nulli vita sua est“ (fleitai ir elektronikai) ir „Si quace flent“ (daina) visuomenei pristatė operos solistė Diana Tiškovaitė (sopranas), Akvilė Kalinaitė (mecosopranas), Justinas Mačys (fleita), Ieva Laučkaitė (smuikas).

Operos solistai Jonas Sakalauskas (baritonas), Loreta Kovalevskytė-Skirgailienė (sopranas) ir dirigentas Vytautas Lukočius – pirmosios rezidencijos dalyvių koncertas, 2012 m. Kultūros centro archyvo nuotrauka.

2015 m., plečiant rezidencijos sričių spektrą, į Kražius pakviesti du kompozitoriai ir du fotografai. Tai Helene Kolb (kompozitorė, dainininkė iš Vokietijos), Niklas Aurel Anczykowski (kompozitorius iš Vokietijos), Marcus Gyllborg (fotografas iš Švedijos), Gabriele Micalizzi (fotografas iš Italijos). Kompozitorių rezidencijos metu sukurti kūriniai pristatyti Kražių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje. Atlikėjai: Diana Tiškovaitė (sopranas), Gytis Kaušius (akordeonas), Neringa Butkutė-Savickienė (fortepijonas), H. Kolb ir N. A. Anczykowski. M. Gyllborg ir G. Micalizzi meninei rezidencijai Kražiuose buvo išrinkti rugsėjį iš festivalio „KAUNAS PHOTO 2015“ portfolio peržiūrų dalyvių. Fotografų rezidencijos metu sukurta lauko ekspozicija, kurią sudarė patys įvairiausi darbai. Fotografijos pasklido visame miestelyje, atspausdintos dideliu formatu jos papuošė pastatų sienas, duris, langus, kitus plotus. Miestelis nuo bažnyčios iki Vytauto kalno, nuo turgaus aikštės iki Kražių gimnazijos tapo didžiule fotogalerija.

2017–2018 m. rezidencijoje kūrė du dailės ir du muzikos srities menininkai – tai kompozitorius Jari Niesner (Vokietija), dailininkė Inara Petruseviča (Latvija), kompozitorius, gitaristas Konstantine Margaritis (Graikija) ir dailininkas Matthias Jun Wilhelm (Vokietija). Susitikimas su rezidentu J. Niesner vyko Kražių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje, dailininkės I. Petruseviča darbų paroda pristatyta Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro galerijoje. M. J. Wilhelm darbai „Equinox“ („Lygiadienis“) bei K. Margaritis šešios siuitos gitarai solo „Baltik Winter“ („Baltiška žiema“), sukurti rezidencijos metu Kražiuose, pristatyti kultūros centre. Susipažinę Kražių kolegijos rezidencijoje, šie menininkai iki šiol dirba kartu. Dailininko darbai puo-

Inara Petruseviča (Latvija) su savo darbais prie Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro, 2017 m. Kultūros centro archyvo nuotrauka.

2022 m. Kražių rezidencijos dalyvė – dailininkė Yayoi Higashiyama. Kultūros centro archyvo nuotrauka.

šia naujausius kompozitoriaus Konstantine albumus, o Matthias surengtose parodose skamba Konstantine gitaros muzika. Šiuo metu jie rengia dar vieną bendrą projektą bei žada sugrįžti į Kražius.

2018 m. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centras bendradarbiavo su VšĮ „Šviesos raštas“ ir prisidėjo prie projekto „REZIPRO. Užsienio fotomenininkų rezidencijos Lietuvos provincijoje“ įgyvendinimo, kurio metu Kražiuose gyveno ir kūrė lietuviškų šaknų turinti fotografė iš Brazilijos Ieva Martinaitis.

2019 m. Kražių miestelio peizažai, gamtos grožis nugulė dailininkų Adrian Mudder (Vokietija), Ilze Griezane (Latvija), Linda Zivere (Danija), Imke Perlick (Vokietija) darbuose.

Visi Kražiuose gyvenę ir kūrę menininkai rengė atvirų studijų dienas, kurių metu buvo galima apsilankyti rezidentų darbo vietoje, bei kūrybines dirbtuves, kur pristatytos naujos dailės technikos, muzikos garsų įvairovė ir išgavimas įvairiais instrumentais, fotografijos galia ir reikšmė.

Mažame miestelyje rezidentai visad sulaukia labai daug dėmesio. Gyventojai jiems siūlo sodo gėrybių, nepaisant kalbos barjero, kalbina praeinančius. Svečiais iš užsienio domisi visa bendruomenė, ypač jaunimas, kuris aktyviai įsitraukia į rezidentų vykdomas veiklas, dalyvauja menininkų vedamose kūrybinėse dirbtuvėse, susitikimuose bei rezidentų surengtose parodose, koncertuose. Profesionalūs užsienio menininkai, įsikūrę Kražiuose, skatina naujų kūrybinių formų atsiradimą regione, plečia vietos gyventojų ir svečių kultūrinį akiratį. Projektas miestelio ir viso regiono gyventojams suteikia galimybę susipažinti su šiuolaikiniais menais, įvairiomis technikomis, ugdo kultūrines, socialines bei dalykines kompetencijas, padeda atskleisti regiono savitumą, skatina kultūrinį turizmą, nes į rezidentų organizuojamus renginius susirenka ne tik Kražių miestelio bendruomenė, bet ir svečiai iš kitų rajonų. Geroji žinia apie projektą ir Kražius sklinda ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje, kuomet į savo gimtinę sugrįžę menininkai surengia sukurtų darbų parodas, koncertus.

Per 10 rezidencijos gyvavimo metų užsimezgė gražūs bendradarbiavimo ryšiai tiek su miestelio gyventojais, jaunimu, tiek su buvusiais rezidentais. Kai kurie net ir po kelerių metų kviečia į savo rengiamus koncertus ar parodas. 2020 m. Kražių festivalio metu kultūros centro galerijoje surengta I. Martinaitis fotografijų paroda „Mano dienos Kražiuose“. Savo personalines tapybos parodas rengianti I. Griezane (Latvija) 2019 m. Kražiuose nutapytus paveikslus 2021 m. pristatė Šv. Petro bažnyčioje Rygoje. Prie projekto įgyvendinimo prisideda visos miestelyje esančios įstaigos: Kražių seniūnija, Kražių bendruomenė, Kražių Žygimanto Liauksmino gimnazija bei Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo bažnyčia. Džiaugiamės turėdami galimybę vietos ir viso regiono gyventojams pristatyti įvairiausias meno sritis, kultūras ir asmenybes. O kartu su menininkais augame ir mes.

2022 metais organizuota jubiliejinė, jau dešimtoji rezidencija. Joje kūrė dailininkė Yayoi Higashiyama bei dailininkas Andrius Seselskas iš Kelmės. Iš Vokietijos atvykusi dailininkė Y. Higashiyama akrilu bei akvarele tapė Kražių apylinkių įkvėptus vaizdus ant japoniško popieriaus bei nedidelio formato drobių. Rezidentė savo kūryba pasidalijo ir su Kražių Ž. Liauksmino gimnazijos moksleiviais. 7–8 klasių mokiniai apsilankė kultūros centre, o su vyresniaisiais moksleiviais menininkė susitiko gimnazijoje. Norintieji pabendrauti ar pamatyti, kaip kuria menininkė, turėjo galimybę apsilankyti kūrybinėse dirbtuvėse, atviroje studijos dienoje. Tai, ką dailininkei pavyko sukurti rezidavimo Kražiuose laikotarpiu, buvo eksponuota jos autorinių darbų parodoje Kražiuose, kultūros centre.

Andrius Seselskas – Kelmės krašto žmonėms gerai žinomas dailininkas grafikas, įvairių iniciatyvų ir idėjų autorius. Prasidėjus rezidencijai pirmiausia jis susitiko su Kražių Ž. Liauksmino gimnazijos mokiniais. Dailininkas pasakojo apie savo kūrybą, pristatė svarbiausius darbus. Spalio pabaigoje vyko kūrybinės dirbtuvės su A. Seselsku, kurių metu grafičio technika išpiešta Kražių autobusų stotelė. Dailininkui talkino būrys Kražių Ž. Liauksmino gimnazijos mokinių.

Kražių kolegijos rezidenciją iš dalies finansuoja Lietuvos kultūros taryba, kurios partnerė – Kelmės rajono savivaldybė.

Jurgita Gelumbickienė,
Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro
projektų vadovė

Šiuolaikinio meno festivalis „Erdvės“ – jau 4-ąjį kartą Kelmėje. Kelmės kultūros centras 2022 m. jau 4-ąjį kartą įgyvendino šiuolaikinio meno festivalį „Erdvės“. Projektu siekiama ugdyti ir formuoti jauno asmens vertybines nuostatas per kontaktą su šiuolaikinio meno kūrėjais, pristatyti įvairias šiuolaikinio meno formas atkreipiant visuomenės dėmesį į ma-

žuosius Lietuvos miestelius. Festivalio renginiai vyko ne tik Kelmėje, bet ir Šiauliuose.

Projektą rugsėjo 3 d. atidarė Vilniaus miesto teatro meno ir mokslo laboratorijos instaliacija „Šokis skalbimo mašinai ir mamai“ bei to paties pavadinimo spektaklis, skirtas mamos paveikslui įsivaizduoti. Paprastas klausimas „Koks tavo pirmasis atsiminimas apie mamą?“ kai kuriems yra tiesiog nepažįstamas. Nagrinėjama problema apie pasaulį, kuriame motinos yra deivės arba pragaro siųsti monstrai. Rugsėjo 9 d. Kelmės kultūros centro Juozo Liaudanskio dailės galerijoje vyko „Mo“ muziejaus edukacijos „Kas vyksta šiame paveiksle“ ir „Istorijos iš lagamino“, kurios skirtos per meną megzti dialogą su jaunuoliais, ugdyti kūrybiškumą, kritinį mąstymą, emocinį intelektą. Rugsėjo 16 d. Kelmės kultūros centre vyko muzikinės dirbtuvės ir motyvacinis jaunimo pokalbis su prodiuseriu Faustu Venckumi. Ten pat rugsėjo 17 d. koncertavo elektroninės muzikos kūrėjas ir atlikėjas „Daddy was a Milkman“, surinkęs pilną salę žiūrovų. Nuoširdus ir jautrus atlikėjas dalijosi savo kūryba bei atskleidė, apie ką yra jo kūriniai. Rugsėjo 21 d. Šiaulių kultūros centre, o rugsėjo 28 d. Kelmės P. Račkausko Agronomijos dirbtuvių angare vyko dainuojančių mimų grupės „Neteisėtai padaryti“ koncertai, kuriuose atsispindėjo aktualios šių dienų jaunimo ir visuomenės problemos. Rugsėjo 24 d. Kelmės kultūros centro fojė pasirodė Vilniaus miesto šokio teatras „Low air“ su spektakliu „Me two/Savoj Krūvoj“, kuris pristatė paauglių gyvenimo patirtis, pasakojamus jų pačių kūnais, judesiais ir balsais. Spektaklyje ryškėja skirtinga kartų galia – ribų peržengimu arba nekvestionuojamu *status quo*.

Projekto režisierė – Sandra Zakarienė. Renginius dalinai finansuoja Lietuvos kultūros taryba, Kelmės rajono savivaldybė, Kelmės miesto seniūnija. Partneriai: Šiaulių kultūros centras, P. Račkausko „Agrotech“.

Sandra Zakarienė,
Kelmės kultūros centro režisierė

Vilniaus miesto teatro meno ir mokslo laboratorijos šokio spektaklis „Šokis skalbimo mašinai ir mamai“. Autorės nuotrauka.

SPALIS

Kelmės trečiojo amžiaus universiteto 10-ojo jubiliejaus šventės akimirka. Editos Dzvankauskienės nuotrauka.

Kelmės trečiojo amžiaus universitetas paminėjo savo veiklos 10-metį. Kelmės trečiojo amžiaus universitetas (Kelmės TAU) spalio trečią dieną iškilmingai pradėjo vienuoliktuosius mokslo metus. Į jų atidarymą Kelmės kultūros centre susirinko ne tik Kelmės TAU studentai, bet ir socialiniai partneriai, kolegos iš kitų savivaldybių, rajono vadovai, Kelmės TAU savanoriai. Po gražaus Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centro moterų vokalinio ansamblio „Vivace“ pasirodymo, susirinkusiųjų laukė daugybė sveikinimų ir palinkėjimų, neliko užmiršta ir Kelmės TAU 10-ies metų veikla, pasiekimai ir ateities planai.

Kelmės TAU – neformali suaugusiųjų švietimo, pelno nesiekianti savanoriška švietėjiška organizacija (oficialus pavadinimas Kelmės švietimo pagalbos tarnybos Trečiojo amžiaus universitetas), vienijanti Kelmės regiono vyresnio amžiaus asmenis. Kelmės TAU kasmet pakviečia aktyvius, žingeidžius, kūrybiškus senjorus papildyti universiteto klausytojų gretas. Čia jie turi galimybę ne tik pasiklausyti įvairiausių paskaitų, susitikti su įdomiais žmonėmis, keliauti, lankyti įvairias parodas bei renginius, bet ir dalyvauti įvairiausiuose projektuose.

Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus tekstai – įkvėpimo šaltinis jauniesiems lietuvių ir lenkų kompozitoriams. 2022 m. spalį Kražiuose, M. K. Sarbievijaus kultūros centre, Šiaulių valstybinio kamerinio choro „Polifonija“ iniciatyva įgyvendinta kūrybinė laboratorija – rezidencija „Regina Libertas“, kurioje Lietuvos ir Lenkijos jaunieji kompozitoriai kūrė chorinę muziką Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus tekstams. Įgyvendinant šį projektą buvo prisidėta prie ryškios asmenybės – M. K. Sarbievijaus, rezidavusio Kražiuose, atminimo įprasminimo.

Kūrybinė laboratorija vyko spalio 9–16 dienomis. Kražiai šiam procesui buvo pasirinkti neatsitiktinai, nes miestelis jau prieš 400 metų buvo svarbus Lietuvos ir Lenkijos mokslo ir kultūros centras, o dabar garsėja tuo, kad čia gyveno, dirbo ir kūrė M. K. Sarbievijus. Pasak jo, tautų valdovė „Karalienė Laisvė“ (lot. *Regina Libertas*) labiausiai yra pamėgusi lietuvių ir lenkų žemes, todėl šitas faktas nulėmė sprendimą į projektą įtraukti būtent šių šalių menininkus. Kūrybinėje laboratorijoje – rezidencijoje dalyvavo trys Lenkijos kūrėjai ir vienas Lietuvos atstovas: Julia Janiak, Zuzanna Koziej, Michał Szarowicz (Lenkija) ir Dovydas Baltrimavičius (Lietuva).

Prieš prasidedant rezidencijai kompozitoriai privalėjo atsiųsti naujų muzikos kūrinių eskizus-juodraščius, parašytus pasirinktiems Sarbievijaus tekstams (jų Vilniaus universiteto doc. Ona Dilytė-Čiurinskienė atrinko net 18). Visą savaitę M. K. Sarbievijaus kultūros centre rezidavę jaunuoliai turėjo galimybę kūrinius tobulinti ir pateikti atlikimui tinkamą baigtinį variantą. Be to, tris dienas vyko paskaitos, seminarai, diskusijos. Vilniaus universiteto docentė dr. Ona Dilytė-Čiurinskienė skaitė paskaitą „Meditatyvioji Sarbievijaus poezija: skrydis, paveikslas, kontempliacija“, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos profesorė habil. dr. Gražina Daunoravičienė – paskaitą „Ar lietuvių kompozitorių garsų menas (*Klangkunst*, *sound art*) tebesaugo morfologijos pojūtį?“, o LMTA profesorė dr. Lina Navickaitė-Martinelli – paskaitą „Performance Matters“. Edukacinė rezidencijos dalis buvo ypač prasminga, nes jaunieji kompozitoriai iki tol mažai žinojo arba net nebuvo girdėję apie M. K. Sarbievijų ir jo lyriką. Atsirado puiki galimybė plačiau nušviesti ir skleisti informaciją apie Lietuvos šiuolaikinės muzikos kūrėjus ir jų įspūdingiausius darbus.

Naujai sukurtų kūrinių išpildymą įgyvendino Šiaulių valstybinis kamerinis choras „Polifonija“ (meno vadovas ir vyr. dirigentas dr. Linas Balandis). Repeticijose su choru „Polifonija“ buvo eksperimentuojama, daromos

Šiaulių valstybinis kamerinis choras „Polifonija“ Kražiuose, „Regina Libertas“ pabaigos koncerte. Meno vadovas, dirigentas ir šios rezidencijos sumanytojas – dr. Linas Balandis. Jono Lipskio nuotrauka.

partitūrų korekcijos.

Kūrybinėje laboratorijoje sukurtos 4 muzikinės kompozicijos: Michał Szarowicz „Lampades eius lampades ignis“, Julia Janiak „Lampades eius lampades ignis“, Dovydo Baltrimavičiaus „Rota Fortunae“, Zuzanna Koziej „Ignis“. Kūrinių premjeros nuskambėjo baigiamajame koncerte spalio 16 d. Kražių M. K. Sarbievijaus kultūros centre.

Pažymėtina, kad naujosios kompozicijos išsiskiria originalumu bei kokybe ir turi neabejotiną išliekamąją vertę. Yra didelė tikimybė, kad didžioji jų dalis įsitvirtins „Polifonijos“ repertuare, taip pat sudomins kitus profesionalius Lietuvos ir Lenkijos chorus, nes M. K. Sarbievijus – išskirtinė asmenybė, svarbi Lietuvos ir Lenkijos mokslo bei kultūros raidai.

Kūrybinė laboratorija – rezidencija „Regina Libertas“ dar kartą įrodė, kad Kelmės kraštas turtingas savo kultūriniu palikimu, prie kurio sugrįžtant jis vėl naujai įprasminamas per jaunuosius kūrėjus. Tai svarbus praeities ir dabarties dialogas, sugrąžinantis mus prie mūsų savasties ištakų ir dar kartą įrodantis, kad Lietuva, Kelmės kraštas buvo, yra ir gali būti svarbiu kultūros ir istorijos židiniu, skleidžiančiu kūrybinę šviesą Europai ir pasauliui.

Nijolė Saimininkienė,
Šiaulių valstybinio kamerinio choro
„Polifonija“ vadovė

Įvyko trečiasis šviesų festivalis Tytuvėnuose. Trečią kartą iš eilės Tytuvėnų kultūros centras padovanojo tytuvėniškiams ir miesto svečiams nepakartojamą šviesos reginį. Unikalų architektūros objektą – Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčią – spalio 29 d. apgaubė Arvydo Buinausko (AB „Light“) sukurta šviesų pasaka, kuri akimirkai atgaivino ir prikėlė kitokiam žvilgsniui seną istoriją menančias sienas, skulptūras, paveikslus, suteikdama žiūrovui galimybę tarsi iš naujo susipažinti su Tytuvėnų krašto istorija ir dar kartą įtikinti šalia gyvuojančio kultūrinio paveldo didybe. Festivalį vainikavo akustinis Kazimiero Likšos bei Domanto Razausko koncertas.

Pirmą kartą tokį išskirtinio grožio renginį Tytuvėnų kultūros centras organizavo 2020 m. lapkričio mėnesį. Jis buvo skirtas paminėti Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų karalienės bažnyčios statytojo Andriejaus Valavičiaus gimimo 450-ąsias metines. Tuomet ta proga praeiviai bei lankytojai galėjo grožėtis architektūriniu meniniu apšvietimu tiek išorinėje, tiek vidinėje bažnyčios dalyje, pasiklausyti Dovilės Zikienės atliekamos vargonų muzikos. Dar po metų, 2021-ųjų lapkričio mėnesį, įvairiausių spalvų šviesomis Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno architektūrinis ansamblis nusidažė spektaklio-miuziklo „Bernardinų ordinas „Lelijos vardu“ ir šiuolaikinės elektroninės muzikos kompozitoriaus Maximiliano Opriškos, labiau žinomo slapyvardžiu Fume, atliekamo pasirodymo metu.

Šviesų festivalis Tytuvėnuose. Nerijaus Šarausko nuotrauka.

LAPKRITIS

Lietuvos kalbos draugijos Kelmės skyrius paminėjo valstybinės kalbos šimtmetį. Lapkričio 10 d. Kelmės mažajame teatre Lietuvių kalbos draugijos Kelmės skyriaus nariai ir svečiai susirinko į renginį, skirtą valstybinės lietuvių kalbos statuso 100-mečiui paminėti.

1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamojo Seimo priimtoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje pirmą kartą istorijoje lietuvių kalba buvo paskelbta valstybine. Jos 6-asis straipsnis skelbė: „Valstybės kalba – lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas“. Apie tai, kaip lietuvių kalba tapo vienu svariausių atkurtos valstybės egzistencijos pagrindų, kaip ji vystėsi, kokia yra jos svarba nepriklausomos tautos gyvavimo kelyje ir kokie mūsų rajono žmonės prisidėjo prie lietuvių kalbos puoselėjimo, pranešimą skaitė LKD Kelmės skyriaus pirmininkė Alma Paulauskienė, pasisakė Kelmės rajono savivaldybės mero pavaduotojas Egidijus Ūksas.

Renginyje taip pat buvo pagerbtos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos metodininkės Rūta Gedminienė ir Emilija Kvietkuvienė, kurių auklėtinių Akvilės Platakytės ir Eigilės Baršytės pasiekimai buvo įvertinti respublikiniu mastu. Gražiu muzikiniu intarpu renginio dalyvius pradžiugino Kelmės Algirdo Lipeikos menų mokyklos kanklininkės, vadovaujamos mokytojos Dalios Miliauskienės.

2022 m. šeši Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos padaliniai mini veiklos jubiliejus. Šaukėnų biblioteka įkurta 1937 metais (85-eri veiklos metai), Maironių biblioteka įsteigta 1947 metais (75-eri veiklos metai), Grinių, Pagryžuvio, Šedbarų ir Žalpių bibliotekos atidarytos 1952 metais (70-ieji veiklos metai). Šaukėnų biblioteka 85-ąjį jubiliejų minėjo pakviesdama aktyviausius skaitytojus nuoširdžiam pokalbiui apie knygą ir bibliotekos veiklą bei parengė virtualią parodą „Iš praeities“. Šedbarų, Grinių ir Žalpių bibliotekos savo 70-ąsias veiklos metines paminėjo organizuodamos šventinius renginius: „Septyniasdešimt Šedbarų bibliotekos žingsnių“, „70 spalvotų metų“ ir „Čia taip viskas – nepaprastai paprasta“.

Per tokį ilgą laikmetį keitėsi ne tik bibliotekų pastatai, jų darbuotojai, bet ir bibliotekų prioritetai – veikla nuolat plečiama, įgyvendinami projektai, dalyvaujama įvairiose programose, o siekiant kuo efektyviau tenkinti gyventojų informacinius, švietimo, kultūros bei edukacinius poreikius, tobulinamos esamos bei kuriamos naujos paslaugos. Šiandien bibliotekos turi kuo didžiuotis – yra jaukios, šiuolaikiškos, puoselėjančios bendruomenės tradicijas, atliekančios didelį kultūrinį ir edukacinį darbą.

Šedbarų bibliotekos jubiliejaus šventė „Septyniasdešimt Šedbarų bibliotekos žingsnių“.
Vilmos Dichavičienės nuotrauka.

PRO MEMORIA

Netekome mokytojos ekspertės, rusų kalbos vadovėlių ir knygų mokytojams autorės ir bendraautorės Eglės Tutinienės (1939–2022). E. Tutinienė gimė Kaune, studijavo Vilniaus pedagoginiame institute, nuo 1972 m. savo gyvenimą bei profesinę veiklą susiejo su Kelme. Už originaliosios pedagogikos ir metodikos naujovių propagavimą ir paramą įgyvendinant mokyklos reformą mokytoja apdovanota šalies ir rajono padėkos raštais ir premijomis. E. Tutinienė žavėjo aplinkinius meile knygoms, dėmesiu kultūrai, buvo sveikuolių judėjimo narė.

Netekome pedagogės, poetės Amelijos Vyšniauskienės-Miltenienės (1931–2022). 1954 m. A. Vyšniauskienė-Miltenienė į kalvotą Kelmės rajoną atvyko dėstyti lietuvių kalbą ir literatūrą, pamilo tą kraštą bei jo žmones. Pedagoginiam darbui ji atidavė gražiausius keturiasdešimt darbo metų, dirbo Liolių, paskui Linkaučių, o nuo 1965 m. – Kražių mokyklose. A. Vyšniauskienės-Miltenienės kūryba ir gyvenimas neliko nepastebėti – už profesinę veiklą ir aktyvų visuomeninį gyvenimą apdovanota garbės raštais, padėkomis. Dešimties knygų autorė įvertinta Reginos Biržinytės, „Varpo“ bei J. V. Kalvano literatūrinėmis premijomis, taip pat jai buvo suteiktas Lietuvos kaimo šviesuolės vardas. A. Vyšniauskienė-Miltenienė – tai žmogus, kuris savo širdies šiluma šildydavo aplinkinius, pelnė jų meilę ir pagarbą.

Netekome pedagogės, kraštotyrininkės Elenos Burdulienės (1928–2022). 1950–1991 m. E. Burdulienė dirbo Šaukėnų miestelio vidurinėje mokykloje, mokė biologijos, zoologijos, gamtos mokslų, kulinarijos bei rankdarbių. 1999–2018 m. buvo Kelmės krašto muziejaus Šaukėnų kraštotyros muziejaus muziejininkė. E. Burdulienė didžiąją savo laisvo laiko dalį skyrė gamtai ir kultūros paveldui puoselėti, organizavo renginius, vadovavo mokyklinei girininkijai. Rinko kraštotyros medžiagą ir rengė kraštotyrinius darbus Šaukėnų apylinkių etninės kultūros ir istorijos temomis. E. Burdulienės iniciatyva įkurtas Šaukėnų kraštotyros muziejus.

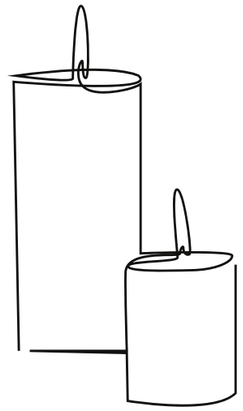

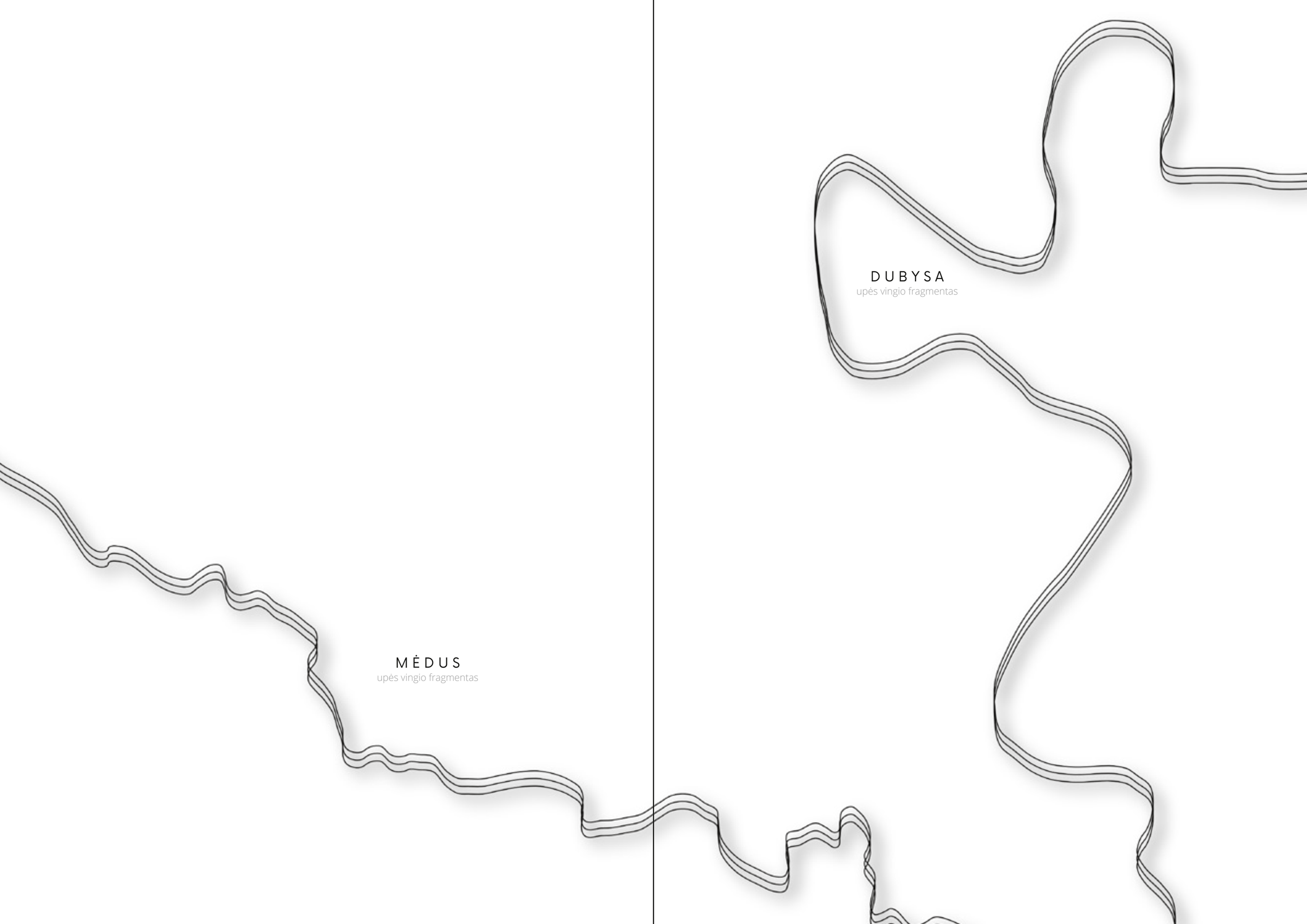
DUBYSA
upės vingio fragmentas
MĖDUS
upės vingio fragmentas